

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOGICA 4/2019

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

PHILOLOGICA 4/2019

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Editoři: Petra Mračková Vavroušová (Univerzita Karlova)
Lukáš Klimeš (Univerzita Karlova)

Tento svazek vznikl za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q10
Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

<http://www.karolinum.cz/journals/philologica>

© Univerzita Karlova, 2020
ISSN 0567-8269 (Print)
ISSN 2464-6830 (Online)

OBSAH

Editorská poznámka	7
------------------------------	---

Studie a články

Tomáš Svoboda: Překlad jako rozhodovací proces: rozpracování konceptu J. Levého a aplikace tohoto přístupu na institucionální překlad	11
Stanislav Rubáš: Ruští spisovatelé o umění překladu	35
Jana Ďoubalová: Kvalita v simultánním tlumočení – otázka definice kvality tlumočení a kognitivní přístup ke kvalitě si jako strategickému rozhodovacímu procesu	45
Zuzana Balounová: Vliv regionálních variant španělštiny na kvalitu simultánního tlumočení do češtiny	59
Petra Miketová: Tři typy hodnocení ve výuce tlumočení	71
Marie Příbylová: Tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny s češtinou jako pilotním jazykem	83
Arben Shala: Translating Culture: Mediating Customary Law Related Language	93
Vedrana Čemerin, Marina Črnko: Language of Relief: Medical Interpreting within the Scope of the Refugee Crisis Response.	107
Jana Ukušová: Analýza slovenskej a českej dabingovej verzie audiovizuálneho diela <i>Guèst-ce qu'on a fait au Bon Dieu?</i>	117
Mária Koscelníková: Súčasný stav lokalizácie videohier na Slovensku	131

Varia

Ivana Čeňková: Krátký exkurz do historie konferenčního tlumočení v bývalém Československu a dnešním česku aneb zamyšlení nad některými paradoxy na trhu tlumočení a v přípravě budoucích profesionálních tlumočnicků	145
--	-----

Petra Mračková Vavroušová: Ivaně Čenkové k narozeninám	155
Tomáš Duběda, David Mraček, Vanda Obdržálková (2018) <i>Překlad do nemateřského jazyka: Fakta, otázky, perspektivy</i> (Barbora Vinczeová)	159
Antonio Bueno García (ed.) (2018) <i>Arte, religión y traducción</i> (Jana Králová)	163
Zpráva z konference <i>Translation and Interpreting Forum Olomouc 2019: Teaching Translation vs. Training Translators</i> (Zuzana Balounová)	167

EDITORSKÁ POZNÁMKA

Předkládané číslo *AUC Philologica – Translatologica Pragensia* je inspirováno workshopem *Cesty translatologie*, který v roce 2018 uspořádal Ústav translatologie ve spolupráci s Kruhem moderních filologů. V loňském roce totiž uplynulo 55 let, kdy byl poprvé otevřen obor překladatelství a tlumočnictví při Universitě 17. listopadu v Praze a od té doby bádání i výuka v této oblasti prošly mnohými změnami.

Toto číslo otevírá studie, jež je odkazem na Jiřího Levého, předního českého teoretika překladu – od prvního vydání jeho stěžejního díla *Umění překladu* v češtině uplynulo v r. 2018 55 let a v r. 2019 tomu bylo 50 let, co byla poprvé publikována verze německá. Tomáš Svoboda ve své práci *Překlad jako rozhodovací proces: rozpracování konceptu J. Levého a aplikace tohoto přístupu na institucionální překlad* propojuje, jak je patrné již z názvu, tři témata: překlad jako rozhodovací proces, institucionální překlad a problematiku překladových příruček a stylistických pokynů. Stanislav Rubáš ve své studii *Ruští spisovatelé o umění překladu* poukazuje na význam antologií pro teorii překladu.

Následuje ukázka budoucího směřování translatologického výzkumu, tedy příspěvky studentek a studentů doktorského a magisterského studia. První skupina je věnována tématu „Tlumočení jako služba: kvalita tlumočení a úloha tlumočnicka“. Jana Ďoubalová se ve své stati *Kvalita v simultánním tlumočení – otázka definice kvality tlumočení a kognitivní přístup ke kvalitě SI jako strategickému rozhodovacímu procesu* obecně zamýšlí nad definicí kvality tlumočení, ptá se, kdo hodnotí tlumočnický výkon a čím je kvalita tlumočnického výstupu podmíněna. Na ni tematicky navazuje Zuzana Balounová se svým článkem *Vliv regionálních variant španělštiny na kvalitu simultánního tlumočení do češtiny*, v němž prezentuje výsledky experimentu provedeného v rámci své diplomové práce. Zkoumala, nakolik jsou studenti tlumočnictví seznámeni s různými výslovnostními variantami španělštiny a zda může být jejich tlumočnický výkon na základě této zkušenosti kvalitnější. Hodnocením tlumočnického výkonu, tentokrát však v rámci konsekutivního tlumočení na anglicko-českém materiálu, se zabývá příspěvek *Tři typy hodnocení ve výuce tlumočení*, který představuje výsledky experimentu, jež provedla v rámci svého diplomního úkolu Petra Míketová – zaměřila se na hodnocení vrstevnické, sebehodnocení samotného studenta-tlumočnicka a v neposlední řadě pedagoga. Ve stati *Tlumočení z českého znakového jazyka do mluvené angličtiny s češtinou jako pilotním jazykem* se její autorka Marie Příbylová zamýšlí nad specifiky tlumočení mezi znakovým a mluveným jazykem a nastiňuje metodologii experimentu, který provádí v rámci své disertační práce. Otázkou tlumočení ve válečných konfliktech a při mírových vyjednáváních, konkrétně

situaci v Kosovu, se zabývá Arben Shala ve svém pojednání *Translating Culture: Mediating Customary Law Related Language*. Aktuální téma uprchlické krize a tlumočení při poskytování lékařské péče zpracovávají ve svém příspěvku *Language of relief: medical interpreting within the scope of the refugee crisis response* Vedrana Čemerin a Marina Črnko.

Druhá skupina prací mladé generace translatoLOGŮ je věnována tématu intersemiotického a audiovizuálního překladu. Jana Ukušová ve své studii *Analyza slovenskej a českej dabingovej verzie audiovizuálneho diela Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?* zkoumá převod příznakového jazyka a identifikované posuny na stylistické rovině kategorizuje s ohledem na teoretická východiska Antona Popoviče. Maria Koscelníková popisuje ve svém článku *Súčasný stav lokalizácie videohier na Slovensku* toto nové odvětví, jež se stále častěji stává předmětem zájmu slovenských badatelů. Soustředí se na dětského uživatele videoher a představuje výsledky provedeného dotazníkového šetření.

Poslední oddíl tohoto čísla podává, u příležitosti 100. výročí od uznání konferenčního tlumočení jako profese, svědectví o aktuální situaci ve světě konferenčního tlumočení a místy i o spletitých cestách, kterými si konferenční tlumočení a jeho výuka prošly – jde o výpověď založenou na osobních tlumočnických a pedagogických zkušenostech Ivany Čenkové s názvem *Krátký exkurz do historie konferenčního tlumočení v bývalém Československu a dnešním Česku aneb zamyšlení nad některými paradoxy na trhu tlumočení a v přípravě budoucích profesionálních tlumočnicků*.

V závěrečné části této publikace se sešlo hned několik tematicky různorodých příspěvků. Tím prvním je laudatio na profesorku tlumočení Ivanu Čenkovou, v němž jeho autorka Petra Mračková Vavroušová připomíná její životní cestu. V r. 2018 byly také vydány dvě zajímavé monografie věnované překladu: *Překlad do nemateřského jazyka* (Tomáš Duběda, David Mraček a Vanda Obdržálková) a *Arte, religión y traducción* (Antonio Bueno García ed.), které zrecenzovaly Barbora Vinczeová a Jana Králová. Mladé začínající i starší zkušené generace translatoLOGŮ se setkávají na řadě konferencí a workshopů, kde se společně zamýšlejí nad dalším směřováním oboru. Toto překladatelsko-tlumočnické dění přibližuje zpráva, již sepsala Zuzana Balounová (TIFO, 2019).

Poděkování za laskavou pomoc při přípravě toho čísla patří všem našim tuzemským i zahraničním autorům a autorkám i recenzentům a recenzentkám. Děkujeme také všem našim kolegům, kteří se zhostili korektur cizojazyčných textů.

Petra Mračková Vavroušová
petra.mrackovavavrousova@ff.cuni.cz
Lukáš Klimeš
lukas.klimes@ff.cuni.cz

STUDIE A ČLÁNKY

**PŘEKLAD JAKO ROZHODOVACÍ PROCES:
ROZPRACOVÁNÍ KONCEPTU J. LEVÉHO A APLIKACE
TOHOTO PŘÍSTUPU NA INSTITUCIONÁLNÍ PŘEKLAD**

TOMÁŠ SVOBODA

ABSTRACT**Translation as a decision process – Jiří Levý's concept developed further and applied to institutional translation**

This paper links three areas: reflections on translation as a decision process, the field of institutional translation, and translation manuals / style guides.

Inherently, human translation is a decision-making process. As such, the process is subject to standards, specifications, and other restricting features. This is true for both literary and non-literary translation. The present article looks at institutional translation through a decision process-prism, paying special attention to translation manuals and style guides. The paper is divided into two main parts: In the first part, Jiří Levý's concept of translation as a decision-making process is formalized to establish a model. The model eventually includes a taxonomy of ten distinctions: (1) *Selecting the text to be translated*; (2) *Primary level vs. meta level*; (3) *Subsumption of (definitional and selective) instructions*; (4) *Acceptance vs. non-acceptance of instructions*; (5) *Quantitative vs. qualitative aspect of decision-making*; (6) *The quantity of decisions made by a translator compared to those taken by the original author*; (7) *Necessary vs. unnecessary surplus decisions*; (8) *Motivated vs. unmotivated decisions*; (9) *Selective instructions*; (10) *Conscious vs. unconscious decisions*. The model is then represented in a concise flow chart.

The paper also compares relevant passages of the earlier English version of Translation as Decision Process (1967) and the original Czech version from 1971. The comparison shows a shift in Levý's understanding of translation process over time.

In the second part, the above-mentioned taxonomy is applied to non-literary translation, specifically to the highly regulated context of institutional translations. Since institutional translation is predominantly governed by (written and unwritten) rules that affect translators' decisions, it is translation manuals and style guides that play a key role in a translator's decision process. Linking the newly devised model of the decision process with such manuals and/or style guides has proven to be a suitable way of creating a taxonomy for the latter, which has always been missing from research into such resources. The model bridges differences between various types of institutional discourse (here, supranational, corporate, and non-profit organisations are scrutinized). The current paper proposes a general systemization grid for translation manuals and style guides, by allocating individual resources to individual distinctions (No. 1–10) of the

model. In addition, the contribution also points to the potential of game theory in exploring institutional translation.

Keywords: translation; decision proces; Jiří Levý; institutional translation; translation manuals and style guides; game theory and translation

1. Úvodní poznámka

V tomto příspěvku propojujeme tři témata: překlad jako rozhodovací proces, institucionální překlad a problematiku překladových příruček a stylistických pokynů. V první stěžejní části příspěvku (oddíl 3) pojednáme o rozhodovacím procesu v pojetí Jiřího Levého, přičemž toto pojetí rozpracujeme do podoby formalizovaného modelu. Takto vzniklý model je pak ve druhé stěžejní části tohoto příspěvku (oddíl 4) aplikován na oblast tzv. institucionálního překladu, a obzvláště pak na překladové příručky a stylistické pokyny, jejichž přítomnost je považována za jeden z charakteristických rysů překladatelské činnosti v institucionálním prostředí. Výběrově se zabýváme příručkami používanými u tří typů institucí, a to u nadnárodních institucí, neziskových organizací a institucí komerčního charakteru.

Jestliže platí, že překlad je rozhodovací proces, pak k prohloubení poznání v oblasti překladu obecně, a odborného (či neliterárního) překladu zvláště, je podstatný výzkum toho, čím je takový rozhodovací proces ovlivňován.

Začneme připomínkou známého stanoviska J. Levého:

Překládání z hlediska pracovní situace překladatele v každém okamžiku jeho práce [...] je rozhodovací proces, tj. série určitého počtu posloupných situací – tahů jako ve hře –, v nichž se překladatel vždy musí rozhodovat mezi určitým (a zpravidla dosti přesně definovatelným) počtem alternativ. (1971: 73, zvýraznění původní)

Níže si ukážeme, čím je podle Levého takový rozhodovací proces (slovy J. Levého „akt volby“ nebo též „taktika výběru“) určován a jak tato problematika souvisí s institucionálním překladem, konkrétně pak s překladovými¹ příručkami a stylistickými pokyny. Budeme vycházet především z textu Levý 1971 a přihlédneme též k původnímu pojednání Levý 1967.

Předmětem různých příspěvků k problematice překladu (ať už literárního, či neliterárního) bývají často pojednání o konkrétních přeložených textech. Takové texty bývají analyzovány z různých (často převážně lingvistických) hledisek, přičemž se však na základě analýzy konstatuje, jaké jevy byly doloženy či zjištěny, ale ne vždy se v takových pojednáních objevuje rozměr explanační.

Uvedený postřeh se týká i dílčích oblastí translologie, výzkumu právního překladu (Legal Translation Studies, LTS) či institucionálního překladu: Až příliš často se v různých analýzách či pojednáních odhlíží od příčin zjištěných jevů. Je zřejmé, že v komunikačních situacích tak složitých, jako je právě např. institucionální překlad, se na výsled-

¹ V textu se zde rozlišuje mezi adjektivem překladový (týkající se překladu, zde zejména jako procesu) a překladačský (týkající se překladatele).

ném produktu překladového procesu podílí celá řada osob a úrovní rozhodování. Většina „aktů volby“ však, domníváme se, probíhá v rámci překladatelského procesu v užším slova smyslu, tedy při tzv. interaktivním překladu, během samotné práce překladatele. Ve vysoce formalizovaném diskurzu LTS či institucionálního překladu patří mezi podstatný faktor, který překladatelská rozhodnutí ovlivňuje, překladové příručky a stylistické pokyny. Téma příruček v překladovém/překladatelském procesu stále zůstává z velké části neprobádané, a to jak v oblasti české translologie, tak translologie zahraniční.

Pro zkoumání překladových příruček a stylistických pokynů je podstatná otázka, co ovlivňuje volbu z množiny různých alternativ (slovy Levého: z paradigmatu²). Podle Levého je taková volba dána *instrukcemi*. Tyto instrukce nazývá dále ve svém pojednání již specificky výběrovými instrukcemi.³ Uvedenou kategorií se budeme zabývat níže; na tomto místě je však vhodné podotknout, že Levý se ve svém textu (1971) zmiňuje o mnoha různých instrukcích a faktorech, které ovlivňují překladový/překladatelský proces, avšak nepředkládá tyto kategorie v systematizované podobě (některé ani jako takové explicitně neoznačuje, nýbrž jejich distinkce vyplývá až z bližšího studia jeho textu). Takové vesměs roztroušené zmínky zejména z textu *Geneze a recepce literárního díla*⁴ se tak pokusíme usoustavit a formalizovat do podoby modelu.

Přítomné pojednání je rozděleno na dva hlavní tematické celky. První představuje rozbor Levého konceptu překladu jako rozhodovacího procesu a zahrnuje formalizaci⁵ tohoto konceptu do podoby modelu. Druhý oddíl pak takto vytvořený model aplikuje na oblast institucionálního překladu, konkrétně pak jako návrh k systematizaci různých typů překladových příruček a stylistických pokynů (ani jedno, ani druhé, zdá se, v podobném rozsahu dosud v translologii učiněno nebylo).

Aplikace modelu ukáže šíři jeho tematického rozsahu, která je v oblasti institucionálního překladu obzvláště žádoucí. Na jednu stranu je překladových příruček u některých institucí velké množství, a byť byly v případě jedné instituce popsány kvantitativně⁶, příručky nejsou blíže utříděny ani podrobně charakterizovány. Na druhou stranu takové příručky často regulují téměř vše, co se týče překladu jako procesu (formát souborů a manipulace s nimi, komunikace účastníků, rešeršní zdroje, uplatněné technologie apod.), a stylistické pokyny pak mnoho z toho, jak má vypadat překlad jako produkt (jazyková kritéria, struktura/formátování textu apod.). Obě zaměření jsou pochopitelně provázaná a mnohdy specifikovaná ve společných příručkách.

² Paradigma Levý definuje jako „soubor možných alternativ“ (1971: 73), jež jsou pro volbu k dispozici, či jako „množin[u] prvků vyhovujících jisté instrukci“ (s. 75).

³ Či též instrukcemi pro výběr. Dodejme, že výběrové instrukce se dotýkají skutečně výběru alternativ. Vedle výběrových instrukcí Levý uvádí ještě tzv. definiční instrukce. Ty jsou „formou paradigmatu a paradigma je jejím obsahem“ (srov. 1971: 75), jinými slovy definiční instrukce určují dané paradigma.

⁴ Levý 1971: 71nn.

⁵ Tento postup, zdá se, není proti logice Levého úvah o rozhodovacím procesu, vždyť i o kódu (tj. systému definičních instrukcí) literárního díla uvádí, že je „dokonale formalizovatelným souborem pravidel“ (Levý 1971: 99, zvýraznění přidáno).

⁶ Srov. Svoboda 2017.

2. Stav rozpracovanosti problematiky

Zde je nejprve shrnut dosavadní výzkum pro oba tematické celky, jak problematiku rozhodovacího procesu, tak institucionálního překladu.

2.1 Literatura k Levého pojetí rozhodovacího procesu

Pojem rozhodovacího procesu v překladu patří k základním pojmům translatologie. Je nasnadě, že zkoumat rozhodovací proces v oblasti institucionálního překladu je možné též mnoha jinými způsoby než aplikací již více než 50 let starého přístupu od J. Levého. Za současných podmínek je tak možné použít řadu modelů či nástrojů mapujících kognitivní postupy na straně překladatelů. Důvod, proč zde byl zvolen právě přístup J. Levého, spočívá v okolnosti, že Levého koncept je veskrze otevřený a umožňuje, aby byl formalizován a následně i relativně snadno aplikován při kategorizaci překladových příruček a stylistických pokynů.

Uchopení rozhodovacího procesu Jiřím Levým se stalo součástí kánonu základní translatologické bibliografie, přičemž se na tento koncept dlouhodobě odkazuje⁷ (nebo, bohužel, také neodkazuje⁸). V německy mluvících zemích se jednalo o veskrze nosné téma raných translatologických pojednání, zabývali se jím např. teoretikové K. Reißová, P. Kußmaul, W. Wilss či G. Gerzymisch-Arbogastová,⁹ přičemž se lze domnívat, že tato pojednání výrazně ovlivnil J. Levý a jeho publikace z roku 1969 (tedy *Umění překladu* v němčině).

Levého pojetí samotné bylo podrobeno akademické reflexi např. v publikacích R. van Den Broecka či Z. Jettmarové.¹⁰ B. Englund-Dimitrová ve své publikaci *Expertise and Explication in the Translation Process* (2005) hojně pracuje s Levého pojmy, jeho koncept překladu jako rozhodovacího procesu však blíže nerozebírá.

Levého pojetí bylo dále aplikováno na různé diskurzy, včetně např. práce s korpusy.¹¹ Pro tuto stať je podstatná aplikace Levého konceptu na neliterární překlad a zde je z poslední doby relevantní publikace V. Obdržálkové z r. 2016.¹² V přítomném pojednání však rozpracujeme Levého model podrobněji, formalizujeme jej a aplikujeme na oblast institucionálního překladu. V centru naší pozornosti tak nejsou překladatelské problé-

⁷ Například rešerše na portálu Bitra (dostupné z: https://aplicacionesua.cpd.ua.es/tra_int/usu/buscar.asp?idioma=en, cit. 23. 5. 2019) ukazuje, že dílo Levý 1967 je průběžně citováno od roku 1975 a k aktuálnímu datu (květen 2019) je zde evidováno přesně 100 citací. Zjevně se však nejedná o vyčerpávající výčet ohlasů, zde je uvádíme pouze jako doprovodný fakt.

⁸ Srov. Touryho formulaci „[...] translational norms are *intersubjective factors* influencing, and to a large extent even determining, the choice of translational solutions [...] they act as a *model*, in accordance with which translations are actually formulated [...] [E]very model supplying *performance instructions* may be said to act as a restricting factor on the selection of TL material [...] it *opens up certain options while at the same time it closes others*“ (1980: 64, zvýraznění přidáno), která velmi nápadně koresponduje s Levého pojetím a terminologií, (srov. pojmy intersubjektivní faktor, instrukce (pro výběr) či pojetí volby, která omezuje výběr v následném kroku).

⁹ Srov. Reiß 1976/1993, 1981/2000, Kußmaul 1986/1994, Wilss 1988 či 1998, Gerzymisch-Arbogastová 1996.

¹⁰ Van Den Broeck 1998, Jettmarová 2016.

¹¹ Srov. Čermák 2016.

¹² Obdržálková, V. *Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue.*

my a strategie jejich řešení, nýbrž (obecná) taxonomie kategorií rozhodovacího procesu. Jinými slovy, zde se problematikou zabýváme v obecné rovině, nikoli v souvislosti s experimentem, přičemž zde učiněný rozbor pak dále poslouží k (meta)teoretické aplikaci.

2.2 Literatura k rozhodovacímu procesu a k pravidlům, jež tento proces určují

Pokud jde o problematiku pravidel, či přesněji konvencí (avšak mimo institucionální rovinu), v českém lingvistickém diskurzu se jí zabýval už V. Mathesius. Publikoval obhajobu konvencí, ale zároveň pléduje pro uvážlivý způsob nakládání s nimi: „Konvence jako soustava ustálených zvyků je nepostradatelná pro ekonomii života [...], ale život by ztratil svůj půvab a svou dynamičnost, kdyby konvence a konvenčnost se staly absolutními vládyněmi.“¹³

Pro oblast rozhodovacího procesu a pravidel je k dispozici unikátní (a v kontextu institucionálního překladu doposud nezohledněný¹⁴) příspěvek ke zkoumání komunikačního procesu – teorie tzv. optimalizace komunikace (Kommunikationsoptimierung) K. Schuberta. Bližší popis tohoto přístupu ponecháváme stranou, zmíníme však alespoň obecnou pasáž, kde autor propojuje překlad, rozhodovací proces a otázku pravidel:

Jestliže komunikace [včetně překladu], a to i komunikace odborná, je řízeným *rozhodovacím procesem* [gelenkter Entscheidungsprozess] a pokud optimalizace komunikace je určitou formou vědomých zásahů [do tohoto procesu], pak lze konstatovat, že možnosti takového zasahování spočívají v tom, co se v [jiných] publikacích označuje jako *pravidla* [Regeln]. (Schubert 2009: 126, překl. a zvýraznění T. S.)

Dále Schubert podrobněji rozvádí kritéria rozhodovacího procesu, a to takto: Rozhodnutí spočívá ve volbě řešení z určité množiny možných řešení (*prostor rozhodnutí*, Entscheidungsraum). Rozhodovací proces je řetězcem rozhodnutí týkajících se výběru. Každé potenciální řešení se vyznačuje určitými distinktivními vlastnostmi či charakteristickými *atributy rozhodnutí* (Entscheidungsmerkmale). Rozhodování probíhá pomocí *rozhodovacích kritérií* (Entscheidungskriterien) a ta jsou pak sama podřízena *pravidlům* (Entscheidungsregeln). „Vlastní *rozhodovací proces* probíhá jako vyvažování [Abgleich] mezi kritérii pravidel a charakteristickými atributy různých řešení. Ucelený soubor pravidel je pak *rozhodovacím mechanismem*.“¹⁵ Schubert pak v dalším pojednání namísto pojmu pravidla (Regeln) používá termín „určující vlivy“ (lenkende Einflüsse).

Dále autor vyjmenovává, čeho se dané určující vlivy (m. j. pokyny) mohou týkat, a rovněž upřesňuje, že autoritou, která pravidla či specifikace vydává, je zadavatel překladu:

Při [...] odborném překladu je běžné, že *zadavatelé* předkládají nejrůznější *pokyny*, které se týkají *produktu*, jenž má vzniknout, zdrojů, jež se při tvorbě produktu mají použít, a případných pomůcek či dalších *podmínek*. Tím zasahují do komunikačního *rozhodovacího procesu* [...] *překladatelů*. (Schubert 2009: 131, překl. a zvýraznění T. S.)

¹³ Mathesius 1982: 371.

¹⁴ Pravděpodobně proto, že právě není zpracován z pozice translologie, nýbrž teorie komunikace.

¹⁵ Schubert 2007: 245, cit. dle Schubert 2009: 126, překlad T. S., kurzivou původní.

Blízké Levého (popřípadě našemu zde prezentovanému) pojednání je pak i Schubertovo rozlišení vnitřního rozhodovacího procesu (který zahrnuje mentální, kognitivní a myšlenkové postupy) a vnějšího procesu, jenž zahrnuje to, co je patrné pro osobu stojící mimo daný proces. Vnější proces se také běžně označuje jako „workflow“.

2.3 Literatura k institucionálnímu překladu

O problematice institucionálního překladu se v česky¹⁶ psané odborné literatuře pojednává zatím spíše sporadicky. Ve speciálním smyslu (tedy pokud jde o instituce nadnárodní, zejména pak EU) je u nás patrně nejstarším pojednáním publikace Obrová a Pelka 2001. I současný diskurz (zejména kvalifikační práce na univerzitách, nejčastěji zkoumající terminologický aspekt) se týká primárně evropského kontextu (přesněji: výzkumu situace u institucí a orgánů EU), přičemž často chybí zasazení do širších souvislostí podoboru institucionálního překladu v rámci translologie.¹⁷ Publikovaná akademická pojednání jsou nepočtená. Totéž pak platí i o specifickém rysu institucionálního překladu, jímž se zde blíže zabýváme, a tedy o překladových příručkách a stylistických pokynech.

Nejprve upřesníme pojem institucionální překlad. Zde nejlépe poslouží následující definice:

V nejširším smyslu lze jako *institucionální překlad* označit jakýkoli *překlad, který probíhá v institucionálním kontextu*, přičemž instituci, jež překlad zajišťuje, lze označit za *překládající instituci* [translating institution]. (Schäffner a kol. 2014: 493, překl. a zvýraznění T. S.)

Existují samozřejmě různé typy institucí, v jejichž kontextu se realizují překlady, například komerční, neziskové, nadnárodní, mezinárodní, státní, vládní, nevládní atd. Pokud jde o institucionální překlad u nadnárodních institucí, platí zde, že překladové příručky a stylistické pokyny jsou jedním z jeho stěžejních rysů.¹⁸ Při zkoumání vnitrostátního institucionálního překladu se však ukázalo,¹⁹ že na této úrovni již daný rys (tedy využívání překladových příruček a stylistických pokynů) zdaleka není konstitutivní. Z tohoto zjištění pak vyplynul požadavek pokračovat ve výzkumu a dále zpřesňovat definici institucionálního překladu.

2.4 Literatura k institucionálnímu překladu jako rozhodovacímu procesu

Pro současné pojednání je též důležitý pohled na procesuální stránku institucionálního překladu. O procesu v širším slova smyslu (workflow) pojednávají např. publikace Evropská komise 2017, Biel 2014, Bednářová-Gibová 2016 (dva předešlé zdroje převážně

¹⁶ Detailnější pojednání o mezinárodní sekundární literatuře k tématu institucionálního překladu je, z poslední doby, k dispozici např. v publikacích autora tohoto příspěvku (viz seznam literatury).

¹⁷ Výjimkou je diplomová/dizertační práce J. Hanzla (2006).

¹⁸ Srov. např. Koskinen 2008: 18, Halverson 2008: 343 či Kang 2009: 142. Schäffnerová pak uvádí: „Institucionální překlad je typicky kolektivní, anonymní a *standardizovaný*.“ (2014: 494; překl. a zvýraznění T. S.)

¹⁹ Viz Svoboda 2018.

s důrazem na překlad právních textů u EU), Svoboda 2008 či již poněkud starší zdroj Drugan 2004.

Ještě důležitější je zde však pohled na rozhodovací proces na straně překladatele, tedy na překladatelský proces v užším slova smyslu. Je pozoruhodné, že už v jedné z prvních publikací zaměřených specificky na institucionální překlad se objevuje zmínka o rozhodovacím procesu: Překladatelská rozhodnutí (translational decisions) jsou do značné míry určována cíli instituce, v jejímž rámci překladatel pracuje (srov. Mossop 1990: 343).

2.5 Literatura k institucionálnímu překladu, rozhodovacímu procesu a překladovým příručkám či stylistickým pokynům

Této již poměrně speciální oblasti se dotýká K. Koskinenová či A. Feliciová.²⁰ Postupy u konkrétních institucí pak zkoumal výzkum prezentovaný v publikaci Schäffnerové a kol. Zde jsou tyto postupy kontrastovány s mírou svobody/volnosti či kreativitou:

Ačkoli někdy mají překladatelé [u Evropské centrální banky] prostor pro kreativitu (např. při překladu nových termínů), obecně lze říci, že na straně překladatelů jsou pravomoc a volnost omezené, neboť překladatelé *musejí dodržovat postupy dané instituce*. (2014: 503, překl. a zvýraznění T. S.)²¹

Podnětné je pojednání Ji-Hae Kanga, podle něž rozhodnutí překladatelů v institucionálním prostředí jsou institucí („institučním řádem“) řízena, avšak takové pokyny nemusejí vždy vést ke kýžené harmonizaci projevu instituce:

[I v těch] případech, kdy *instituční řád jasně podmiňuje úkony, rozhodnutí, způsob práce či postupy* konkrétních překladatelů, překladové/překladatelské postupy v institucích nejsou ani zdaleka jednotné. (2014: 475, překl. a zvýraznění T. S.)

Institucionální překlad, rozhodovací proces a konkrétně už i specifikace propojují Atari a Al-Sharafi. Ačkoli pojednávají o překladu v akademickém prostředí, metodologický přístup je inspirativní, zahrnuje totiž následující:

[Naše] analýza – jejímž prostřednictvím se zkoumají překladatelská rozhodnutí a odpovídající institucionální normy – posuzuje *dopad institucionálních norem na rozhodnutí překladatelů* [...]. Z dat získaných v rámci uvedené případové studie vyplývá, že *instituční normy platné v akademickém prostředí vytvářejí tlak na rozhodnutí překladatele a omezují je*, což, obecně vzato, má za následek doslovný cílový text s menším sklonem k idiomatičnosti jazyka. (2012: 195, překl. a zvýraznění T. S.)

Jak je patrné, otázka vztahu překladových příruček či stylistických pokynů, rozhodovacího procesu a institucionálního překladu byla dosud nastíněna v nemnoha pojednání-

²⁰ Srov. Koskinen 2000: 50, Felici 2010: 101.

²¹ To, do jaké míry se překladatelé mohou rozhodovat volně/svobodně (vezme-li se v potaz skutečnost, že jsou ovlivňováni institučními postupy), popisuje publikace na jiném místě jako kritérium čitelnosti – „agency“; srov. s. 509.

ních. Níže se tedy pokusíme problematiku blíže osvětlit. V následujícím oddílu nejprve podrobně popíšeme, systematizujeme a formalizujeme Levého pojetí rozhodovacího procesu a získaný model potom aplikujeme na oblast institucionálního překladu obecně a překladových příruček a stylistických pokynů zvláště.

3. Rozbor a formalizace Levého pojetí rozhodovacího procesu

Jak uvádí Z. Jettmarová,²² Levý svůj koncept rozhodovacího procesu představil v roce 1966, na konferenci v Moskvě. Anglické znění pojednání (Levý 1967) bylo publikováno v následujícím roce, ve sborníku *To Honor Roman Jakobson*. O další čtyři roky později pak vyšla rozšířená česká verze článku, a to ve sborníku *Bude literární věda exaktní vědou?* (Levý 1971), konkrétně v oddílu *Geneze a recepce literárního díla*. Níže vycházíme z publikace Levý 1971, avšak přihlídneme též k původnímu pojednání Levý 1967.

3.1 Překladatelské instrukce dle Jiřího Levého a jejich rozlišení

Zde shrnujeme distinkce²³ dokreslující rozhodovací proces překladu, jež J. Levý uvedl (ať už explicitně, či implicitně) ve svém díle Levý 1971. O rozhodovacím procesu se Levý vyjadřuje i ve svých dřívějších pracích, takové zmínky však v námi sestavené taxonomii rozhodovacích distinkcí zohledněny nebudou, protože to přesahuje zaměření přítomného pojednání.

V souvislosti s rozhodovacím procesem je předně pro výzkum překladových příruček a stylistických pokynů vhodné zmínit Levého pohled na překladatelský proces v užším slova smyslu, včetně distinkce na *recepční* proces²⁴ a (tvůrčí) proces *geneze*. Některá rozhodnutí se týkají recepce, jiná geneze. V zájmu přehlednosti tuto dichotomii do modelu ale nepromítáme. Pro naše zkoumání je podstatná otázka, na jakých rovinách²⁵ dochází k volbě z množiny různých alternativ (slovy Levého tedy: z paradigmatu) v rámci široce pojatého rozhodovacího procesu. Levý pak specifikuje různé instrukce či kategorie, z nichž jsme vytvořili následující typologii o desíti distinkcích:²⁶

Distinkce č. 1: Volba díla pro překlad

- *Přeložit jisté dílo (čili nepřeložit dílo jiné), nebo*
- *přeložit jiné dílo.*

²² Jettmarová 2009: 48.

²³ Distinkce též formalizujeme a usoustavňujeme do grafické podoby, viz obr. č. 2 níže.

²⁴ Recepce Levý rozumí „volb[*u*] mezi možnými významy slova“ (Levý 1971: 86) či „volb[*u*] ze [...] stylu i ideologie autora“ (Levý 1971: 74), genezi pak výběr slov, která danému významu přibližně odpovídají v cílovém jazyku.

²⁵ Již zde lze předběžně konstatovat, že pro Levého se taková rozhodnutí odehrávají na různých strukturních rovinách, od úrovně např. slova až po úroveň díla.

²⁶ Jak již bylo řečeno, Levý distinkce neprezentuje v takto systematizované podobě, naopak, různé distinkce a kategorie jsou v kapitole *Geneze a recepce literárního díla* různě roztroušené, zmiňované průběžně.

Zde se jedná o distinkci, kterou Levý uvádí jen na okraj svého pojednání o rozhodovacím procesu (zmiňuje ji v poznámce pod čarou): „Primární rozhodnutí je samozřejmě volba díla pro překlad [...]“. Jde nepochybně o složitou strategii, „jejíž pravidla ovládají hlavně nakladatelé“.²⁷

Na druhé nejvyšší příčce hierarchie faktorů, které ovlivňují překladatelský proces²⁸, se podle Levého nachází jednak distinkce instrukcí samotných a jednak jejich uspořádání:

Distinkce č. 2: Bazální úroveň vs. metaúroveň instrukcí/paradigmat

- *Metaúroveň instrukcí/paradigmat, jež se týká jejich uspořádání (či pravidel jejich řazení/členění),*
- *bazální úroveň instrukcí/paradigmat*²⁹.

Tato distinkce je v Levého pojednání jen naznačena, a to jednak když se zamýšlí nad tím, že existují určité faktory ovlivňující překladatelský rozhodovací proces, popřípadě nad tím, jaké jsou, a jednak když hovoří o vztahu mezi instrukcemi/paradigmaty (a nazývá je „syntaxí“):

[R]ozhodovací proces v překladu má vlastně strukturu jazyka. Má svůj [...] soubor jednotek definovaných sémanticky (tedy vztahem k označovanému); má svou *syntaxi*, tj. pravidla pro kombinování těchto jednotek – ať již jednotkou rozumíme paradigma nebo instrukci [...] má i třetí sémiotický rozměr, tj. pragmatický. (1971: 86, zvýraznění přidáno)

Distinkce č. 3: Subsumpce definičních a výběrových instrukcí

- *Definiční instrukce se stává nadřazenou instrukcí (množinou, instrukcí vyššího řádu),*
- *výběrové instrukce jsou pak podmnožinou (jsou instrukcí nižšího řádu; až potenciálně na úroveň jednočlenného paradigmatu*³⁰).

Instrukce *definiční* a instrukce *výběrové* (viz níže, distinkce č. 9) jsou provázané:

Mezi instrukcí definiční a výběrovou je vztah subsumpce: tj. vztah mezi množinou a podmnožinou, systémem a podsystémem, kategorií a jejím členem. Z množiny alternativ ohraničené *definiční instrukcí* vyčleňuje *výběrová instrukce* podmnožinu, pro niž se sama stává instrukcí definiční – a tak dále – až se dojde k jednočlennému *paradigmatu*. (Levý 1971: 77, zvýraznění přidáno)

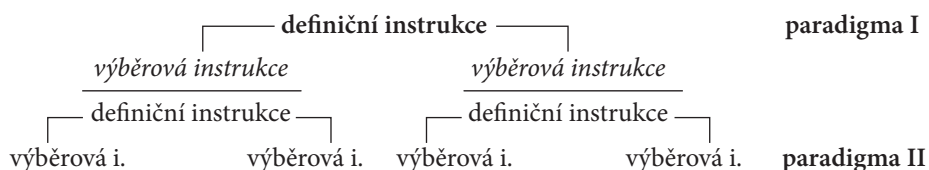
²⁷ Srov. Levý 1971: pozn. pod čarou č. 3 na s. 73. Dodejme, že uvádí pouze pozitivní distinkci „volba díla pro překlad“. Doplnění, že se jedná o volbu přeložit určité dílo, z čehož jako důsledek v daném okamžiku vyplývá nepřeložení díla jiného (čili tzv. princip non-translation), připojujeme sami. Levý tuto distinkci naznačuje už ve svém *Umění překladu* (Levý 1963/1998): „Při překládání – a to [...] především při *rozhodování, co přeložit* – je někdy třeba brát v úvahu také to, že oblast literárních žánrů [...] se ve všech literaturách nekryje.“ (Levý 1963/1998: 226n, zvýraznění přidáno)

²⁸ Levý různé distinkce uvádí jako příklady rozhodování při volbě např. lexikální jednotky, ale dodává, že platí i pro prvky „vyššího řádu“ (srov. 1971: 80).

²⁹ O tomto pojmu je zde detailněji pojednáno níže, viz následující distinkce, č. 3.

³⁰ Popřípadě tzv. „terminálního symbolu“ (výraz J. Levého, viz Levý 1971: 77).

Levý tuto situaci znázorňuje následovně:

Obrázek 1. Vizualizace poměru definičních a výběrových instrukcí v překladatelském rozhodovacím procesu podle J. Levého³¹

Pro oblast geneze literárního díla Levý uvedenou terminologii aplikuje na dichotomii kód literárního díla vs. estetická norma: Soubor *závazných instrukcí* je součástí *kódu* (systému definičních instrukcí) daného literárního díla (Levý 1971: 99). Estetická norma je pak souborem výběrových instrukcí uvnitř jednotlivých *paradigmat*. Paradigma na jedné z nejvyšších úrovní překládání pak může zahrnovat rozhodování mezi typy překladových strategií, metod či postupů.³² Zároveň platí, že každé překladatelovo rozhodnutí (řešení) zároveň automaticky omezí výběr pro rozhodování v následujícím kroku.³³

Distinkce č. 4: (Ne)akceptace instrukcí

- *Přijetí instrukcí (či akceptace normy),*
- *nezohlednění instrukcí (norma neexistuje, popřípadě příjemce je vůči instrukcím/normě indiferentní),*
- *negace instrukcí (či negace normy).*

Jedná se o další kategorii Levým zmíněnou pouze „mimoходом“ (na s. 105). Týká se překladatelova postoje vůči tzv. „elementárním instrukcím“ (čili dobové normě), popřípadě vůči různým rovinám dobových norem, tzv. *norménům*.³⁴ Levý zcela případně uvádí, že taková odezva může být trojího druhu, tedy nikoli jen přijetí, či nepřijetí (nezohlednění) takových instrukcí, nýbrž i přímo záměrná volba opačného postupu, tedy reakce negující.

Distinkce č. 5: Kvantitativní vs. kvalitativní hledisko rozhodování

Ani tato distinkce není v Levého textech uvedena explicitně, zařazujeme ji zde zejména pro účely systematizace následných distinkcí, č. 6 a 7.

³¹ Viz Levý 1971: 77.

³² Tuto distinkci (týkající se strategie/metody/postupu při překladu) v Levého pojednání o rozhodovacím procesu (Levý 1971) nenajdeme, ale Levý s ní pracuje ve svém starším díle, *Umění překladu*: „Tam, kde [...] překladatel se rozhodne mezi dvěma postupy (překlad–substitute), je jeho volba podmíněna celkovou metodou, a ta vyplývá z rázu celého díla.“ (Levý 1963/1998: 135, zvýraznění přidáno)

³³ „Jakmile jednou byla volba provedena, stává se rozhodnutí instrukcí, jež omezuje rozsah paradigmatu, ze kterého bude prováděn výběr v dalším tahu.“ (Levý 1971: 92)

³⁴ Jako příklad zde Levý uvádí normény jako „dodržování hierarchie žánrů, rytmicko-syntaktický paralelismus, individualizace postav, individualizace prostředí, tři divadelní jednoty atd.“, srov. s. 105.

Distinkce č. 6: Kvantita rozhodnutí překladatele oproti rozhodnutí autora originálu

- *Méně rozhodnutí oproti autorovi originálu,*
- *více rozhodnutí oproti autorovi originálu.*

Překladatel vykonal buď méně, nebo více rozhodnutí ve srovnání s autorem originálu. Levý toto rozhodování uvádí ve vazbě na problematiku interpretace významu slova. Pro názornost výkladu Levý uvádí příklad, kdy se při překladu z angličtiny (např. do ruštiny) musí upřesnit význam slovesa „to go“; v citovaném kontextu má překladatel na výběr z významů *jít, jet a letět*. Navíc tuto kategorii Levý propojuje s další rovinou rozhodování, a to s (ne)nutností či (ne)motivovaností takových rozhodnutí (srov. zde dvě následující distinkce, č. 7 a 8).³⁵

Distinkce č. 7: (Ne)nutnost dodatečných rozhodnutí

- *Nutná,*
- *nenutná rozhodnutí.*

V případě více rozhodnutí oproti originálu (srov. distinkci č. 6) mohou být taková dodatečná³⁶ rozhodnutí dvojí: nutná a nenutná. Jedná se o rozhodnutí, jimiž se překlad odklání od originálu – např. na úrovni počtu slovních ekvivalentů a jiných jazykových prvků. Nutná dodatečná rozhodnutí jsou taková, jež jsou dána jazykovým systémem.

Distinkce č. 8: (Ne)motivovanost rozhodnutí

- *Motivované,*
- *nemotivované rozhodnutí.*

Jedná se o kategorii uvedenou na s. 78 a rozšiřující distinkci č. 7. Zde Levý vysvětluje, že „[m]otivované je rozhodnutí tehdy, je-li odůvodněno kontextem (jazykovým nebo mimojazykovým)“ (s. 79).³⁷ Široce pojatý kontext může zahrnovat „celou knihu, celé dílo autora, celou dobovou literární konvenci apod.“ (tam.).

Distinkce č. 9: Instrukce pro výběr³⁸

- *Objektivní (kontext),*
- *subjektivní (struktura lingvistické paměti překladatele) a*
- *intersubjektivní rozhodnutí (dobová norma).*

³⁵ Srov. s. 78. V této souvislosti se pak Levý dále např. zamýšlí nad strukturálními rozdíly jazyků.

³⁶ Srov. tamt. Levý používá termín „nadbytečná“, který však považujeme za méně srozumitelný. Ve znění publikace Levý 1967 se používá termín „surplus decisions“. Myšlena jsou rozhodnutí učiněná „navíc“ oproti originálu.

³⁷ Vztah (ne)nutných a (ne)motivovaných dodatečných rozhodnutí pak Levý pro úplnost uvádí do permutačního přehledu, kdy mohou existovat čtyři případy:
a) nadbytečné rozhodnutí nutné a motivované;
b) nadbytečné rozhodnutí nutné a nemotivované: zde je největší možnost omylu [...];
c) nadbytečné rozhodnutí nenutné a motivované;
d) nadbytečné rozhodnutí nenutné a nemotivované; to jsme již v oblasti překladatelské libovůle, dokreslování“ (s. 79).

³⁸ Jako synonymum Levý volí též označení „výběrové instrukce“.

Zde se jedná o stěžejní instrukce³⁹ pro vlastní rozhodovací proces na straně překladatele. K první uvedené (objektivní) instrukci Levý připojuje (již zmíněné, avšak pro nás velmi důležité) doplnění⁴⁰, že kontext může být jak jazykový, tak mimojazykový.

Distinkce č. 10: (Ne)uvědomělost rozhodnutí

- Uvědomělé,
- neuvědomělé rozhodnutí.

Zmínka o těchto dvou typech rozhodnutí je v publikaci Levý 1971 jen letmá (s. 77). Tyto instrukce spadají do kategorie subjektivních rozhodnutí (srov. zde výše, distinkce č. 9). Levý je dále nerozebírá, jen konstatuje, že „[v]ýběr lexikální jednotky je řízen takovým systémem uvědomělých nebo neuvědomělých instrukcí, takže u konečného výrazu, který se objevuje v textu [...], bychom mohli rozbořem zjišťovat [...] strukturu jeho geneze (generativní strukturu)“ (s. 77n).

Pro větší názornost jsme tyto buď převzaté, modifikované nebo doplněné distinkce usoustavili do přehledného modelu, který uvádíme na následující straně.

Uvedené grafické znázornění zachycuje různé stupně a typy rozhodovacího procesu v překladu. Jak je patrné, každá nadřazená rovina (jednotlivé distinkce s šedým podbarvením) se dále člení (zde zpravidla binárně, ve dvou případech na tři kategorie). Takové členění se následně stává paradigmatickou rovinou až po úroveň konkrétního překladatelského řešení.

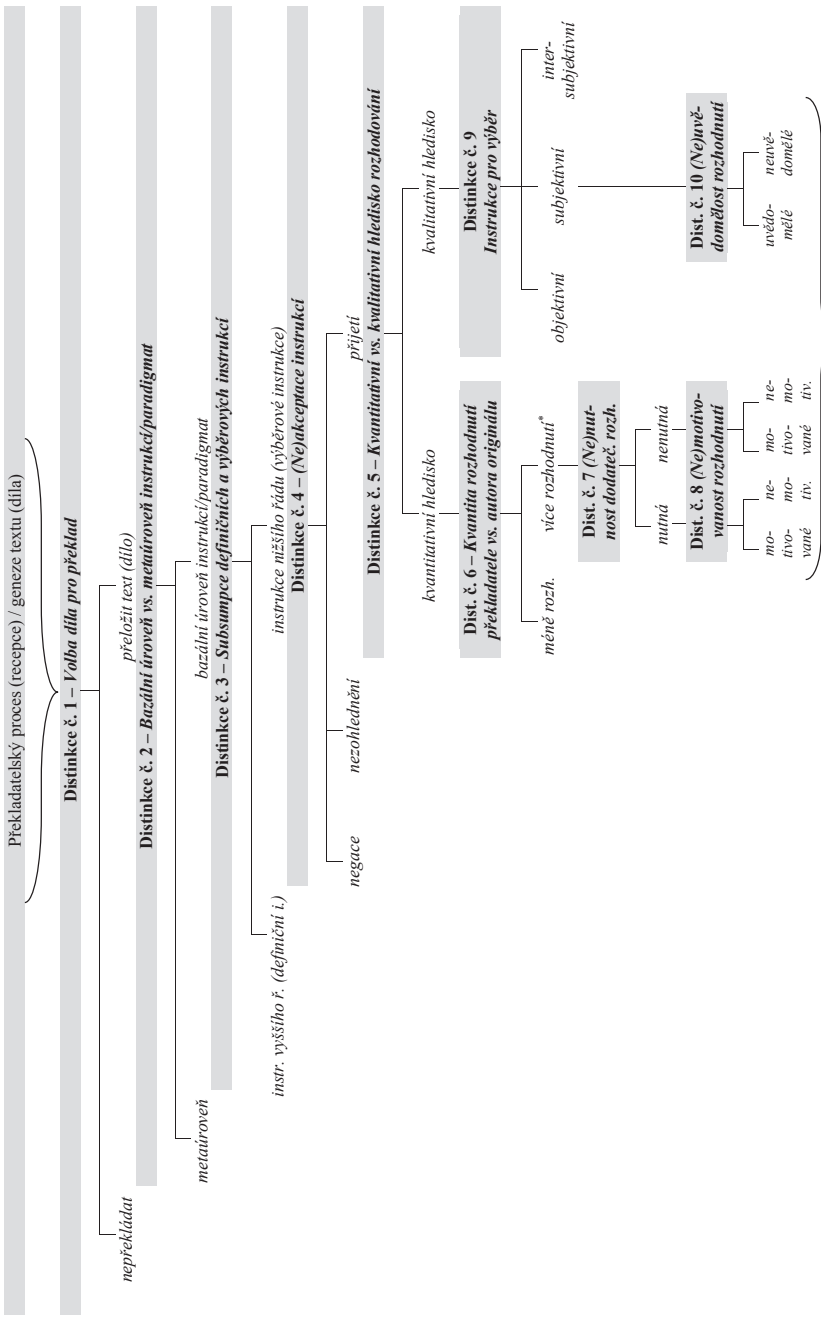
3.2 Srovnání pojetí výběrových instrukcí mezi publikacemi Levý 1971 a Levý 1967

Jiří Levý svůj koncept rozhodovacího procesu v publikaci Levý 1971 poněkud rozvinul. Pro bližší pochopení zde uvádíme srovnání mezi zněním Levý 1967 a Levý 1971. Ze srovnání vyplývá čtveř rozdílných instrukcí pro výběr (srov. zde distinkce č. 9 výše):

- 1) V publikaci Levý 1967 jsou jako instrukce pro výběr („selective instructions“) uvedeny instrukce *objektivní* („objective“) a *subjektivní* („subjective“, tedy například struktura překladatelovy paměti či překladatelova estetická norma – „his aesthetic standards“). Není zde uvedena třetí kategorie – tedy intersubjektivní.
- 2) Prvek normativnosti (zastoupený u intersubjektivních instrukcí ve znění Levý 1971) se objevuje ve znění Levý 1967 jako položka subjektivní (estetická norma *překladatele*).
- 3) V publikaci Levý 1967 se uvádí, že objektivní instrukce jsou determinovány jazykovým materiálem („linguistic material“), a nikoli kontextem (jak uvádí publikace Levý 1971).
- 4) V publikaci Levý 1967 není specifikováno, o jaký typ paměti se na straně překladatele (subjektivní instrukce) jedná, přičemž v publikaci Levý 1971 je upřesněno, že se jedná o paměť „lingvistickou“ (tj. jazykovou).

³⁹ Levý tuto triádu uvedeným způsobem nepopisuje, spíše uvedené kategorie používá jako označení doplňková, srov. s. 76.

⁴⁰ Na jiných místech publikace Levý 1971; viz též výše u distinkce č. 8.

Úroveň konkrétního překladačského řešení (čili tzv. jednočlenného paradigmatu či terminálního symbolu)

* Dodatečná či „nadbytečná“ rozhodnutí.

Obrázek 2. Systematizace pojetí J. Levého, pokud jde o rozhodovací proces v překladu (zpracováno na základě publikací Levý 1967 a Levý 1971)

Z tohoto srovnání je zřejmé, že Levý při úpravě⁴¹ publikace Levý 1967 do podoby, která pak vyšla jako jedna z kapitol Levý 1971, upřesnil, že otázka *estetické normy* se dotýká spíše roviny intersubjektívni než subjektívni. Rovněž upřesnil, že za distinktivní prvek, který ovlivňuje rozhodnutí překladatele, považuje především *jazykovou paměť*. Jako velmi podstatný rozdíl se jeví odlišné pojetí *objektivních instrukcí*: Zatímco v publikaci Levý 1967 byly tyto determinovány předně jazykovým materiálem, ve znění Levý 1971 jsou určovány primárně kontextem.⁴²

3.3 Dílčí shrnutí pojednání o konceptu Jiřího Levého

Uvedené desatero distinkcí Levý neprezentuje v takto systematizované podobě. Naopak, různé distinkce jsou zmiňované v celé kapitole *Geneze a recepce literárního díla* (Levý 1971) průběžně a veskrze nespojitě. Ukazuje se však, že jednotlivé distinkce by se neměly chápat jako disparátní. Jako příklad lze uvést objektivní a intersubjektívni instrukce (srov. zde distinkci č. 9) a pojem *kontext*: Na jednom místě (s. 76) je tento pojem Levým zahrnut primárně do *objektivní* kategorie, avšak o tři strany dál (s. 79) je dán do přímé souvislosti s pojmem „dobová literární konvence“, který je však jinde definován jako charakteristický prvek pro *intersubjektívni* kategorii. Dále je třeba připomenout, že předložený systém je velmi dynamický: „[K]onkrétní volba se zpravidla děje podle celého *souboru* výběrových instrukcí“,⁴³ přičemž prvky tohoto souboru jsou ve vzájemném vztahu determinujícího a determinovaného člena (srov. distinkce č. 2 a 3 výše).

Zde, v oddílu třetím našeho pojednání, jsme dopodrobna představili Levého koncept rozhodovacího procesu. V oddílu následujícím vytvořený model aplikujeme na institucionální překlad.

4. Aplikace Levého modelu na oblast institucionálního překladu

Jak bylo zmíněno v úvodu, jedním ze dvou stěžejních cílů tohoto pojednání je aplikovat Levého koncept rozhodovacího procesu v překladu na institucionální překlad, a konkrétně na problematiku překladových příruček a stylistických pokynů. Před samotnou aplikací daného konceptu bylo samozřejmě na místě se nejprve ptát, zda je vůbec možná: Neprezentuje Levý svůj koncept spíše pro rozhodovací proces na těch nejnižších úrovních rozhodování či jen v souvislosti s porozuměním výchozímu textu? Bude možné použít model původně vytvořený pro literární překlad nyní na oblast překladu neliterárního? Domníváme se, že aplikace možná je. Jednak již podobné pokusy veskrze úspěšně proběhly (viz přehled stavu výzkumu výše), jednak se podobná generalizace a následná

⁴¹ Patrně tak činil již velmi krátce před svou smrtí (J. Levý zemřel v lednu 1967). Pojednání *Translation as a decision process* (Levý 1967) vyšlo již s největší pravděpodobností posmrtně, rukopis však jistě Levý odevzdával nedlouho po moskevské konferenci, kde příspěvek prezentoval (v roce 1966). České (rozpracované) znění tak patrně upravoval na samém sklonku života.

⁴² Na jiném místě uvádí explicitně: „[I]nstrukce [...] určující, kterou z [...] alternativ volit [...] plyne z kontextu [...]“ (Levý 1971: 73, kurziva původní).

⁴³ Levý 1971: 76, zvýraznění přidáno. V publikaci Levý 1967: 78 je použita formulace „system of [...] instructions“.

aplikace (a to i na nejvyšší rovině rozhodovacího procesu) zdají být v logice Levého uvažování. Sice uváděl, že příklady v jeho pojednání se dotýkají jen určité dílčí roviny (např. volby slov), ihned však na více místech dodává, že lze uvažovat o rozhodování na úrovni „vyšších celků“, „znaků vyššího řádu“ apod.⁴⁴

Rozhodovací proces překladatele je řízen mnoha aspekty, omezeními a specifikacemi. To platí jak pro překladatele textů literárních, tak neliterárních. Předpokládáme-li pak, že jednou z hlavních charakteristik institucionálního překladu je právě podřízenost pravidlům ovlivňujícím překladatelská rozhodnutí (viz zde výše, oddíl 2), je nasnadě, že rozpracování Levého úvah může být přínosem právě pro oblast institucionálního překladu, protože ten podléhá regulaci snad nejvíce ze všech oblastí překladatelské činnosti.

Dalším důvodem aplikace je, že Levý v úvahách o rozhodovacím procesu pracuje s teorií her, kde *pravidla* jsou konstitutivním prvkem:

Hra je popsána systémem pravidel, která mají určit formální strukturu a která určují chování jednotlivců nebo skupin nazývaných hráči... Pravidla zaručují, že hra bude konečnou posloupností tahů, prováděných v určitém pořadí, a popisují každý tah. (Levý 1971: 90, zvýraznění přidáno; Levý zde cituje D. Blackwella a M. A. Girshicka)

Z kapacitních důvodů aplikujeme výše uvedený model spíše výběrově (nezmiňujeme zde všech deset vytyčených distinkcí) a činíme tak spíše ilustrativně za pomoci šesti překladových příruček či stylistických pokynů uplatňovaných u tří typů různých institucí: nadnárodní instituce (Evropská komise, konkrétně Generální ředitelství pro překlady, a projekt terminologické databáze IATE), neziskové organizace či projekty (TED a Wikipedie) a komerční instituce (jazyková agentura a překladatelský portál).⁴⁵ Pro každou oblast volíme po dvou příručkách.

Výše jsme konstatovali, že překladové příručky a stylistické pokyny se zpravidla vytvářejí proto, aby regulovaly jak recepci, tak genezi textu (v našem modelu se jedná o distinkci „nulté“ úrovně, ještě před distinkcí č. 1). Příkladem prvního typu takových překladových příruček může být manuál *Standardy pro překladatele*⁴⁶ jedné pražské jazykové agentury, příkladem druhého typu pak pokyny *Guidelines*⁴⁷ projektu TED. Navíc fakt, že Levý o problematice rozhodovacího procesu pojednává i v souvislosti s původním tvořením, a nikoli jen s překladem, shodou okolností představuje vhodné přemostění mezi oblastí literárního překladu (srov. Levý) a oblastí institucionálního překladu (naše

⁴⁴ Srov. Levý 1971: 80 a na dalších místech.

⁴⁵ U dvou posledně jmenovaných kategorií se jedná o širěji pojatou definici institucionálního překladu, a tedy spíše o subjekty organizující překlady, nikoli o „překládající“ instituce, které samy promlouvají prostřednictvím překladů.

⁴⁶ Srov. např. tuto pasáž: „V případě pochybností o *správném porozumění výchozímu textu* překladatel kontaktuje klienta a zajistí si vysvětlení nejasností“, in: *Standardy pro překladatele agentury Channel Crossings*, dostupné z: https://www.chc.cz/cs/download/dokumenty_ke_stazeni/standardy.pdf (cit. 4. 6. 2019, zvýraznění přidáno).

⁴⁷ Srov. např. tuto pasáž: „Instead of a word-for-word translation, try *finding a similar expression in the target language*. If no equivalent exists, opt for the translation that readers will find least confusing [...]“, in: *TED Guidelines*, dostupné z: <https://www.ted.com/participate/translate/guidelines> (cit. 4. 6. 2019, zvýraznění přidáno).

aplikace). Důvodem je známé pojetí legislativních textů u institucí (konkrétně u institucí/organů EU) nikoli jako překladů, nýbrž jakožto textů s platností originálu.⁴⁸

Jako příklad příručky ovlivňující překladatelský proces podle rozhodovací distinkce č. 1 (*Volba díla*⁴⁹ pro překlad) mohou posloužit pokyny pro překlad článků na Wikipedii⁵⁰, jiným příkladem jsou pokyny platformy Proz.com.⁵¹ Pozoruhodně případná je aplikace distinkce č. 2 (*Bazální úroveň vs. metaúroveň instrukcí/paradigmat*), kdy v oblasti institucionálního překladu (a prozatím nikde jinde ve sféře překladatelské činnosti) byla prokázána⁵² existence nejen překladových pokynů, ale i příruček, jak dané pokyny používat (např. jaká je jejich hierarchie z hlediska závaznosti) – srov. příručku *Hierarchie der Leitfäden für die Abfassung von Rechtstexten* německého jazykového oddělení při Generálním ředitelství pro překlady Evropské komise.⁵³

U distinkce č. 3 (*Subsumpce paradigmat a instrukcí*) lze rozvinout následující úvahu: Je-li pro Levého paradigma souborem prvků, z něž lze během rozhodování při překladu volit (tedy množinou různých alternativ), pak v oblasti institucionálního překladu by takovými paradigmatickými množinami mohla být závazná terminologie, ale i soubor závazných či doporučených formulací v překladové paměti (datábázi) určité instituce, či dokonce celý korpus (výchozích i) přeložených textů (např. *acquis communautaire* v kontextu evropských překladů).

Jak bylo konstatováno výše, Levý uvádí, že rozhodovací proces při překládání sestává z různých paradigmat. Paradigma nadřazené může obsahovat více variant, jemu nadřazené paradigma je opět členěno na více (ale i méně) variant atd. Paradigma nejnižší roviny (na úrovni konkrétního textového zachycení určitého překladového řešení) naopak zahrnuje už jen jediný prvek množiny, konkrétní realizaci (tedy např. vytištěné slovo či grafický prvek). U vysoce normalizovaných diskurzů (zejména tedy v oblasti institucionálního překladu) lze předpokládat, že cílem pokynů/specifikací je právě *zúžit*⁵⁴ paradigma, z něž překladatel volí alternativy. Ideálem takovýchto diskurzů by tedy teoreticky mohlo být zajistit u co největšího počtu paradigmat co nejnižší počet variant –

⁴⁸ Srov. např. Biel 2014.

⁴⁹ Pro účely lepší provázanosti předchozího teoretického pojednání a zde uvedené aplikační pasáže ponecháváme původní Levého terminologii, kdy pro překládané komunikáty používá výraz dílo (byť pro oblast neliterárního překladu by byl vhodnější výraz text).

⁵⁰ Srov. stránku WikiProjekt Překlad, https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:WikiProjekt_P%C5%99eklad (cit. 4. 6. 2019), obsahující rozcestník k článkům, jež je potřeba přeložit, a dokonce odkaz na automatický nástroj WQS, který na Wikipedii „umožňuje vyhledávat [...] články k překladu podle různých podmínek“.

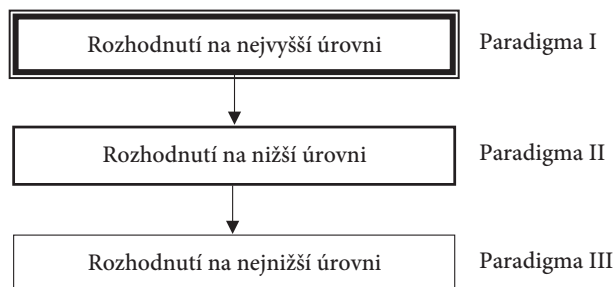
⁵¹ Srov. např. tuto pasáž: „Professional translators [...] accept only work that they have the knowledge, resources and time to perform in line with agreed-upon terms“, viz <https://www.proz.com/professional-guidelines> (cit. 4. 6. 2019).

⁵² Srov. Svoboda (2013).

⁵³ Anglický název příručky: *Using style guides – in what order?*, viz https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/using_style_guides_german_de.pdf (cit. 4. 6. 2019).

⁵⁴ K tomu srov. Levý 1971: 74: „[J]de o volbu ze souboru možných významů slova, motivů, různých pojetí charakteru, stylu i ideologie autora. Přitom *tato volba je tím zúženější* [...], čím jsou situace přesnější, tj. čím jednoznačnější je [...] *kontext*“ (zvýraznění přidáno). Levý dodává, že díky kontextu je takový překlad se zúženou možností volby *snazší*. Zde lze myšlenku rozvinout dále, že totiž *rozhodování samo* bude pro překladatele jistě snazší, ovšem pokud daná pravidla zná. Pokud naopak pravidla např. kvůli nedostatečné praxi ještě nemá zvnitřněná, musí se s nimi rámcově seznámit před překladem anebo v jeho průběhu. To – opět např. v souvislosti s institucionálním překladem – vyžaduje značné úsilí, protože takových příruček/pravidel je velké množství (desítky).

jinými slovy redukovat výběr na co nejmenší počet členů podmnožiny. V ideálním (hypotetickém) případě by tedy všichni překládali zcela jednotně, stejně. Takový scénář lze pak vyjádřit takto:

Obrázek 3. Vizualizace ideálního poměru definičních a výběrových instrukcí v překladatelském rozhodovacím procesu v kontextu vysoce normalizovaných diskurzů (rozhodování je přímočaré, alternativy nejsou k dispozici)

Překládající instituce si v praxi takový cíl ani nekladou (alespoň tak nečiní explicitně), navíc je utopický.⁵⁵ I ve vysoce normalizovaném prostředí institucionálního překladu totiž platí, že kolik je překladatelů, tolik je výsledných překladových variant.⁵⁶

Pozoruhodný homogenizační (nivelezační) efekt na formulační rovině však v poslední době má využívání strojově přeloženého polotovaru jako výchozího jazykového materiálu pro vytvoření plnohodnotného translátu (při tzv. posteditaci). Opětovně se tak ukazuje aktuálnost myšlenky implementovat překladové příručky a stylistické pokyny do fáze strojového předpřekladu.⁵⁷ Takové propojení strojového překladu s formalizovanými/automatizovanými příručkami⁵⁸ by nutně nemuselo znamenat zúžení „manévrovacího prostoru“ pro překladatele, protože by z překladového/rozhodovacího procesu pouze eli-

⁵⁵ Z historie je známý snad jediný případ takové shody, a to překlad Septuaginty, kde se však patrně jedná o určité mýtické podání. (Na druhou stranu překlad Septuaginty, tak jako většina ostatních biblických překladů, je bezesporu navýsost vhodným příkladem překladového projektu v – široce pojaté – oblasti institucionálního překladu.) Obecně tedy platí, že u každého typu překladu je ve větší či menší míře přítomen prostor volby, překlad nebývá pravidlům podřízen bezesbýtku: „Překlad, bez ohledu na žánr, předpokládá řadu případů, kdy překladatel činí volbu, aniž by daná varianta byla předem dána.“ (Ljudskanov 1980: 137–9; cit. dle: Alexieva 1998, překl. T. S.)

⁵⁶ Z pozorování vyplývá, že i v oblasti institucionálního překladu dochází k situacím, jež se zdánlivě rozcházejí s výše uvedeným utopickým postulátem. Autor tohoto pojednání se na základě vlastní zkušenosti (empirické studie v tomto směru zatím schází) domnívá, že např. překladatelé německého překladatelského oddělení Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise volí specifickou strategii maximálně možného idiomatického („volného“) překladu, při stálém zachování sdělení („věrnost“ překladu), včetně terminologické správnosti. Při srovnání s předpokládaným výchozím textem (např. v angličtině) se jak větná struktura, tak užití formulace jeví strukturálně výrazně odlišně, a to nad rámec uplatnění konstitutivních posunů, vyplývajících z rozdílnosti jazyků. Výsledkem je (žádoucí) výrazná redukce administrativního stylu (či snad eurožargonu), pocitovaného jako stylistický kaz.

⁵⁷ K tématu automatizace překladových příruček a stylistických pokynů srov. Svoboda 2013.

⁵⁸ Myšlenku automatizace pravidel vstupujících do překladového procesu by jistě J. Levý nevyploučil, vždyť pro něj je kód (tedy závazné instrukce, ovlivňující genezi díla), jak jsme již uvedli, „*dokonale formalizovatelný* soubor pravidel“ (Levý 1971: 99, zvýraznění přidáno, viz zde též pozn. pod čarou č. 5 výše).

minovalo ta paradigmatu, jež obsahují instrukce, kde výběr je předem dán (jakési „konstitutivní“ instrukce).⁵⁹ Složitější rozhodnutí by samozřejmě byla ponechána na překladateli.

V souvislosti s problematikou výběru jazykových prostředků uvádí Levý, že „struktura paradigmatu – tj. jeho rozsah a uspořádání – je závislá na materiálu, z něhož je „sestavena“.“⁶⁰ Aplikujeme-li tuto myšlenku opět na odborný, či institucionální překlad, znamená to, že různá paradigmatu (např. preferovaná slovní zásoba pro určitou oborovou oblast) jsou v jednom jazyce segmentována jemněji (s vyšším/jemnějším „rozlišením“), v jiném hruběji (s nižším rozlišením). Například pro oblast terminologie EU⁶¹ v závazné terminologické databázi IATE (jež je také nepochybně významnou specifikací, překladatelským zdrojem či příručkou v širším slova smyslu) lze pozorovat známý jev, kdy systém terminologie v jazycích států, které k EU přistoupily později, je zpravidla méně propracovaný ve srovnání s jazyky zemí, které jsou členy EU delší dobu (protože se samozřejmě této činnosti mohly věnovat déle).

Jako příklad aplikace distinkce č. 9 (*Instrukce pro výběr*) uvedme u prvního kritéria (*objektivní instrukce*, zahrnující kontext) problematiku intertextovosti (při překladu právních, a zejména legislativních textů se musí zohlednit kontext předchozích právních předpisů v dané věci), přičemž požadavek na její dodržování je zakotven např. v příručce *Vyhledávání předpisů EU*.⁶² U *subjektivních instrukcí* je na místě myšlenkové propojení s problematikou dnes používaného počítačem podporovaného překladu, jehož hlavní součástí je technologie překladové paměti (translation memory). Ta do určité míry účinně supluje Levým u tohoto kritéria postulovanou „lingvistickou paměť překladatele“, a to ať už se bude jednat o idiolekt překladatele, nebo závazně předepsané formulace. A jsou to, do třetice, *intersubjektivní instrukce* pro výběr, jež podle Levého zahrnují estetickou normu, podle naší aplikace se pak jednoznačně jedná např. o psaná pravidla (překladové příručky a stylistické pokyny) nebo pravidla nepsaná (v průběhu času intersubjektivně utvářený „house style“ určité instituce).

Jak je patrné, formalizovaný model vytváří strukturu, podle níž lze překladové příručky a stylistické pokyny úspěšně kategorizovat, tedy přiřazovat je k jednotlivým distinkcím (distinkce č. 1–10).

⁵⁹ Jako příklad uvedme rozhodování na úrovni pravopisu, kdy překladatel volí mezi psaním velkého písmene U ve slově Unie. Jak známo, ve výrazu Evropská unie je přípustné pouze psaní malého písmena (u), avšak pravopis s velkým písmenem (Unie) lze použít, stojí-li slovo samostatně. Správnou pravopisnou variantu by mělo být možné zajistit automatizací – algoritmus automaticky převede všechna eventuální znění Evropská Unie na správnou podobu Evropská unie. Rovněž s pokročilým rozpoznáváním kontextu by postupem času mohl takový algoritmus správně určit, kdy je nutné psát Unie.

⁶⁰ Levý 1971: 79.

⁶¹ Avšak i uvnitř samotného souboru překladových příruček a stylistických pokynů je patrná různá míra rozvrstvenosti, detailu zpracování, obsažnosti atd., srov. Svoboda 2013 a Svoboda 2017.

⁶² Srov. následující pokyn: „Každý nový předpis musí terminologicky i formulačně přesně odpovídat již přeloženým textům. [...] Pokud se v překládaném textu odkazuje např. na termín definovaný v čl. 2 bodě 5 směrnice XY, je potřeba se do citovaného bodu podívat a český ekvivalent přesně převzít.“, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/czech_resources_search_eu_legislation_summary_cs.pdf (cit. 4. 6. 2019).

5. Omezení výzkumu a výhled do budoucna

Přítomné pojednání se zabývá rozhodovacím procesem v překladu pod zorným úhlem J. Levého. Nepochybně existuje řada dalších (pozdějších) přístupů psycholingvistických či translátologických, včetně výzkumu kognitivních procesů. Pro účely propojení tématu s oblastí institucionálního překladu se však zde zvolený přístup kvůli možnosti systematizace a aplikování na překladové příručky a stylistické pokyny jeví jako velmi patřičný. Jistě však bude v budoucnu možné a vhodné problematiku rozhodovacího procesu v oblasti institucionálního překladu zkoumat právě a též se zapojením i dalších přístupů.

Z kapacitních důvodů jsme se soustředili na díla Levý 1971 a Levý 1967. Další přesahy tohoto tématu v dalších Levého pracích sice zmiňujeme též, na rozdíl od děl Levý 1971 a Levý 1967 jsme však u nich nepřistoupili k vyčerpávající rešerši. V úvahu tak přichází rozšíření zde prezentované taxonomie o distinkce, jež lze odvodit z dalších Levého textů – např. volba překladové strategie či metody, srov. Levý 1963/1998). Vzniklý model by pak mohl být dále využit pro účely translátologické analýzy, a to pro relativně široké spektrum žánrů či textových typů.

Rovněž jsme Levého model rozhodovacího procesu aplikovali na zvolenou oblast institucionálního překladu pouze náznakově, s uvedením relativně malého množství překladových příruček či stylistických pravidel. Do budoucna se nabízí možnost využít potenciál uvedeného modelu pro systematizaci většího počtu překladových příruček či specifikací.

Grafické znázornění modelu (srov. obr. č. 2) je jistě poněkud zjednodušující, kdy např. některé navržené distinkce nejsou vždy relevantní pro obě roviny překladatelského procesu (recepce a geneze díla/textu) zároveň. Pro názornost však, domníváme se, může být takovéto vyobrazení užitečné.

Zároveň si uvědomujeme, že i podobný rozhodovací proces, jaký probíhá na úrovni překladatele v institucionálním prostředí, probíhá v širším překladovém procesu rovněž při hodnocení či opravě překladového produktu – tedy během fáze revize či korektury, kdy jsou překladatelská řešení posuzována *s přihlédnutím k předepsaným příručkám*. Zde se již jedná o rozhodovací proces v rámci kritiky překladu (hodnocení kvality apod.), který rovněž čeká na své bližší prozkoumání.

Jako velmi nosný pojem pro další translátologické zkoumání pokynů determinujících překladový/překladatelský proces považuji pojem *normén*. Pomocí tohoto pojmu by mělo být možné jednotlivá konkrétní pravidla více odlišit, blíže definovat, popřípadě dále systematizovat.

6. Závěr

V tomto příspěvku shrnujeme Levého pojetí rozhodovacího procesu v překladu a systematizujeme je do podoby modelu. Následně takto získaný model aplikujeme na oblast institucionálního překladu, zejména pak na problematiku překladových příruček a stylistických pokynů. Ukázalo se, že aplikace na neliterární překlad je možná, což potvrdilo zjištění jiných prací zabývajících se Levého myšlenkami, že systém, který Levý ve své (proto)teorii překladu předkládá, je systém vskutku otevřený.

V článku jsme dále srovnali dvě poněkud odlišné verze Levého pojetí překladového/překladačského procesu (Levý 1967 a Levý 1971). Z tohoto srovnání vyplývá, že v precizované verzi svého konceptu (1971) cíleně akcentoval (jazykový, a zejména mimojazykový) *kontext* jako hlavní objektivní kritérium určující překladačova rozhodnutí. Dále jsme konstatovali, že v Levého novějším pojednání o rozhodovacím procesu je důležitý prvek intersubjektivnosti.

Pokyny existující v oblasti institucionálního překladu pak lze vhodně podle modelu rozhodovacího procesu kategorizovat, vždyť právě takový proces mají daná pravidla regulovat. Aplikovatelnost utvořeného modelu a jeho relevance se zdají být značné, a to zvláště pro účely *kvalitativní* analýzy překladových příruček a stylistických pokynů, jež dosud pro žádnou instituci nebyla uskutečněna.⁶³ Jedním z důvodů může být právě to, že dosud pro takovou analýzu nebyl předložen vhodný model.

Při aplikaci jsme výběrově prokázali, že k různým distinkcím v rámci modelu rozhodovacího procesu (distinkce č. 1 až 10) lze přiřadit různé překladové příručky a stylistické pokyny a takto příručky kategorizovat (být mnohdy určitá příručka samozřejmě pokrývá více fází či distinkcí překladového/překladačského procesu). Z aplikace vyplynuly i některé překvapivé postřehy, například možnost podle vytvořeného modelu systematizovat nejen běžné překladové příručky, nýbrž i příručky obsahující pravidla pro používání ostatních příruček (bazální vs. metaúroveň, srov. distinkce č. 2), či současná možnost do úvah zapojit technologii překladové paměti jako určitou nepřímou extenzi (či rozšíření ve smyslu tzv. rozšířené reality) překladačovy individuální paměti (srov. výše aplikaci distinkce č. 9).

Opět se tak ukazuje širě dosahu Levého myšlenek i nadčasovost jeho teoretického přístupu – v době, kdy svá pojednání psal (60. léta 20. století), nebyl institucionální překlad zdaleka tak rozvinutý a pravděpodobně mnohdy ani tak pravidly usměrněný (a už vůbec ne teoreticky rozpracovaný) jako dnes. Přesto Levého odvážné a průkopnické myšlenky a postřehy týkající se rozhodovacího procesu v literárním překladu, a aplikované i v překladu neliterárním, odborném, institucionálním, zůstávají stále mohutnou inspirací pro další výzkum.

BIBLIOGRAFIE

- Alexieva, Bistra (1998) 'Consecutive Interpreting as a Decision Process', in Ann Beylard-Ozeroff – Jana Králová-Kullová – Barbara Moser-Mercer (eds.) *Translators' strategies and creativity: selected papers from the 9th International Conference on Translation and Interpreting, Prague, September, 1995: in honor of Jiří Levý and Anton Popovič*, Amsterdam: John Benjamins.
- Atari, Omar F. – Al-Sharafi, Abdul Gabbar (2012) 'Split Loyalties. The Translator between Translating Institutions' Norms and Translation Theories', *The Interpreter and Translator Trainer* 6(2): 195–217.
- Bednářová-Gibová, Klaudia (2016) 'Towards an Understanding of EU Translation', Prešovská univerzita v Prešove: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bednarova3> (access: 23. 5. 2019).
- Biel, Łucja (2014) *Lost in the Eurofog: the textual fit of translated law*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Broeck, Raymond van Den (2018) 'Translational Interpretation: A Complex Strategic Game', in Ann Beylard-Ozeroff – Jana Králová-Kullová – Barbara Moser-Mercer (eds.) *Translators' strategies and*

⁶³ Srov. závěry výzkumu in Svoboda 2017.

- creativity: selected papers from the 9th International Conference on Translation and Interpreting, Prague, September, 1995: in honor of Jiří Levý and Anton Popovič, Amsterdam: John Benjamins.
- Čermák, Petr (2016) 'La traducción como proceso de decisiones: su reflejo en los corpus paralelos', *Mutatis Mutandis* 9(2): 224–246.
- Drugan, Joanna (2004) 'Multilingual document management and workflow in the European institutions', in *Proceedings of ASLIB Translation and the Computer* 26.
- Englund Dimitrova, Birgitta (2005) *Expertise and Explication in the Translation Process*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Evropská komise (2017) 'Translation tools and workflow', Generální ředitelství pro překlady: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/00e51a8e-9c50-11e6-868c-01aa75ed71a1/language-en> (access: 23. 5. 2019).
- Felici, Annarita (2010) 'Translating EU law: legal issues and multiple dynamics', *Perspectives* 18(2): 95–108.
- Gerzymisch-Arbogast, Heidrun (1996) *Termini im Kontext*, Forum für Fachsprachen-Forschung 31, Tübingen: Narr.
- Halverson, Sandra L. (2008) 'Translations as institutional facts: An ontology for "assumed translation"', in Anthony Pym – Miriam Shlesinger – Daniel Simeoni (eds.) *Beyond Descriptive Translation Studies. In Homage to Gideon Toury*, Amsterdam: John Benjamins, 343–362.
- Hanzl, Jan (2006) *Překlad právních předpisů Evropských společenství v České republice a dalších nových členských státech EU (Project Management a sociologie jednotlivých subjektů vstupujících do procesu překladu)*, Praha: Univerzita Karlova: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/26779> (access: 4. 6. 2019).
- Jettmarová, Zuzana (2009) *Kontexty (v) překladovosti*, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky překladu*, Praha: Karolinum.
- Kang, Ji-Hae (2009) 'Institutional Translation', in Mona Baker – Gabriela Saldanha (eds.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London a New York: Routledge, 141–144.
- Kang, Ji-Hae (2014) 'Institutions translated: discourse, identity and power in institutional mediation', *Perspectives* 22(4): 469–478.
- Koskinen, Kaisa (2000) 'Institutional Illusions', *The Translator* 6(1): 49–65.
- Koskinen, Kaisa (2008) *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*, Manchester: St. Jerome.
- Kußmaul, Paul (1986/1994) 'Übersetzen als Entscheidungsprozeß. Die Rolle der Fehleranalyse in der Übersetzungsdidaktik', in Mary Snell-Hornby (ed.) *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung*, 2. vyd. 1994, UTB 1415, Tübingen/Basel: Francke, 206–229.
- Levý, Jiří (1967) 'Translation as a decision process', in *To Honor Roman Jakobson: Essays on the occasion of his seventieth birthday*, vol. 2, The Hague: Mouton, 1171–1182.
- Levý, Jiří (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Čs. spisovatel.
- Levý, Jiří (1963/1998) *Umění překladu*, Praha: Ivo Železný.
- Ljudskanov, Alexander (1980) 'Prevezhdat chovekut i mashinata (Man and computer translation)' in Elena Paskaleva (ed.) *Collected Works*, Sofia: Narodna Kultura.
- Mathesius, Vilém (1982) 'Užitečnost konvence' in Týž, *Jazyk, kultura a slovesnost*, Praha: Odeon.
- Mossop, Brian (1990) 'Translating Institutions and "Idiomatic" Translation', *Meta* 35(2): 342–355.
- Obdržálková, Vanda (2016) 'Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue', *Mutatis Mutandis* 9(2): 306–327.
- Obrová, Pavlína – Pelka, Jiří (2001) 'Překládání práva ES do češtiny / Translation of EC Law into Czech', *Terminologie et Traduction* 2001(2), Lucemburk: Evropská komise.
- Reiß, Katharina (1976/1993) *Texttyp und Übersetzungsmethode*, 3. vyd. 1993, Heidelberg: Groos.
- Reiß, Katharina (1981/2000) 'Type, Kind and Individuality of Text. Decision Making in Translation', in: Lawrence Venuti (ed.) *The Translation Studies Reader*, London/New York: Routledge, 160–171.
- Schäffner, Christina – Tcaciuc, Luciana Sabina – Tesseur, Wine (2014) 'Translation practices in political institutions: a comparison of national, supranational, and non-governmental organisations', *Perspectives* 22(4): 493–510.
- Schubert, Klaus (2007) *Wissen, Sprache, Medium, Arbeit. Ein integratives Modell der ein- und mehrsprachigen Fachkommunikation*, Forum für Fachsprachen-Forschung 76, Tübingen: Narr.

- Schubert, Klaus (2009) 'Kommunikationsoptimierung. Vorüberlegungen zu einem fachkommunikativen Forschungsfeld', *Trans-kom* 2(1): 109–150.
- Svoboda, Tomáš (2008) 'Ubi sunt homines? Poznámky k řízení kvality překladů u Generálního ředitelství pro překlad Evropské komise', in *Od textu k překladu*, Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů.
- Svoboda, Tomáš (2013) 'Translation Manuals and Drafting Style Guides at the European Commission', *Le Bulletin du CRATIL Centre de recherche de l'ISIT*, 5(10): https://www.academia.edu/11956001/Translation_Manuals_and_Drafting_Style_Guides_at_the_European_Commission (access: 23. 5. 2019).
- Svoboda, Tomáš (2017) 'Translation manuals and style guides as quality assurance indicators: The case of the European Commission's Directorate-General for Translation', in Tomáš Svoboda – Łucja Biel – Krzysztof Łoboda (eds.) *Quality aspects in institutional translation*, Berlin: Language Science Press, <http://langsci-press.org/catalog/book/181> (access: 23. 5. 2019).
- Svoboda, Tomáš (2018) 'Institutional translation in national contexts. Quality assurance in governmental institutions across Europe', in Éric Poirier – Daniel Gallego Hernández (eds.) *Business and Institutional Translation: New insights and reflections*, Québec: Cambridge Scholars Publishing.
- Svoboda, Tomáš (2019) *Překlady pro EU*, Praha: Nakladatelství Milada Karez.
- Toury, Gideon (1980) *In Search of a Theory of Translation*, Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.
- Wilss, Wolfram (1988) 'Übersetzen als Entscheidungsprozess', in: Reiner Arntz (ed.) *Textlinguistik und Fachsprache*, Studien zu Sprache und Technik 1, Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 7–20.
- Wilss, Wolfram (1998) 'Decision Making in Translation', in: Mona Baker – Kirsten Malmkjær (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, vyd. 2001, London/New York: Routledge, 57–60.

RESÜMEE

Dieser Aufsatz verbindet drei Bereiche: das Übersetzen als Entscheidungsprozess, den wissenschaftlichen Fachbereich der sog. institutionellen Übersetzung sowie Übersetzungshandbücher und stilistische Leitfäden.

Die menschliche Übersetzung ist grundsätzlich ein Entscheidungsprozess. Der eigentliche Prozess unterliegt vielen Normen, Spezifikationen und anderen einschränkenden Merkmalen. Dies gilt sowohl für die literarische als auch für die Fachübersetzung. Der vorliegende Beitrag stellt die institutionelle Übersetzung als Entscheidungsprozess dar und zwar unter besonderer Berücksichtigung von Übersetzungshandbüchern und stilistischen Leitfäden.

Der Aufsatz ist in zwei Hauptteile gegliedert: Im ersten Teil wird Jiří Levý's Konzept des Übersetzens als Entscheidungsprozess zu einem Modell formalisiert. Das Modell beinhaltet eine Taxonomie von zehn Unterschieden: 1) *Auswahl des zu übersetzenden Textes*, 2) *Primär- vs. Metaebene*, 3) *Unterordnung von Paradigmen und Instruktionen*, 4) *Akzeptanz vs. Nicht-Akzeptanz der Instruktionen*, 5) *quantitativer vs. qualitativer Aspekt des Entscheidungsprozesses*, 6) *Anzahl der von einem Übersetzer getroffenen Entscheidungen im Vergleich zu denen des ursprünglichen Autors*, 7) *notwendige vs. unnötige Überschussentscheidungen*, 8) *motivierte vs. nicht motivierte Entscheidungen*, 9) *Auswahlinstruktionen*, 10) *bewusste vs. unbewusste Entscheidungen*. Das Modell wird dann als ein übersichtliches Ablaufdiagramm dargestellt.

Der Text vergleicht auch relevante Passagen, die in der früheren englischen Fassung von Levý's *Translation as Decision Process* (1967) und der tschechischen Version von 1971 im Hinblick auf den Entscheidungsprozess bei der Übersetzung enthalten sind. Der Vergleich zeigt eine Verschiebung in Levý's Verständnis vom Übersetzungsprozess im Laufe der Zeit.

Im zweiten Teil wird die oben genannte Taxonomie auf Fachübersetzungen angewendet, insbesondere auf den relativ stark regulierten Kontext der institutionellen Übersetzungen. Da die institutionelle Übersetzung oft durch (schriftliche und ungeschriebene) Regeln geregelt wird, die die Entscheidungen der Übersetzer beeinflussen, spielen Übersetzungshandbücher und stilistische Leitfäden eine Schlüsselrolle im Entscheidungsprozess eines Übersetzers. Die Verknüpfung des erarbeiteten Modells mit sol-

chen Handbüchern und/oder stilistischen Leitfäden hat sich als geeignet erwiesen, eine Taxonomie für letztere zu erstellen, die seit Beginn der wissenschaftlichen Erforschung dieser Ressourcen stets fehlte. Das Modell ermöglicht es, Unterschiede zwischen verschiedenen Arten von institutionellem Diskurs zu überbrücken (hier werden beispielsweise supranationale, korporative sowie non-profit Organisationen untersucht). Der vorliegende Aufsatz schlägt daher ein allgemeines Systemisierungsraster für Übersetzungshandbücher und stilistische Leitfäden vor, indem die einzelnen Ressourcen den Distinktionen (Nr. 1 bis 10) des Modells zugeordnet werden. Darüber hinaus verweist der Beitrag auch auf das Potenzial der Spieltheorie zur Erforschung institutioneller Übersetzung.

PhDr. Bc. Tomáš Svoboda, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

tomas.svoboda@ff.cuni.cz

RUŠTÍ SPISOVATELÉ O UMĚNÍ PŘEKladu

STANISLAV RUBÁŠ

ABSTRACT

Russian Writers on the Art of Translation

The paper elaborates on a selection of canonical texts by Mikhail Lomonosov (1711–1765), Alexander Pushkin (1799–1837), and Vladimir Nabokov (1899–1977), reflecting on the art of literary translation. A thorough analysis of these writings, covering the period from the mid-18 century to the mid-20 century, reveals a striking continuity of thought, especially in terms of the Russian writers' perception of their mother tongue and of poetry as the national language's subtlest manifestation. All the texts analysed are, more than anything else, marked by the Muse of poetry, a key feature defining Russian national mentality.

Keywords: the art of literary translation; Lomonosov; Pushkin; Nabokov

Když zkraye šedesátých let v Sovětském svazu vyšla antologie *Ruští spisovatelé o překladu* (Fjodorov – Levin 1960), museli být nejen její laičtí, ale i mnozí zasvěcení čtenáři překvapeni, kolik myslitelské práce klasikové ruské literatury věnovali otázkám uměleckého překladatelství. Antologie přitom zdaleka neobsahovala pouze úvahy o „technice“ překladatelské práce, ale rovněž o ruském jazyce a národnosti, jakož i četné charakteristiky literárních děl, ať už byla překládána z cizích jazyků (zejména z francouzštiny, němčiny a angličtiny) do ruštiny, nebo naopak.

Editor knihy Andrej Fjodorov (1906–1997) v jejím úvodu konstatuje, že „cenné dědictví v oblasti teorie překladu, které po sobě zanechali ruští spisovatelé, dosud nebylo náležitě prozkoumáno ani zpopularizováno“ (Fjodorov 1960: 3f). Bezmála sedmisetstránková publikace, kterou Fjodorov společně s dalšími čtrnácti kolegy sestavil z desítek kritických statí, dopisů, deníkových záznamů i úryvků literárních děl, se tak v ruských dějinách překladu stala prací zakladatelskou a nadlouho i jedinou svého druhu.¹

Na ruskojazyčnou antologii, pokrývající období od třicátých let 18. století do třicátých let 20. století, jmenovitě od Antiocha Dmitrijeviče Kantémira (1709–1744) po Maxima Gorkého (1868–1936), navázali v 21. století rusisté působící ve Spojených státech Brian James Baer a Natalia Olshanskaya (2013). Jejich anglojazyčný soubor sice nedo-

¹ První obdobnou antologii představuje druhý díl knihy *České teorie překladu* vydané v roce 1957 českým teoretikem překladu Jiřím Levým.

sahuje ani třetinového rozsahu své sovětské předlohy, avšak na rozdíl od ní zahrnuje rovněž texty Mariny Cvetajevové (1892–1941), Varlama Šalamova (1907–1982), Natalie Gorbaněvské (1936–2013) a mnoha dalších, jejichž tvorba byla v Sovětském svazu po většinu jejich tvůrčího života vykázána na okraj zájmu, nebo přímo zakázána. Americká antologie se tak dotýká otázek, které sovětsí badatelé směli z ideologických důvodů pojednat výhradně v souvislosti s carským Ruskem. Zevrubně je tu zpracována sovětská překladová cenzura, překlad jako forma vzdoru sovětského občana a v neposlední řadě překlad vězeňský, totiž tajná činnost překladatelů sovětskou justicí odsouzených k odnětí svobody v táborech Gulagu.

Nejnověji se podobnou cestou vydali badatelé Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kteří (zčásti s příspěvím svých studentů)² vybrali a přeložili do češtiny osmadvacet reflexí devatenácti klasiků ruské literatury, počínaje Michailem Vasiljevichem Lomonosovem (1711–1765) a konče Josifem Brodským (1940–1996).³

Rusko v zrcadle překladu

V českojazyčné antologii, nazvané *Rusko v zrcadle překladu*, se potkávají ruští spisovatelé, aby – napříč třemi stoletími – vedli společnou řeč. O ruském jazyce i národnosti a především o umění překladu. Z textů, pocházejících z 18., 19. a 20. století (a s jednou výjimkou přeložených do češtiny vůbec poprvé, nebo nově), přitom vystává odpověď na otázky dodnes aktuální: Co si Rusové v konfrontaci s cizími jazyky a kulturami uvědomují sami o sobě? Co vlastně dělá Rusa Rusem? A má ruský národ opravdu jakousi zvláštní „duši“?

Obraz Ruska v zrcadle překladu je pozoruhodně prokreslený, neboť překlad sám vše národně svébytné a jedinečné projasňuje i vyostřuje. A třebaže se úvahy ruských spisovatelů ohledně „ruské duše“ liší úhlem pohledu i tvůrčím typem jejich autora, jedno mají společné. Většina z vybraných esejů, veršů, dopisů a rozhovorů se dotýká poezie, té „rodné řeči“ básníků, která hranice každé mateřštiny i národnosti dalece přesahuje (Cvetajeva 1995: 66–67). Stejně jako umění překladu, spočívající nikoliv v lexikálních výměrech slov, nýbrž v interpretaci toho, co se skrývá za slovy.

Jak napsala Marina Cvetajevová v roce 1926: „Poezie sama je překladem, a to z rodné řeči do cizí – do francouzštiny, němčiny, na tom nesejde. Básníci nemají mateřštinu. Psát básně současně znamená je překládat“ (Cvetajeva 1995: 66). I ruská básnička nicméně přiznává, že „v každém jazyce je něco pouze jemu vlastního, něco, co *samo* je tímto jazykem“ (Cvetajeva 1995: 66).

V této stati se pokusíme přiblížit jednu z otázek, které provázejí myšlení ruských spisovatelů o překladu takřka od jeho prapočátku – otázku po povaze a významu ruské řeči.

² První, hrubé verze některých překladů vznikaly v rámci specializovaných překladatelských seminářů Ústavu translatologie FF UK, které vedli editoři a překladatelé antologie Anna Rosová a autor tohoto článku.

³ Antologie zahrnuje texty M. V. Lomonosova, A. S. Puškina, I. S. Turgeněva, V. G. Bělinského, N. V. Gogola, V. A. Žukovského, N. G. Černyševského, F. M. Dostojevského, V. Brjusova, N. Gumiljova, M. Cvetajevové, O. Mandelštama, V. Nabokova, B. Pasternaka, B. Achmadulinové, S. Maršaka, K. Čukovského, A. Achmatovové a J. Brodského.

Jazyk ruský nejpřednější jest

Takto zachytil svébytnost ruské řeči polyhistor Lomonosov v dedikačním listě ke své *Gramatice ruské* z roku 1755,⁴ adresovaném careviči Pavlovi (1754–1801) z dynastie Romanovců, prvorozenému synu Kateřiny Veliké:

Vládce jazyků mnoha, jazyk ruský, netoliko šíroostí světa krajů, nad kterýmiž panuje, nýbrž i obšírností a hojností vlastní mezi všechněmi jazyky evropskými nejpřednější jest. [...] Karel Pátý, imperátor římský, děl, žeť s Bohem po španělsku, s druhy svými po fransku, s protivníky po německu, s pohlavím ženským po vlašsku obcovati se patří. Kdyby však jazyka ruského byl znal, jistě by k tomu byl přidružil, že s těmi i oněmi po rusku hovořiti případně jest, neb shledal by v něm velikolepost jazyka hispánského, jiskru jazyka franského, pevnost jazyka německého, jemnocitnost jazyka vlašského, a nadto taktěž bohatství a jadrnost obrazné krátkosti řeči helénské a latinské. Doložiti gruntovně svrchu uvedené žádát si jiného místa i času. Mne docela v tom utvrzuje let mnohých cvik v řeči ruské. Mocná výmluvnost Ciceronova, velikolepá vážnost Vergiliova, libá krasořečnost Ovidiova netratí v jazyce ruském nižádné ze svých vнад. (Lomonosov 1952: 391–392)⁵

Máme před sebou klasickou ukázkou obřadného vyjadřování učenců doby osvícenství. Slova vědce, který sepsal první rusky psaný výklad ruského pravopisu, jsou ovšem zcela „nevědecká“, přesněji – vědeckými prostředky nedokazatelná. Představují však, zejména část vycházející z údajného výroku císaře Svaté říše římské, jednu z Lomonosovových nejlivnějších myšlenek, podepřených mnohaletým „cvikem v řeči ruské“, totiž vlastními překlady z Cicerona, Vergilia, Ovidia a dalších antických autorů.⁶

Imperiálně neochvějně jazykové sebevědomí, vyzářující z Lomonosovových slov, se časem stalo neodmyslitelnou součástí vztahu Rusů k jejich mateřštině – především díky básníkům a romanopiscům 19. století, kteří rusky psané literatuře jako první dali její světovost a v duchu Lomonosovovy rétoriky znovu a znovu zdůrazňovali výjimečnost ruské řeči.

Největší básník předpuškinovského Ruska Gavrila Romanovič Děržavin prohlásil v roce 1812, že „ruskoslovanská řeč [...] smělostí vyrovná se latině a ladností řečtině, převyšujíc všechny jazyky evropské: italštinu, francouzštinu i španělštinu, o němčině nemluvě“ (Děržavin 1872: 595). V roce 1825 dospěl k témuž závěru i samotný Alexandr Sergejevič Puškin, přesvědčený, že „jazyk ruskoslovanský coby matérie slovesnosti všechny evropské jazyky bezesporu předčí“ (Puškin 1954: 75), a v neposlední řadě rovněž Nikolaj Vasiljevič Gogol, hlásající v roce 1846, že ruština je „bohatší a dokonalejší než všechny jazyky evropské“ (Gogol 1952: 237). A ve výčtu podobných výroků bychom snadno mohli pokračovat dál.

Je přitom symbolické, že ten, kdo poprvé rusky zformuloval pravopisný systém i velmocenské postavení ruštiny v rodině evropských jazyků, byl zároveň otcem zakladatelem novodobé ruské literatury. Také Lomonosov byl básníkem. Kromě překladů antických

⁴ Dílo samotné bylo vydáno v roce 1757 s vročením 1755.

⁵ Není-li uvedeno jinak, citované texty přeložil autor stati.

⁶ Lomonosov překládal rovněž Homéra, Anakreonta, Juvenala, Démosthena, Lúkiana, Tacita, Horatia, Martiala, Seneku, Claudiana a Lucretia.

veršů vytvořil nemálo děl, ze kterých vychází celá pozdější ruská poezie, pokud jde o básnický jazyk i formu.

Jestliže tedy na konci dedikace ke svému jazykovědnému spisu z roku 1755 Lomonosov (1952: 393) sám sebe označuje za „nejponíženejšího raba“ budoucího panovníka, jemuž byl v den slavnostního předání rukopisu právě jeden rok, jde především o rétorickou konvenci doby. V ruských duchovních dějinách je Lomonosovovo myšlenkové dědictví jedno z nejvlivnějších a nejvýznamnějších vůbec. Stalo se, řečeno spolu s Horatiem, kterého ruský vědec rovněž překládal, „trvalejší kovu“.

Překladatel jako zvěstovatel nového slova

Autoritu a vliv Lomonosovových myšlenek si už stěží dovedeme představit. Zvláště dnes a zvláště my s naší českou historickou zkušeností s autoritami všeho druhu. Zůstane-li u autorit duchovních, náš vztah k nim často byl a je poznamenán jistou rezervovaností,⁷ zatímco Rusové svého Lomonosova, Puškina či Gogola vždy a většinou měli v jakési posvátné úctě – jako proroky přinášející nové slovo, novou zvěst.

Takto v roce 1832 oslovuje Puškin (1995: 481) svého druhu v básnickém i překladatelském⁸ řemesle Nikolaje Ivanoviče Gnědiče, který dva roky předtím vydal nový ruský překlad Homérovy *Iliady*:

Mnoho let s Homérem jsi mluvil o samotě,
než k synům svého plemene
z tajemných vrcholků jsi v září sešel poté,
třímaje desky kamenné.
Nás dole v ležení jsi našel, v pláni holé,
v marnivých hodech ztřeštěně
jsme písně zpívali a tancovali kolem
té modly námi vztyčené.
My odvrátili zrak, tvou září ohromeni.
A ty? Tys žalem oněměl?
Proklel jsi, proroku, ten lid svůj pomatený,
roztříštil desky kamenné?
Ne, neproklel. Jsi z těch, kdo v nížinu rád chodí
a do stínu se pohrouží,
kdo zahřmění má rád za letní nepohody
i bzukot včely nad růží.
To pravý básník je. Tragickou lyrou řecka
Melpomené ho strhává,
leč pobaví ho pak i fraška prostořeká

⁷ Za všechny uvedme českého badatele Jana Evangelistu Purkyně (1787–1869), jehož dílo má ve vědeckém světě podobnou váhu jako dílo samotného Lomonosova. Na rozdíl od Lomonosova však Purkyně musel ze své vlasti odejít za živobytím do ciziny, na wrocławskou univerzitu, kde pak působil celých dvacet sedm let.

⁸ Například Puškinova poema „Angelo“ je básnickou adaptací Shakespearova dramatu *Measure for Measure* (česky nejnověji *Něco za něco*), která může být studována jako určitý vzor básnického přístupu k Shakespearovu jazyku.

při jarmarečních zábavách,
zláká ho starý Řím i slavné trójské pláně,
Ossianovy útesy
a s božskou lehkostí se vydá za Ruslanem
po cestách starých pověstí.

Obraznost prvních dvanácti veršů vychází z 24. a 32. kapitoly biblické knihy *Exodus*. Puškin se k překladateli *Iliady* obrací jako k proroku, který sestoupil z horských výšin k svému lidu, aby mu přinesl „desky kamenné“, totiž nový překlad starověkého eposu. Stejně tak se Mojžíš vrátil ze Sinaje k synům izraelským, aby jim předal kamenné desky, do nichž bylo božím písmem vyryto desatero přikázání. Avšak podobně jako synové izraelští, i lid ruský si už vytvořil novou „modlu“, ztřeštěně uctívanou starými písněmi a tanci. Mojžíš na znamení hněvu kamenné desky, dílo Hospodinovo, roztříští. Ruský překladatel *Iliady* se však nehněvá. Je přece jen více člověkem nežli prorokem. A hlavně je „pravým básníkem“, sestupujícím z „tajemných vrcholků“ dolů, do nížiny, kvůli inspiraci.

Starozákonní patos i étos Puškinovy básně prozrazuje, jak mimořádnému postavení se překlad v Rusku těšil: „V celých moderních dějinách Ruska se o zdařilých překladech cizích literárních děl běžně mluvilo jako o ‚událostech‘, ‚svátcích‘ či dokonce ‚zázracích‘.“ (Baer – Olshanskaya 2013: 4f) Puškinovy verše však oslavou nekončí: ruský lid podle něho vzývá falešnou modlu, totiž to, co bylo v tehdejší literární Evropě zrovna v módě, jak shrnuje Puškin v roce 1830, necelý rok poté, co Gnědičova *Illiada* vyšla poprvé tiskem:

V době, kdy se valná většina spisovatelů, zhýčkaných chvilkovými úspěchy, vrhla na tvorbu formálně oslnivých cetek, kdy se talent vyhýbá práci a móda opovrhuje vzory vznešeného dávnověku, kdy poezie už není pokornou službou, nýbrž jen lehkovážnou kratochvílí, v této době s pocitem hluboké úcty a vděku hledíme na básníka, který hrdě zasvětil nejlepší roky života mimořádnému úkolu, nezištně inspiraci a zcela ojedinelému, velkému činu. Držíme v rukou ruskou *Iliadu* [...], která musí podstatným způsobem ovlivnit naši literaturu. (Puškin 1960: 159–160)

Puškinův obdiv vůči Gnědičovi a jeho Homérovi namnoze sdílel také první mezi ruskými kritiky 19. století Vissarion Grigorjevič Bělinskij. Na základě četby uvedeného překladu prohlásil, že ruština je „jedním z nejšťastnějších jazyků, pokud jde o schopnost tlumočit díla starověku“ (Belinskij 1960: 224). Jednu z jejích nejhlubších vrstev, kterou Gnědič v převodu Homérových veršů bohatě využil, totiž tvoří slova a obraty původem ze staroslovenštiny, nejstaršího slovanského spisovného jazyka, dodávajícího ruské řeči nemalý díl starobylé vznešenosti.

Puškinova báseň ovšem zachycuje ještě jedno obecnější, velké téma. Od časů Lomonosovových byl ruský literární jazyk rozdělen s klasicistním zřetelem k čistotě formy do tří vzájemně neprostupných stylů.⁹ Estetické učení formulované Lomonosovem napří-

⁹ Tyto tři styly odpovídaly různým literárním formám a žánrům: ke stylu „vysokému“ náležela heroická poema, óda a tragédie, k „střednímu“ dramata, satiry, eklogy, korespondence mezi přáteli a elegie a ke stylu „nízkému“ komedie, epigramy, písně a bajky. Každý z těchto stylů přitom mohl čerpat pouze z určitých vrstev ruské slovní zásoby. Výklad o tom je součástí Lomonosovova traktátu *Předznamenání o užítku knih církevních v ruském jazyce*, pocházejícího pravděpodobně z roku 1758 (Lomonosov 1952: 585–592, 891–892).

klad nepřipouštělo, aby slova převzatá ze staroslověnštiny a patřící k „vysokému stylu“ byla kombinována se slovy běžně mluvené ruštiny, náležícími ke „stylu nízkému“. Puškin však svým obrazem „pravého básníka“, který se dává strhnout „tragickou lyrou Řecká“ a nepohrdá přitom „fraškou prostofekou“, Ossianem ani legendárním bohatýrem Ruslanem, naznačuje, že hranice žánrů a s nimi spojených vrstev jazyka mohou být i méně dogmatické, než jak kázala klasicistní estetika, a že literatura tím ve výsledku neztrácí, ale naopak mnohé získává. Pro úplnost dodejme, že svou tvorbou, v jejímž jazyce se múza „vážná“ často setkává s tou „nevážnou“, to Puškin nejenom naznačuje, ale sám také dokazuje.¹⁰

Symbolika ruského hláskosloví

Sledujeme-li, jaký význam přikládali ruští spisovatelé vlastní mateřštině, když formulovali své překladatelské úvahy, nemůže nám uniknout ještě jeden rozměr jejich výjimečného prožívání ruské řeči:

V jazyce ruském, podobá se, hojně opakování hlaholu písmene „a“ v představě vyvolávatí může velikolepost, šířkost prostoru, hlubokost a vysokost, jakož i nenadálý strach; časté užívání hlaholů písmen „je“, „i“, „ja“, „ju“ – laskavost, mazlivost, věci žalostné aneb nicotné; skrze „ja“ ukázati možno přívětivost, veselost, laskavost a zalíbení; skrze „o“, „u“, „y“ – věci strašlivé a mocné: hněv, závist, bázeň a tesknotu. (Lomonosov 1952: 241)

Takto vyložil jmenované i všechny další „hlaholy písmen“ neboli „hlásky“ ruské cyrilice (v českém překladu pro zjednodušení nahrazené latinkou) polyhistor Lomonosov v roce 1748. Jeho hláskoslovná symbolika ovšem není čistě ruské specifikum. Český učenec Jan Amos Komenský (1592–1670) uvažoval velmi podobně, když formuloval kvality budoucího „jazyka obecného“, který měl podle jeho soudu nahradit jazykový babylon světa (Komenský 1920: 95–101): „Univerzální jazyk, který Komenský připravoval jako součást všenápravy, se měl co nejvíc přiblížit ideálnímu stavu, mimo jiné také psychologickou volbou prostředků. [...] Například, k' značí podle Komenského něco ohromného, u' věc hrubou a nehybnou, popřípadě kulatou, takže ,ku' by mohlo znamenat Země“ (Marek 1970: 774).¹¹

Dlužno podotknout, že Lomonosov sám připouštěl možnost i jiného než svého symbolického výkladu hlásek: „Kdokolivěk umí sluchem rozpoznávatí, jak kteráž písmena zní, může hlaholy jejich upotřebiti dle uvážení svého, aniž by obzvláště pravidla tato

¹⁰ Novost, ba převratnost Puškinovy poezie můžeme doložit srovnáním se situací české kultury v době národního obrození, kdy se múza „vážná“ namnoze oddělila od té „nevážné“, jak postřehl spisovatel Přemysl Rut: „Já nevím, jestli je to teorie správná, ale myslím si, že to nějak souvisí s poměrným mládím a nesamozřejmostí české kultury – s tím, že jsme si to během toho národního obrození jakoby znovu všechno vydupávali ze země a že jsme velmi chtěli, aby to mělo úroveň, a že si člověk tu úroveň nemůže zvolit. Ona se prostě dostavuje. A tady v ní byla určitá pochopitelná síce, ale přece jenom křečovitost – něco, co také tak zesílilo ten didaktický tón českého národního obrození“ (Ryjáček 2012: rozhlasový pořad).

¹¹ Marek dále zmiňuje mezinárodní vědeckou debatu o „fonologickém symbolismu“ a „psycholingvistice“, probíhající takřka po celé 20. století (Marek 1970: 774).

přísně dodržoval, nýbrž spíše jest třeba následovati myšlenky samé a snažiti se vyjádřiti je co možná jasně.“ (Lomonosov 1952: 242)

Je však pozoruhodné, jak se podobný přístup k řeči, který nacházíme v Lomonosovově spisu z poloviny 18. století, vrací v nových a nových obměnách v esejích a komentářích Vladimira Nabokova (1899–1977) – právě v souvislosti s uměleckým překladem:

Nedávno jsem zkoušel přeložit verše několika ruských básníků [...]. Mimo jiné jsem se musel popasovat s úvodním veršem jedné z nejkrásnějších Puškinových básní – *Kouzelná chvíle, vzpomínám si...*¹² V ruštině ten verš zní přibližně takto: „Ja pómňu čúдноje mgnavjénje“ (vzpomínám na kouzelný okamžik). [...] Hláskové skupiny *čú* a *vjénj* jsou v ruštině zvukově spjaté se slovy označujícími věci krásné a důležité a celý předchozí verš s okrouhlým a zlátnoucím slovem *čúдноje* uprostřed a se vzájemně se vyvažujícími hláskami *m* a *n* po stranách zní ruskému uchu zároveň vzrušivě i konejšivě – tomuto paradoxu určitě porozumí každý umělec.

Když ale vezmete rusko-anglický slovník a vyhledáte si ona čtyři slova, vznikne vám prostoduchá a plytká fráze *I remember a wonderful moment* neboli *pamatuji si úžasný okamžik*. [...] *Ja pómňu* vyjadřuje hlubší a plynulejší ponor do minulosti než *I remember*, které se jako nezkušený potápěč nejprve jen rozplácne břichem o hladinu. Ve slově *čúдноje* se zase ozývá pohádkové *čud'* neboli *příšera*, šeptem vyslovené staroruské *ču* neboli *poslyš*, dativní zakončení slova *luč*, označujícího *paprsek*, a mnoho dalších pěkných asociací. Svým zněním i duší se to Puškinem použité slovo zkrátka váže k určité slovní řadě, přičemž ruská slovní řada neodpovídá té anglické, spjaté s obratem *I remember*. A naopak anglické *remember*, které nejde dohromady s příslušnou slovní řadou ruského *pómňu*, se poji s určitou řadou slov anglických, je-li použito skutečným básníkem. (Nabokov 1941: nestránkováno)

Nabokov rozvíjí zvukově asociační přístup k jazyku, který Lomonosov ve svém zamyšlení nad ruským hláskoslovím pouze heslovitě načrtnul, do velejemných nuancí. Současně ale dochází k vlastní překladové teorii „slovních řad“, k nimž se v různých jazycích vážou různá slova, a poukazuje tak na limity každého pokusu o převedení poezie do jiné řeči. Dokonce se zdá, že možnost takového převedení přímo popírá, jak vyplývá i z prvního čtyřverší jeho dvou oněginských strof¹³ (Nabokov 1955: 34), napsaných v době, kdy sám pracoval na anglickém překladu Puškinova *Evžena Oněgina*:

Co je to překlad? Na podnose
hlava uťatá básníku,
papouščí skřek, vřesk opic – prostě
zlý výsměch mrtvým klasikům.
Ty červy, kteréš tepal rýmy,
Bůh zproští vin, když odpustíš mi
mou taktiku, ó Puškine.
Stvol tvého verše vedl mne
až dolů ke kořenům. Z těch

¹² V překladu Emanuela Frynty (Puškin 1975: 62).

¹³ Oněginskou strofou je psán téměř celý Puškinův *Evžen Oněgin*. Nabokov svou básní ilustruje metrum i rýmové schéma oněginské strofy, založené na formě sonetu. Český překlad činí totéž s výjimkou pravidelného střídání mužských a ženských rýmů.

dal jsem pak vyrůst v cizí zemi
novému stvolu, když jsem měnil
v prózu tvůj román v sonetech –
je plná trnů, ale může
být proto příbuznou tvé růže.
Odrasy slov se pouze chvějí
jak zvlněný svit luceren
v zrcadle řeky, než se jejich
město z mlh noci probere.
Puškine, unikáš mi! Zase
s Evženem kdesi na cestách jsem,
zas Taťaninu náušnici
do rukou беру, ve slovnících
přehmaty druhých zkoumám – a s tou
omamnou hudbou čtvrté sloky
osmého zpěvu trávím roky.
Jsem básníkem i scholiastou.
Výsledek mého podniku?
Ptačí trus na tvém pomníku.¹⁴

Za jediný překlad „v pravém slova smyslu“ považuje Nabokov „překlad doslovný“, který „zachycuje (nakolik to asociativní a syntaktické možnosti jazyka překladu dovolují) přesný kontextuální význam originálu“. Jakýkoliv jiný typ převedení rýmované básně do jiného jazyka je buď „překladem opisným“, nebo „lexikálním“, které Nabokov odsuzuje jako „obyčejnou imitaci“ (Nabokov 1964: 7f–8f). Připomínají mu, jak se praví v předchozích verších, „uťatou hlavu básníka“, přinášenou čtenářům poezie „na podnose“ – na způsob hlavy novozákonního proroka Jana Křtitele, kterou si od prorokova věznitele jako odměnu za svůj tanec vyžádala biblická dívka zvaná Salomé.

Nabokov dále konstatuje, že doslovné převedení *Evžena Oněgina* do cizího jazyka se vylučuje se zachováním jeho rýmové struktury, neboť „reprodukovat rýmy a zároveň přeložit celou Puškinovu báseň doslova se matematicky vylučuje“ (Nabokov 1964: 9f). A třebaže připouští, že „ztrátou rýmů báseň přijde o své kvítky, které žádné vysvětlivky ani kouzla kritických komentářů nenahradí“ (Nabokov 1964: 9f), rozhodl se Puškinův veršovaný román převést „doslova“, přesněji (s několika výjimkami) jambicky rytmizovanou prózou (Nabokov 1964: 10f). Svůj překlad přitom doprovodil několikasetstránkovým komentářem, upozorňujícím anglojazyčné čtenáře na vše, co by jim v pouhém překladu mohlo uniknout.

Součástí nejrozsáhlejšího z oněginovských komentářů je téměř každý významový i formální detail Puškinova originálu, včetně podrobného rozboru „omamně hudby čtvrté sloky osmého zpěvu“, která Nabokova fascinovala svou hláskovou instrumentací (Pushkin 1964: 148–149). Snad jen Taťaniny zlaté „náušnice“, zmíněné (v jednotném čísle) v citované nápodobě oněginské strofy, Nabokovově drobnohledu unikly, třebaže se o nich Puškin (ve čtrnácté sloce páté kapitoly *Oněgina*) výslovně zmiňuje.

¹⁴ Překlad posledního verše vychází z pozdější varianty publikované v knize *Poems and Problems* (Nabokov 1969: 175), neboť první verze vyznívá uhlazeněji a méně sebeironicky: „Výsledek mého podniku? / Pouhý stín tvého pomníku“ (Nabokov 1955: 34).

Básnickost ruské duše

Všechny představené texty, věnované nepřímou (v případě Lomonosova) i přímo (u Puškina a Nabokova) umění překladu, dokládají vyznavačsky silný vztah jejich autorů k rodné řeči. Viděli jsme, že tento vztah je nesen nebývalým jazykovým sebevědomím, daným rozlehlostí ruské říše i přesvědčením o výjimečných kvalitách ruštiny v porovnání s jinými evropskými jazyky. Byli jsme svědky toho, jak slovo ruského překladu Homérova eposu znělo prvnímu básníkovi Ruska prorocky a nově. A v neposlední řadě jsme sledovali, s jakým smyslem pro detail se ruští literární klasikové dovedli zaposlouchávat do zvuků ruských hlásek, naplněných (v jejich uších) zvláštní symbolikou.

Proč se však vědec Lomonosov tak „nevědecky“ vyznává ze své víry v mateřštinu? Proč Puškin vítá Gnědičův překlad *Iliady* tím, že napíše vlastní verše, spějící nejen k oslavě jednoho mimořádně zdařilého překladatelského činu, ale hlavně k obrazu „pravého básníka“? Z jakého důvodu Nabokov, zastánce doslovného, a proto nerýmovaného překladu veršů, reflektuje svoji mnohaletou práci na anglickém překladu *Evžena Oněgina* dvěma rýmovanými oněginskými strofami? A konečně: proč všechny ty rozборы symboliky ruského hláskosloví, které Lomonosov započal a Nabokov rozvíjel do velebných významových záchvěvů?

Protože všichni jmenovaní promlouvají především jako básníci. Byl to v první řadě básnický vztah k rodné řeči, který určoval jejich pojetí uměleckého překladatelství a v hlubším smyslu spoluutvářel i „ruskost“ jejich „duše“. Pokud totiž vyjdeme z teze formulované spisovatelem Karlem Čapkem, že národnost není dána „rasou“, „dějinami“, „společným osudem“ ani žádným „národním programem“, nýbrž právě a jedině „řečí“, která „duši“ jednoho národa odlišuje „ode všech jiných na světě“ (Čapek 1984: 184–185), pak jedním z nezaměnitelných rozměrů každé národnosti je rovněž povaha vztahu k vlastní mateřštině.

BIBLIOGRAFIE

- Baer, Brian James – Olshanskaya, Natalia (eds.) (2013) *Russian Writers on Translation*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Belinskij, Vissarion Grigorjevič (1960) 'Russkaja literatura v 1841 godu', in Andrej Venediktovič Fjodorov – Jurij Davidovič Levin (eds.) *Russkije pisateli o perevode*, Leningrad: Sovetskij pisatel, 223–225.
- Bucher, Gérard (2004) 'Rilke's Poetry in the French Language: The Enigma of Mythopoietic Reversal', in Erika A. Metzger – Michael M. Metzger (eds.) *A Companion to the Works of Rainer Maria Rilke*, Rochester (NY), USA/Woodbridge, UK: Camden House, 236–261.
- Cvetajeva, Marina (1995) 'R.–M. Rilke, 6 ijulja 1926', in Marina Cvetajeva, *Sobranije sočinenij v semi tomach*, tom 7, Moskva: Ellis Lak, 66–68.
- Čapek, Karel (1984) 'Marsyas', in Karel Čapek, *Spisy*, svazek XIII, Praha: Československý spisovatel, 7–188.
- Deržavin, Gavriila Romanovič (1872) 'Rassuždenije o liričeskoj poezii', in Gavriila Romanovič Deržavin *Sočinenija v proze*, tom 7, Sankt-Peterburg: izdatelstvo Imperatorskoj Akademii Nauk, 516–628.
- Fjodorov, Andrej Venediktovič – Levin, Jurij Davidovič (eds.) (1960) *Russkije pisateli o perevode*, Leningrad: Sovetskij pisatel.

- Fjodorov, Andrej Venediktovič (1960) 'Russkije pisateli i problemy perevoda', in Andrej Venediktovič Fjodorov – Jurij Davidovič Levin (eds.) *Russkije pisateli o perevode*, Leningrad: Sovetskij pisatel, 6f–27f.
- Gogol, Nikolaj Vasiljevič (1952) 'Ob Odisseje, perevodimoj Žukovskim: (Pismo k N. M. J. ...vu)', in Nikolaj Vasiljevič Gogol, *Polnoje sobranije sočinenij*, tom 8, Moskva/Leningrad: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 236–244.
- Komenský, Jan Amos (1920) *Cesta světla*, Praha: Alois Svoboda.
- Lomonosov, Michail Vasiljevič (1952) 'Predislovije o polze knig cerkovnych v rossijskom jazyke', in Michail Vasiljevič Lomonosov, *Polnoje sobranije sočinenij*, tom 7, Moskva/Leningrad: Akademija Nauk SSSR, 585–592.
- Michail Vasiljevič Lomonosov (1952) 'Rossijskaja grammatika', in *Polnoje sobranije sočinenij*, tom 7, Moskva/Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 389–578.
- Marek, František (1970) 'Komenský a cizí jazyky', *Pedagogika* (5), 771–783.
- Nabokov, Vladimir (1964) 'Foreword', in Aleksandr Pushkin, *Eugene Onegin* (translated by Vladimir Nabokov), Vol. 1, New York: Bollingen Foundation, 7f–12f.
- Nabokov, Vladimir (1955) 'On Translating "Eugene Onegin"', *The New Yorker*, January 8, 34.
- Nabokov, Vladimir (1969) 'On Translating "Eugene Onegin"', in Vladimir Nabokov, *Poems and Problems*, New York: McGraw-Hill, 175.
- Nabokov, Vladimir (1941) 'The Art of Translation', *The New Republic*, August 4, 160–162.
- Pushkin, Aleksandr (1964) *Eugene Onegin* (translated by Vladimir Nabokov), Vol. 3, New York: Bollingen Foundation.
- Puškin, Aleksandr Sergejevič (1995) 'Gnediču', in Aleksandr Sergejevič Puškin, *Sobranije sočinenij v pjati tomach*, tom 1, Sankt-Peterburg: Bibliopolis, 481.
- Puškin, Aleksandr Sergejevič (1960) 'Iliada Gomerova, perevedennaja N. Gnedičem, členom imperatorskoj Rossijskoj akademii i pr.', in Andrej Venediktovič Fjodorov – Jurij Davidovič Levin (eds.), *Russkije pisateli o perevode*, Leningrad: Sovetskij pisatel, 159–160.
- Puškin, Aleksandr Sergejevič (1975) 'A. P. Kernové', in Alexandr Sergejevič Puškin, *V bouři zrál můj hlas*, Praha: Mladá fronta, 62.
- Puškin, Aleksandr Sergejevič (1954) 'O predislovii g-na Lemonte k perevodu basen I. A. Krylova', in Boris Viktorovič Tomaševskij – Jurij Davidovič Levin (eds.), *Russkije pisateli o jazyke*, Leningrad: Sovetskij pisatel, 74–75.
- Rubáš, Stanislav – Rosová, Anna (eds.) *Rusko v zrcadle překlada (eseje, verše, dopisy a rozhovory)*, Praha: Karolinum (v tisku).
- Ryjáček, Pavel (2012) 'Telefonotéka' (pořad Českého rozhlasu Vltava): <http://prehravac.rozhlas.cz/audio/2549643> (access: 18. 6. 2019).

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье дан анализ канонических текстов Михаила В. Ломоносова (1711–1765), Александра С. Пушкина (1799–1837) и Владимира Набокова (1899–1977), посвященных искусству художественного перевода. Подобранные трактаты и стихи свидетельствуют прежде всего об исключительном отношении русских писателей к родному языку и классической поэзии, способной отражать высший уровень народного языка. Данное отношение отличается небывалой «языковой самоуверенностью», основанной на статусе России как великой державы и на убеждении русских писателей в беспримерных качествах родного языка в сопоставлении с другими языками Европы. Более того, в наблюдениях и комментариях русских писателей по поводу искусства перевода четко сказывается их поэтическая муза, одна из стержневых черт русского народного менталитета.

PhDr. Stanislav Rubáš, Ph.D.

*Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
stanislav.rubas@ff.cuni.cz*

KVALITA V SIMULTÁNNÍM TLUMOČENÍ – OTÁZKA DEFINICE KVALITY TLUMOČENÍ A KOGNITIVNÍ PŘÍSTUP KE KVALITĚ SI JAKO STRATEGICKÉMU ROZHODOVACÍMU PROCESU

JANA ĐOUBALOVÁ

ABSTRACT

Quality in Simultaneous Interpreting – Definition of Quality and Cognitive Approach to Quality as a Strategic Decision Making Process

This article focuses on the issue of quality in simultaneous interpreting, namely on the inherent difficulties encountered when trying to define quality in SI; and on the cognitive processes involved in simultaneous interpreting in relation to quality.

So far, no comprehensive and exhaustive definition of quality in simultaneous interpreting has been provided, due to the many facets and factors that need to be taken into account when dealing with quality in SI, as well as the inevitable subjectivity of any assessment of quality. The article discusses existing approaches to quality in SI that may be considered problematic, such as the aspirations towards an ideal of interpreting in contrast to what is a realistically achievable (optimum) quality of interpreting. The claim that interpreting should have the same cognitive effect on listeners as the original speech, on which some of the definitions of quality in SI are based, is challenged and analysed.

Further on, the concept of quality in SI is situated within different cognitive processes taking place during simultaneous interpreting; concepts of working memory and cognitive load are discussed, as well as their connection to interpreting as a decision-making process and strategic behaviour. Quality is understood as the capacity to efficiently and effectively manage available cognitive resources and to choose appropriate strategies to identify and solve particular problems in a specific interpreting situation, while taking into account the overall working conditions and the individual predispositions of the interpreter.

Keywords: cognitive process; cognitive load; quality; quality assessment; working memory; decision-making process; simultaneous interpreting; strategies

Kvalita tlumočení, v našem případě kvalita konferenčního simultánního tlumočení, je bezesporu ústředním tématem profesního života každého tlumočnicka, jehož cílem je poskytnout v daných pracovních podmínkách a komunikačním kontextu tlumočnický výkon optimální kvality, jinak řečeno ten nejlepší možný výkon vzhledem k celkovým okolnostem. Kvalita každého tlumočnického výkonu je hodnocena nejen posluchači a řečníkem, ale i klienty (zadavatel, organizátor konference), kolegy, případně dalšími aktéry, přičemž každá osoba, která tlumočení posuzuje, má odlišnou perspektivu, očekávání a chápání cíle komunikačního aktu. Vzhledem k obtížnosti tlumočení jako komplexní kognitivní činnosti a zprostředkované mezilidské a mezikulturní komunikace, do níž zasahují četné sociální, psychologické i individuální faktory, je uspokojení požadavků všech zúčastněných stran na kvalitu tlumočení nutně otázkou určitého kompromisu.

(Ne)definování pojmu kvality v simultánním tlumočení

Je vcelku známým faktem, že neexistuje všeobecně přijímané vymezení pojmu kvality (v) tlumočení. Ani pokusy nejpovolanějších odborníků o obecnou definici nejsou zcela uspokojivé a nedokáží pojmut širší jevů, které můžeme pod pojem kvalita subsumovat, faktorů, jež kvalitu ovlivňují, a úhlů pohledu, které můžeme při posuzování kvality zaujmout. V literatuře tak najdeme plejádu dílčích vymezení kvality v závislosti na zaměření dané výzkumné práce. „Multiple, and sometimes even contradictory definitions highlight different aspects of quality depending on the object of study (i.e. interpreting in different settings and modes) as well as on the aims of a given study, its underlying epistemology and its theoretical approach.“ (Pöchhacker 2015: 334)

Můžeme si dokonce položit otázku, zda je vůbec možné, ba dokonce záhodné, se o vyčerpávající obecnou definici kvality v tlumočení pokoušet. Tlumočení je v první řadě dynamická, praktická a pragmatická činnost, bylo by proto možná pro výzkum i praxi přínosnější neszazovat pojem kvality komplikovanou definicí, ale spíše prohlubovat studium a popis jejich jednotlivých vlastností a projevů tak, abychom ji dokázali lépe pochopit a efektivněji a informovaněji s ní pracovat v rámci výuky tlumočení, profesní přípravy i samotného tlumočení.

Kvalita obecně a zejména v tlumočení zcela jistě je „a time-, context- and culture-bound social construct which varies from viewpoint to viewpoint and is continuously (re-) negotiated“ (Zwischenberger 2011: 13²). Zajímavý a prakticky užitečný přístup ke kvalitě, který lze aplikovat i na tlumočení, je přístup aristotelovský, kdy se kvalitou rozumí „to, při čem je něco nějaké“. Zjišťovat, *jaké* konkrétní tlumočení je (tedy popisovat tlumočení jako dynamický produkt vzniklý v určitých podmínkách a mající určitý účinek na posluchače), a hlavně *při čem je takové, jaké je* (tedy jaké faktory vedly k jeho konkrétní podobě v kon-

¹ Aristoteles 1958: 48.

² C. Zwischenbergerová se v této velmi přesné citaci inspiroje článkem Nadji Grbić (Grbić 2008).

krétní situaci), je vhodné zejména proto, že se tím vyhneme hodnotícímu přístupu ke kvalitě tlumočení na škále dobrý–špatný. Tento hodnotící přístup je totiž nejen subjektivní, ale hrají v něm roli také emocionální a psychologické aspekty, které dále ztěžují objektivní a skutečně užitečné posuzování kvality.

Mohli bychom zde tedy zopakovat okřídlenou větu z publikace AIIC z roku 1982, že kvalita je „that elusive something which everyone recognises but no one can successfully define“ (AIIC 1982, citováno z Pöchhacker 2012). Spíše se však ztotožníme s F. Pöchhackerem, který napsal o několik desítek let později: „Rather than ‘elusive’ as such, it therefore seems more appropriate to acknowledge that quality, by its very nature, has more than one dimension and thus permits more than a single, fixed view.“ (Pöchhacker 2013: 34) A dále také: „The notion of quality in simultaneous conference interpreting is no longer, or not so much elusive as complex. Like quality in general (according to the ISO definition), it is intrinsically relative and hence cannot be fixed on one particular element.“ (Pöchhacker 2013: 51) Tento přístup umožňuje zkoumat nadále kvalitu v její celistvosti a proměnlivosti, což však zároveň vyžaduje určitý vhled do problematiky tlumočení a schopnost rozpoznat a správně analyzovat jednotlivé relevantní faktory, což je dovednost, kterou by si tlumočníci měli postupně osvojit během studia a dále rozvíjet a prohlubovat během profesní praxe.

Ve výše uvedené formulaci AIIC stojí za rozbor použití spojení „everybody recognises“. Podobný obrat (*immediately recognisable*) je použit i v oblíbeném přirovnání kvality k Lochnesské příšeře „on the basis of their elusiveness, on the one hand, and the fact that once seen both are immediately recognisable“ (Ackermann 1997: 262).³ Spornost těchto vyjádření tkví v tvrzení, že „kvalita je okamžitě a všemi seznatelná“. Z toho by totiž vyplývalo, že kvalitu lze intuitivně poznat a posoudit. Ovšem hodnocení založená na intuitivním, pocitovém, a tedy emočně podmíněném dojmu spíše než na faktech nejsou pro posuzování kvality užitečná.⁴ „Kvalitní tlumočení“ nelze jednoduše poznat, aniž bychom provedli analýzu opírající se o předem stanovená kritéria a parametry. Stejně tak nelze říci, že nějaký tlumočnický výkon, „neoptimální“ výkon, aniž bychom takový soud neopodstatnili poměřením tohoto výkonu s relevantními vstupními parametry. Je dobře možné, že srovnatelný tlumočnický výkon bude posouzen jako adekvátní i jako neadekvátní v závislosti na podmínkách tlumočení.

Povinnou součástí prací o kvalitě tlumočení jsou dvě velmi často citované a zdá se i všeobecně přijímané definice kvality, které hovoří o ideálním výkonu a kladou důraz na obsahovou přesnost a věrnost a jazykovou adekvátnost a zároveň na shodný kognitivní efekt na posluchače. K. Déjean le Féalová (1990: 155) uvádí, že: „What our listeners receive through their earphones should produce the same effect on them as the original speech does on the speaker’s audience. It should have the same cognitive content and be presented with equal clarity and precision in the same type of language.“ B. Moser-Mercerová (1996: 44) tvrdí, že „optimum quality [...] implies that an interpreter provides a complete and accurate rendition of the original that does not distort the original message and tries

³ Tento příměr je samozřejmě třeba brát jako poetickou nadsázku, protože je fakticky nepřesný vzhledem k tomu, že kvalita tlumočení zřejmě spíše existuje, zatímco Lochnesská příšeře zřejmě spíše neexistuje.

⁴ Jedná se však o faktor, který nelze přehlížet, neboť tlumočení je komunikace a na jakoukoli komunikaci mají emoce, pocity a intuice bezesporu vliv.

to capture any and all extralinguistic information [...] subject to the constraints imposed by certain external conditions. [...] Optimum quality is the quality an interpreter can provide if external conditions are appropriate.“

Obě tyto definice popisují spíše výjimečné případy „ideálního tlumočení“ v ideálních tlumočnických podmínkách (externích i interních). Zda je vůbec možné dosáhnout takového ideálního tlumočení, je podle nás otázkou. Podle tohoto pojetí by mělo být kvalitní tlumočení „dokonalé“, tak jak o něm hovoří ve své práci o kvalitě tlumočení jako společenském konstruktu Nadja Grbićová (2008), jednalo by se o *quality as perfection*⁵. Představíme-li si však klasickou tlumočnickou situaci, tedy konferenci, která může trvat od několika hodin po několik dní, a budeme-li celou tuto konferenci považovat za jeden komunikační akt (tedy za hypertext dle teorie F. Pöchhacker), pak se domníváme, že je v podstatě nemožné zajistit po celou dobu trvání tohoto komunikačního aktu dokonalou úroveň tlumočení tak, jak je popsána výše. I v případě, že jsou dodrženy standardní pracovní podmínky dle platných profesních norem, většinou dříve či později dojde k situaci, kdy tlumočení není, nebo nemůže být, ideální. Nesouhlasíme tedy zcela s názorem D. Gila (1983: 238), podle něhož tlumočníci za normálních pracovních podmínek obecně podávají „dokonalý“ výkon. Realističtější je názor F. S. Sergia (2003: 171), který říká: „It is clear that in the literature on SI, quality tends to be expressed in terms of an ideal world, which we might, kindly, call wishful thinking“ a tamtéž upozorňuje, že „the elimination of the situational context – in which the interpreted event takes place – creates a gap between ideal (academic) quality and situated (real-world) quality.“

Rozpor mezi teoretickou kvalitou a skutečnou kvalitou není dán pouze nezohledněním situačního kontextu, ale i podstatou tlumočení samotného. Netvrdíme, že by dokonalé tlumočení, tak jak je definováno výše, bylo zcela nemožné, ale, jak již bylo uvedeno, považujeme je spíše za výjimku, a to i s ohledem na to, že tlumočnické akce jsou stále odbornější a složitější a podmínky tlumočení méně adekvátní. Každý člověk, a tedy i tlumočník, by měl tíhnout k dokonalosti, zároveň je ale třeba si být vědom objektivních limitů a zaměřit se na dosažitelnou a reálnou úroveň svého výkonu. To ovšem v žádném případě neznamená snižování standardů a požadavků na tlumočení. Považujeme proto za vhodné hovořit o optimálním tlumočení, kterým rozumíme ten nejlepší možný výkon za konkrétních okolností (externích pracovních podmínek i interních fyzických a mentálních předpokladů tlumočnicka) spíše než o ideálním tlumočení, tedy o tlumočení dokonalém.

Vedle otázky optimálního a ideálního tlumočení je také dobré se zamyslet nad problematikou kognitivního dopadu tlumočení. Déjean le Féalová (1990: 155) ve své výše uvedené definici tvrdí: „[interpretation] should have the same cognitive content and be presented with equal clarity and precision in the same type of language.“ Hovoří tedy o shodném kognitivním efektu na přímé posluchače a na posluchače využívající tlumočení. V literatuře tento názor není nijak výrazně rozporován. My se však domníváme, že stejného kognitivního účinku by bylo možné dosáhnout pouze v (téměř) nereálné situaci, v níž by všichni účastníci komunikace měli srovnatelný kulturní a znalostní základ. Některé velice technické a úzce zaměřené přednášky by tuto podmínku homo-

⁵ Grbićová rozděluje teoretické přístupy ke kvalitě na tři typy dle jejich pojetí kvality: „kvalita jako výjimka“, „kvalita jako dokonalost“ a „kvalita jako schopnost splnit účel“ (*quality as exception, quality as perfection and quality as fitness for purpose*).

genního prostředí splňovat mohly, ve většině tlumočnických situací se však setkáváme s kulturně značně heterogenním prostředím. Rozdíly existují mezi přímými posluchači, pro které je jazyk výchozího projevu jazykem mateřským, a posluchači využívajícími tlumočení, ale i v rámci skupiny přímých posluchačů a v rámci skupiny příjemců tlumočení. Kognitivní účinek souvisí s vytvářením mentálního modelu původního sdělení tlumočnickem a posluchači tlumočení. Jakákoli komunikace o světě kolem nás je založena právě na mentálním modelování na základě vstupní jazykové (a případně i mimojazykové) informace a hlavní funkcí jazyka je zprostředkovat určitou zkušenost o světě jiné osobě.⁶ Předpokladem úspěšné komunikace je tedy shoda mentálních modelů vytvořených jednotlivými účastníky komunikace, k čemuž jsou zapotřebí mimo jiné i sdílené znalosti o světě. Pro úspěch komunikace je pak dále nutná spolupráce mezi účastníky komunikace a jejich vůle si porozumět. „As discourse-based mental modelling is an attempt to bridge the physical, psychological and cognitive gap between human beings, it requires a co-operative attitude on both sides. Speakers need to adapt their discourse performance to the knowledge / beliefs and processing potential they assume to be accessible to the intended listener; and listeners, on their part, have to be open to the speakers' intentions, i.e. willing to make their cognitive resources available for the purposes of being taken on a mental modelling tour.“ (Kohn – Kalina 1996: 12) Je nutné mít na paměti, že schopnost a vůle řečníka a posluchače komunikovat a porozumět si jsou zcela mimo tlumočnickovu kontrolu. Úspěch či neúspěch komunikace zprostředkované tlumočnický závisí tedy i na faktorech, které tlumočnick nemůže ovlivnit.

Požadovat naprostou shodnost kognitivního účinku původního sdělení na přímé a nepřímé posluchače je podle nás nereálné. Každý aktér komunikace, včetně tlumočnicka, si vytváří vlastní mentální model původního sdělení na základě osobních presupozic. Úkolem tlumočnicka je nejprve si vytvořit věrný mentální obraz původního sdělení řečníka (tedy „napojit“ se na řečníka a jeho záměr) a následně se pokusit reformulovat původní sdělení tak, aby si posluchač dokázal vytvořit co nejlépejší mentální obraz původního sdělení. Právě v tom tkví um tlumočnicků, a proto v tlumočení nejde o převod slov nebo jazykových formulací, ale myšlenek a záměru, tedy mentální reprezentace skutečnosti. Opět to neznamená, že by se tlumočnicki neměli snažit o maximální shodnost kognitivního účinku, ale musíme si uvědomovat hranice možností, které jsou dány povahou mezilidské komunikace.

Jedním z teoretiků, který prosazoval vytvoření jednotné definice kvality tlumočení je D. Gile, který postavil svou ranou definici kvality tlumočení na dualitě, respektive komplementaritě obsahu a formy. Kvalita tlumočení je podle něho „vážený součet informační věrnosti a kvality prezentace tlumočnickova projevu, kdy koeficienty závisí na povaze sdělení a situaci“ (Gile 1983: 239).⁷ Obsahové a formální parametry mají tedy podle něho při posuzování kvality různou váhu v závislosti na situačních faktorech a na povaze sdělení. To je jistě nesporné, není však jasné, jak tuto relativní váhu určíme a jaký vliv přesně mohou jednotlivé situační parametry mít. Jedná se tedy v zásadě pouze o komplikovanější formulované obecné tvrzení, že na kvalitu tlumočení má vliv komunikační situace a cel-

⁶ Kohn – Kalina 1996.

⁷ „La qualité d'interprétation est une somme pondérée de la fidélité informationnelle et de la qualité de la présentation du discours d'interprète, dont les coefficients sont fonction de la nature du message et de la situation“ (v textu překlad J. D.).

kový kontext. Mnohost kontextových faktorů, které je třeba brát v potaz při hodnocení kvality tlumočení, zmiňují i další odborné práce,⁸ otázkou zůstává, jak posoudit či měřit relativní význam těchto faktorů. Gile svou definici vztahuje na tlumočnický výkon jako produkt. Jedná se tedy o intertextuální přístup⁹ srovnávající vstupní textový materiál a tlumočnický výstup. Kvalita tlumočení je však mnohem širší pojem, týká se tlumočení jako dynamické služby v rámci celého komunikačního aktu a posuzování textového produktu je pouze jednou z jejích součástí. Gile sám na toto omezení upozorňuje a v pozdějších pracích tuto definici rozšiřuje a hovoří o kvalitě tlumočení v souvislosti s očekáváním posluchačů a s jejich vnímáním kvality, ale také v souvislosti s tlumočením jako kognitivním procesem. Efektivita kognitivních procesů při tlumočení je pro kvalitu tlumočení zvláště relevantní, neboť na nich závisí výsledný produkt tlumočení, ať už v úzkém slova smyslu, tedy jako textový produkt, nebo v širším slova smyslu, tedy jako úspěšný komunikační akt.

Tlumočení jako kognitivní, rozhodovací a strategický proces

Tlumočení lze tradičně posuzovat na ose mezi produktem, tedy tlumočnickým výstupem (textem) v užším slova smyslu, a službou, tedy celkovým procesem zprostředkované interakce v rámci komunikačního aktu, který zahrnuje všechny relevantní aktéry a v němž tlumočnická sehrává roli zprostředkovatele mezikulturní komunikace. Pöchhacker (2002: 97) nabízí srozumitelný holistický přístup k fenoménu kvality tlumočení a zdůrazňuje, že: „the focus on quality assessment may be neither on the source text nor on listener's comprehension or speakers' intentions but on the process of communicative interaction as such. From this perspective [...] quality essentially means successful communication among interacting parties in a particular context of interaction.“

Tlumočnický výstup jako textový produkt umožňující porozumění mezi řečníkem a posluchačem v rámci komunikačního aktu (služby) je výsledkem mentálního, kognitivního procesu probíhajícího v mozku tlumočnicka. Právě ten je pro kvalitu tlumočení klíčový, protože během něho tlumočnická na základě porozumění a analýzy výchozího projevu přijímá rozhodnutí týkající se výběru jazykových, stylistických, textových, pragmatických a sociokulturních prostředků, které tvarují konečnou podobu tlumočení (v užším i širším slova smyslu), jehož cílem je dosáhnout co největší shody mezi mentální reprezentací skutečnosti řečníka a posluchače. Proces tlumočení je komplexní kognitivní úkon, který zatím nebyl uspokojivě popsán a pochopen, přestože se kognitivními aspekty tlumočení zabývá řada studií a existuje i několik pokusů o komplexní modelování tlumočení a popsání dílčích úkonů, které při tlumočení probíhají, a mechanismů jejich vzájemného fungování.¹⁰ O kognitivních procesech pobíhajících v mozku toho konečkonců víme velice málo i obecně a experimentální výzkumy v této oblasti jsou nesmírně složité. Při bádání v oblasti kvality tlumočení se proto nemůže opřít o solidní teoretický

⁸ Viz Kopczyński 1994, Shlesinger 1997, Pöchhacker 2001 a další.

⁹ Viz Shlesinger 1997 nebo Ďoubalová 2019: 36.

¹⁰ Gerver 1976, Moser 1978, Gile 1995, Setton 1999, Mizuno 2005 a 2017, Seeber 2011.

základ,¹¹ a to přesto, že kognitivní proces je považován za jednu ze tří hlavních dimenzí kvality tlumočení.¹² Navzdory výše uvedenému je však podstatné se touto otázkou v rámci možností zabývat.

Pokud jde o modelování kognitivních procesů při simultánním tlumočení, je všeobecně přijímáno, že mezi úkony, které během tlumočení probíhají více méně současně, patří poslech, jazykové zpracování vstupní informace a porozumění (spočívající zejména v konceptualizaci získávaných vstupních informací a mentálním modelování sdělení), uchování informací v krátkodobé paměti, získávání informací (lingvistických a extralingvistických) z dlouhodobé paměti a produkce cílového textu. Obecně je dělíme do fáze porozumění a do fáze produkce s tím, že podle existujících studií přibližně 70 % času probíhá současně produkce cílového textu a recepce výchozího textu, samozřejmě s časovým posuvem několika vteřin. Co se konkrétně děje „v hlavě“ tlumočnicka však přesně nevíme, a už vůbec nejsme zatím schopni to měřit.

Při zkoumání kvality tlumočení z hlediska kognitivních procesů se však můžeme opřít o model úsilí Daniela Gila, který jednotlivé součásti kognitivního procesu tlumočení dává do souvislosti s požadavky na procesní kapacitu.¹³ Je třeba upřesnit, že tento model původně nebyl vytvořen pro účely teoretického modelování procesu simultánního tlumočení a nebyl jednoznačně potvrzen empirickými výzkumy. K tomu sám Gile (2008: 60) uvádí: „As mentioned earlier, the Effort Models are not a theory, but a conceptual framework. Conceptual frameworks can be tested for convenience, clarity, didactic usefulness, compatibility with existing theories, but falsification tests in the Popperian sense do not apply since conceptual frameworks do not make predictions.“ Jedná se ale o užitečný konceptuální rámec pro popis a pochopení souvislosti mezi kognitivními procesy, kognitivní zátěží, řízením procesní kapacity a kvalitou tlumočení. Gilova kategorizace úsilí odpovídá „hlavním“ fázím tlumočnického procesu, každá z těchto fází sestává z řady dílčích úkonů a každý z těchto úkonů, který není prováděn zcela automaticky, využívá určitý objem procesní kapacity a představuje tedy určitou kognitivní zátěž. Tlumočnick musí tuto kognitivní zátěž zvládnout s omezenými zdroji, které má k dispozici, pomocí jejich optimálního řízení.

Pro pochopení procesu tlumočení z kognitivního hlediska jsou klíčové dva pojmy běžně používané v oblasti kognitivních věd, a to pracovní paměť a kognitivní zátěž.

Pracovní paměť (working memory¹⁴) je „cognitive mechanism responsible for short-term storage, maintenance and processing of information, and for executive control of cognitive processes. [...] Working memory is therefore often described as the workspace of the

¹¹ Práce v této oblasti se zaměřují zejména na využití tlumočnických strategií (např. Riccardi 2003, 2005) umožňujících tlumočnickovi řešit přílišnou kognitivní zátěž a na různé faktory, které kognitivní zátěž zvyšují (informační hustota, rychlost projevu) a ovlivňují tak i kvalitu tlumočení (např. Shlesinger 2003, Barghout et al. 2015, Mizuno 2017 a další).

¹² „The concept of quality can be applied to various dimensions: to material products [...] of an interpretation; to mental processes, for instance when an interpreter's output is analysed with regard to the use of certain strategies; or to social actions, as in analysis of interpreter-mediated face-to-face interaction.“ (Pöchhacker 2015: 334)

¹³ Viz Gile 1995, 2008, 2011.

¹⁴ Tento pojem byl zaveden v 70. letech psychology Alanem Baddeleym a Grahamem Hitchem a měl doplnit pojem krátkodobé paměti tak, aby zahrnoval nejen krátkodobé uchování informací, ale i jejich zpracování a kontrolu kognitivních procesů. Podrobně o modelech pracovní paměti viz například Timarová 2008, 2012, 2014.

mind.“ (Pöchhacker 2015: 443–444) Je třeba ji odlišovat od krátkodobé paměti a dlouhodobé paměti, které slouží k uchování určitého množství informací po určitou (kratší či delší) dobu. Pracovní paměť je širší pojem zahrnující i zpracování informací a řízení tohoto zpracování¹⁵ a prokazatelně souvisí s celou řadou vyšších kognitivních činností, jako je porozumění, učení se, řešení problémů, i obecně s inteligencí.¹⁶ Vztah mezi dlouhodobou, krátkodobou a pracovní pamětí však není zcela jasný a záleží na modelu a definici, kterou autoři používají.¹⁷ Pokud jde o její funkce, autoři se shodují v tom, že zajišťuje „zaměření pozornosti (na informace relevantní pro danou úlohu či cíl), flexibilní a kontextově relevantní manipulaci s obsahy pracovní paměti a inhibici irrelevantních informací.“ (Smith a Jonides in Czop a Heretik 2015: 71)

Pracovní paměť je pro simultánní tlumočení klíčová, neboť simultánní tlumočení je činnost, která vyžaduje neustálé zpracovávání informací, jejich uchovávání (krátkodobé i dlouhodobé) a využívání (získávání informací z dlouhodobé paměti), která klade vysoké nároky na pozornost a která vyžaduje současně vykonávání řady kognitivních úkonů. Většina kognitivních modelů simultánního tlumočení s pracovní pamětí počítá, ale opět platí, že ani zde nemáme přesnější představu o jejím konkrétním fungování a jejím vlivu na proces simultánního tlumočení, a tedy popřípadě i na jeho kvalitu. Významné je ale zjištění, že pracovní paměť má omezenou kapacitu, a to jak z hlediska počtu operací, které může provádět současně, tak i pokud jde o množství informací, které je schopná zpracovat. Jednotlivé kognitivní úkony mezi sebou o tyto omezené zdroje „soupeří“ a v případě jejich nedostatku dochází ke zhoršení schopnosti, případně k neschopnosti, určitý úkon úspěšně provést. Kvalita tlumočení souvisí se schopností tlumočnicka tuto omezenou kapacitu pracovní paměti efektivně využívat, zejména v obtížnějších situacích, kdy musí řešit určitý problém a rozhodovat se, jak procesní kapacitu rozdělit mezi relevantní úkony tak, aby bylo zajištěno optimální řešení.

S pojmem pracovní paměť úzce souvisí také pojem kognitivní zátěž odkazující na úsilí, které je nutné vynaložit pro provedení určitého kognitivního úkonu. Čím náročnější je určitý úkon, případně kombinace úkonů, tím větší zátěží pro pracovní paměť je jejich provedení. Kognitivní zátěž tak lze definovat jako „the portion of an interpreter’s limited cognitive capacity devoted to performing an interpreting task in a certain environment“.¹⁸ Důležité je rovněž vědět, že některé kognitivní procesy probíhají automaticky, jiné naopak automatické nejsou (tzv. *controlled processes*). Automatické procesy probíhají bez vědomé kontroly a potřeby vynakládat pozornost a k jejich provedení je potřeba menší úsilí. Naopak neautomatické procesy vyžadují vědomou kontrolu a pozornost, a tedy i větší mentální úsilí. Tyto dva typy procesů představují kontinuum a díky praxi se mohou posunout od neautomatických směrem k automatickým. Automatizace procesů pak vede k uvolnění kognitivních zdrojů, které mohou být použity na jiné, méně automatické či složitější úkony.

¹⁵ To probíhá v části pracovní paměti nazývané *central executive*.

¹⁶ Viz zejména Timarová 2012.

¹⁷ „The distinction between short-term memory and working memory is one that depends on the definition that one accepts.“ (Cowan 2008: 13) Někteří teoretikové hovoří například o „dlouhodobé pracovní paměti“ (Ericsson and Kintsch 1995), jiní považují krátkodobou paměť za součást pracovní paměti (Cowan 2008).

¹⁸ Chen 2017 in Gile 2018 (CIRIN Bulletin n° 56, July 2018).

Je zřejmé, že tlumočení, respektive jednotlivé úkony, které tlumočnický musí provádět, zejména pak souběžné zpracování vstupního materiálu a produkce cílového textu, představují určitou kognitivní zátěž a že pro provedení těchto úkonů tlumočnický čerpá ze svých omezených kognitivních zdrojů. Není jasné, kolik kognitivní kapacity jednotlivé tlumočnicko-procesní úkony vyžadují, lze ovšem přepokládat, že množství těchto zdrojů bude záviset na různých faktorech, například na povaze vstupního materiálu (rychlejší, hutnější text pronesený s přízvukem bude vyžadovat více kapacity než text, který je z hlediska zpracování informace méně náročný), na extralingvistické znalosti tématu apod. Domníváme se proto, že není možné paušálně tvrdit, že určitá fáze tlumočnického procesu vždy vyžaduje více kapacity než jiná. Vždy záleží na konkrétních faktorech v konkrétní tlumočnické situaci.

Aby bylo tlumočení optimální, musí tlumočnický mít dostatek kognitivní kapacity, aby zvládl celkovou kognitivní zátěž, která je na něho kladena. Kvalita tlumočnického výkonu může být ovlivněna ztíženými podmínkami (typicky k nim patří hutný či rychlý projev, přízvuk řečníka, složitá a nejasná argumentace v projevu, čísla, jména, idiomatická vyjádření, případně terminologie či obtížnost tématu) a následným nedostatkem procesní kapacity, ale také neoptimální alokací procesní kapacity na jednotlivé úkony.

Kvalitního tlumočnického výkonu tedy lze dosáhnout optimálním a úsporným nakládáním s kognitivními zdroji prostřednictvím automatizace tlumočnických procesů díky znalostem a zkušenostem a díky efektivitě rozhodovacího procesu při tlumočení. To vše jsou schopnosti a dovednosti, které tlumočnický musí být schopni vědomě používat a flexibilně přizpůsobovat konkrétní tlumočnické situaci.

Již před mnoha desítkami let Jiří Levý konstatoval, že překlad je rozhodovací proces, „tj. série určitého počtu posloupných situací – tahů jako ve hře –, v nichž se překladatel vždy musí rozhodnout mezi určitým, a zpravidla přesně definovaným, počtem alternativ.“ (Levý 1971: 73) Toto tvrzení můžeme zcela jistě použít i pro tlumočení, které je také sérií posloupných, ale navíc i souběžných a vzájemně se překrývajících rozhodnutí. Rozhodování, které je považováno za jednu ze základních lidských kognitivních činností a lze je definovat jako volbu z možných alternativ na základě určitých kritérií či strategií, je tedy další kognitivní úkon, který tlumočnický provádí. Rozhodování tlumočnického ohledně tlumočnického řešení je ztíženo tím, že je závislé na vstupním materiálu, jehož přesnou podobu tlumočnický předem nezná a nemůže s ním volně zacházet ani jej upravovat. Navíc je ovlivňováno dalšími situačními faktory, jako jsou typ projevu, typ posluchačstva, znalostní základ atd., které tlumočnický také nemá pod kontrolou. Pokud jde o výsledek rozhodovacího procesu a účinek tlumočnickova řešení ve smyslu mentální reprezentace původního projevu, který si na základě jeho tlumočení vytvoří posluchač, i ten tlumočnický může pouze předpokládat a doufat, že se maximálně přiblíží záměru řečníka. Tlumočnický se navíc musí na rozdíl od překladatele rozhodovat v časové tísní, takže potřebuje mít možné alternativy okamžitě k dispozici a volba mezi nimi musí být velice rychlá. Vzhledem k omezené procesní kapacitě je důležité, aby rozhodovací proces byl maximálně automatizovaný a nevyčerpával příliš mnoho procesních zdrojů. Vzhledem k tomu, že rozhodování probíhá na základě znalostí uložených v dlouhodobé paměti a dostupných kontextových informací, je pro účinnost rozhodnutí zásadní objem a dostupnost relevantních informací pro řešení konkrétního problému. Povaha tlumočení (na rozdíl od překladu) vyžaduje od tlumočnického rozhodování založené na neúplné informaci a jeho

realizaci během maximálně několika vteřin na základě předvídání nejpravděpodobnějšího dalšího vývoje projevu a na něm založeném odhadu správného řešení.

Tlumočník tak musí v minimálním časovém intervalu řešit množství vzájemně propojených a současně se objevujících problémů na všech úrovních komunikace (recepce a zpracování informací, jazykové porozumění, analýza, konceptualizace, produkce, zpětná kontrola). Rozhodovací proces v tlumočení tedy probíhá nejen v časové, ale i v kognitivní tísní. O to důležitější je strategické chování a předvídání možných problémů, a tedy i jejich potenciálních řešení, které umožní snížit vynaložené procesní úsilí.

Strategické chování obecně spočívá v naplánování způsobu, jak vyřešit určitou situaci či dosáhnout určitého cíle, a vede k úspoře procesní kapacity díky předem připravenému (a pokud možno do značné míry zautomatizovanému) řešení situace. Strategická povaha tlumočení se neprojevuje pouze použitím určité konkrétní strategie, ale i rozhodnutím o nepoužití strategie, případně o neřešení určitého problému, který by vedl k přílišné kognitivní zátěži.

Význam tlumočnických strategií je zcela nesporný. V odborné literatuře se objevují různé termíny, které toto chování označují, např. strategie (Kohn, Kalina, Riccardi), techniky (Jones), strategie a taktiky (Gile), postupy (Čeňková). Rozdíl mezi strategií a taktikou v původním významu je v tom, že strategie představuje obecný či dlouhodobý plán, jak dosáhnout cíle a taktiky pak jednotlivé konkrétní kroky k realizaci dané strategie. Vzhledem k rychlosti průběhu tlumočení nelze hovořit o dlouhodobém strategickém plánování řešení konkrétní tlumočnické situace. Lze ale například hovořit o obecných strategiích, které se týkají procesu tlumočení jako celku (příprava, anticipace, inference, monitorování apod.), a konkrétních strategiích, které tlumočník použije pro řešení specifického problému. Plánování použití konkrétních strategií většinou probíhá až po zahájení projevu a v jeho průběhu, tedy ve chvíli, kdy tlumočník může přesněji posoudit problém, který má řešit.¹⁹

Pokud bychom se drželi původního významu výrazů strategie a taktika, pak například v situaci, kdy je projev pronesen v rychlém tempu (rychlost zde představuje faktor zvyšující kognitivní zátěž a vyžadující adekvátní řešení), bude strategií maximální časová úspornost procesu tlumočení a konkrétními taktikami při realizaci této strategie vynechávání (redundantních) informací, generalizace, sumarizace apod.

V zásadě se tedy jedná o strategické řešení problémů na makrorovině (celý projev, případně konference) i mikrorovině (kratší úseky).²⁰ Správné nastavení strategického chování na makrorovině, které může spočívat i v kombinaci několika různých strategií, totiž umožní následně vybrat optimální řešení dle okamžité potřeby.

¹⁹ Strategie si tlumočník může připravit předem při přípravě na tlumočnickou akci na základě získaných informací a materiálů (power-pointové prezentace, informace o řečnících) a poté je přizpůsobit konkrétnímu vývoji situace během tlumočení.

²⁰ Rozdělení na mikro- a makrostrategie (případně globální a lokální strategie) se v translatoologii objevuje v oblasti překladu. Jedná se o strategické pojetí překladu na úrovni celého textu a na úrovni kratších úseků (viz Schjoldager 2008). Upřesňujeme, že zde uvedené rozlišování makro a mikro roviny strategického rozhodování se liší od rozdělení tlumočnických strategií na makrostrategie a mikrostrategie označující strategie procesní a strategie pro konkrétní projev/problém (např. Kader – Seubert 2011).

Většina definic komunikačních strategií také hovoří o vědomém a plánovaném chování,²¹ do jaké míry však je použití konkrétní strategie v konkrétní situaci u tlumočnicků plánované a vědomé, není dostatečně jasné. Zjistit, které strategie tlumočnick použil vědomě a které nikoli, je obtížné z důvodu rychlosti probíhajících procesů a velmi omezené znalosti fungování kognitivních procesů.

Správně použité strategie vedou k úspornosti při alokaci kognitivních zdrojů a umožňují tlumočnickovi zbylou procesní kapacitu využít na jiné úkony či na použití dalších strategií. Vzhledem k tomu, že kvalita tlumočení je podmíněna optimálním rozložením procesní kapacity na jednotlivá úsilí a že strategie přispívají k tomuto optimálnímu rozložení kapacity, můžeme konstatovat, že strategie jsou zásadní pro úspěch tlumočnického procesu.

Obecně pak můžeme říci, že kvalita tlumočení závisí na efektivitě rozhodovacího procesu tlumočnicka při řešení konkrétního problému a že k této efektivitě významně přispívá, vedle tlumočnických dovedností a jazykových a mimojazykových znalostí, také výběr nejúčinnějších řešení, tedy strategické chování tlumočnicka.

Z výše uvedených úvah plyne, že kvalita tlumočení, tak jak jsme se ji pokusili popsat, je sice velice komplexní jev ovlivněný mnoha faktory, tlumočnicki však zároveň mají k dispozici nástroje v podobě znalostí, schopností a dovedností, které jim mohou umožnit kvalitu pozitivně ovlivňovat a „řídít“ v konkrétní tlumočnické situaci. Vyžaduje to určité teoretické znalosti týkající se některých pojmů, které jsme popsali výše, a jejich následnou aplikaci v praxi. V tomto kontextu je zajímavé, a to zejména z hlediska výuky tlumočení, úzké propojení mezi teorií tlumočení a jejím využitím v praxi. Studenti tlumočení by měli být vedeni k pochopení souvislostí mezi kvalitou tlumočení a kognitivními procesy, nakládání s procesní kapacitou a komunikačními aspekty tlumočení, neboť díky tomu získají účinný nástroj, který dále mohou používat a rozvíjet a přizpůsobovat rozmanitým situacím a problémům. Stejně tak i profesionálními tlumočnickům tento vhled umožní agilně reagovat na konkrétní tlumočnický problém a řešit jej se znalostí věci. Díky pochopení faktorů, které ke konkrétnímu řešení vedly, pak mohou své rozhodování a strategické chování cizlovat a adaptovat na budoucí situace, které přinesou obdobné výzvy. V konečném důsledku tato vědomá praxe může snížit i stres, který s tlumočením nutně souvisí.

BIBLIOGRAFIE

- Ackermann, D. – Lenk, H. – Redmond, M. (1997) 'Between Three Stools – Performance Assessment in Interpreter Training', in *Translationsdidaktik: Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*, Tübingen: Narr, 262–267.
- Aristotelés (1958) *Organon: Kategorie*. Praha: Československá akademie věd.
- Barghout, A. – Ruiz Rosendo, L. – Varela García, M. (2015) 'The influence of speed on omissions in simultaneous interpretation', *Babel* 61(3): 305–334.

²¹ „Strategies can be defined as potentially conscious plans for solving what to an individual presents itself as a problem in reaching a particular communicative goal.“ (Faerch – Kasper in Pöchhacker 2015: 402)

- Cowan, N. (2008) 'Chapter 20 What are the differences between long-term, short-term, and working memory?', in *Essence of Memory*, Elsevier, 323–338.
- Czop, O. – Heretik, A. N. (2016) 'Pracovní paměť a exekutivní funkce: koncepce, vztahy a kontroverze', *Annales Psychologici* (2): 67–80.
- Déjean le Féal, K. (1990) 'Some thoughts on the evaluation of simultaneous interpretation', in *Interpreting: Yesterday, Today, and Tomorrow*, John Benjamins, 154–160.
- Ďoubalová, J. (2019) *Kvalita z hlediska tlumočení jako strategického rozhodovacího procesu – direkcionální a strategické při tlumočení právních textů*. Praha: Univerzita Karlova, vedoucí práce prof. Ivana Čejčková, CSc.
- Ericsson, K. A. – Kintsch, W. (1995) 'Long-term working memory', *Psychological Review* (102): 211–245.
- Gerver, D. (1976) 'Empirical studies of simultaneous interpretation: A review and a model', in *Translation, Application and Research*, New York: Gardner Press, 165–207.
- Gile, D. (1983) 'Aspects méthodologiques de l'évaluation de la qualité du travail en interprétation simultanée', *Meta* 28(3): 236–243.
- Gile, D. (c1995) *Regards sur la recherche en interprétation de conférence*. Villeneuve d'Ascq: Presses universitaires de Lille.
- Gile, D. (2008) 'Local Cognitive Load in Simultaneous Interpreting and its Implications for Empirical Research', *Forum* 6(2): 59–77.
- Gile, D. (2011) 'Errors, omissions and infelicities in broadcast interpreting', in *Methods and Strategies of Process Research*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 201–218.
- Grbić, N. (2008) 'Constructing interpreting quality', *Interpreting* 10(2): 232–257.
- Kohn, K. – Kalina, S. (1996) 'The Strategic Dimension of Interpreting', *Meta* 41(1): 118–138.
- Kopczynski, A. (1994) 'Quality in conference interpreting: some pragmatic problems', in *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin, 87–99.
- Levý, J. – Červenka, M. (eds.) (1971) *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: Československý spisovatel.
- Mizuno, A. (2005) 'Process Model for Simultaneous Interpreting and Working Memory', *Meta* 50(2): 739–752.
- Mizuno, A. (2017) *Simultaneous Interpreting and Cognitive Constraints*, 1–28: https://www.researchgate.net/publication/315807693_Simultaneous_Interpreting_and_Cognitive_Constraints (access: 30. 3. 2019).
- Moser-Mercer, B. (1996) 'Quality in interpreting: some methodological issues', *The Interpreters' Newsletter* (7): 43–55.
- Moser-Mercer, B. (1978) 'Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and its Practical Application', in *Language Interpretation and Communication*, New York: Plenum Press, 353–368.
- Pöchhacker, F. (2001) 'Quality Assessment in Conference and Community Interpreting', *Meta* 46(2): 410–425.
- Pöchhacker, F. (2002) 'Researching interpreting quality', in *Interpreting in the 21st Century*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 95–106.
- Pöchhacker, F. (2012) 'Interpreting Quality: Global professional standards?', in *Interpreting in the Age of Globalization*, Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 305–318.
- Pöchhacker, F. (2013) 'Researching Quality: A Two – Pronged Approach', in O. García Becerra – E. M. Pradas Macías – R. Barranco-Droegge, *Quality in Interpreting*, Granada: Comares, 33–55.
- Pöchhacker, F. (ed.) (2015) *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Schjoldager, A. (2001) 'Reflective summary of a dissertation on simultaneous interpreting', in D. Gile – H. V. Dam – F. Dubslaff – B. Martinsen – A. Schjoldager, *Getting Started in Interpreting Research*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 221–232.
- Seeber, K. G. (2011) 'Cognitive load in simultaneous interpreting Existing theories – new models', *Interpreting* 13(2): 176–204.
- Setton, R. (1999) *Simultaneous interpretation: a cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- Shlesinger, M. (1997) 'Quality in simultaneous interpreting', in *Conference Interpreting*, Amsterdam: John Benjamins, 123–131.
- Shlesinger, M. (2003) 'Effects of presentation rate on working memory in simultaneous interpreting', *The Interpreters' Newsletter* (12): 37–49.
- Straniero Sergio, F. (2003) 'Norms and Quality in Media Interpreting: The case of Formula One press conferences', *Interpreters' Newsletter* (12): 135–174.
- Timarová, Š. (2012) *Working memory in conference simultaneous interpreting*. Charles University in Prague/University of Leuven.
- Zwischenberger, C. (2010) 'Quality criteria in simultaneous interpreting: an international vs. a national view', *The Interpreters' Newsletter* (15): 127–142.

Internetové zdroje

CIRIN, an international information network on research into conference interpreting. <https://www.cirinandgile.com>

AIIC, The International Association of Conference Interpreters. <https://aiic.net>

RÉSUMÉ

Le présent article porte sur la qualité en interprétation simultanée, plus particulièrement sur les difficultés inhérentes à la définition de la qualité en interprétation simultanée et sur les processus cognitifs associés à l'interprétation simultanée et à sa qualité.

Formuler une définition exhaustive de la qualité en interprétation simultanée intégrant tous les différents aspects pertinents s'avère difficile, voire impossible, et probablement peu utile pour la pratique, vu la multitude des facteurs qui doivent être pris en compte, les différentes perspectives qui peuvent être adoptées et la nature inévitablement subjective de toute évaluation et appréciation de la qualité. L'article fournit une analyse de certaines approches envers la qualité en interprétation simultanée considérées comme problématiques, notamment la notion de qualité idéale de l'interprétation qui est mise en question et confrontée à la notion de qualité optimale, à savoir réaliste et atteignable. Le postulat que l'interprétation devrait avoir le même effet cognitif sur les clients que le discours original est également contesté.

La notion de qualité est mise en relation avec les différents processus cognitifs associés à l'interprétation simultanée. Les concepts de mémoire de travail ou de charge cognitive et leur rapport à l'interprétation simultanée en tant que processus de prise de décision et d'acte stratégique sont analysés. La qualité en interprétation simultanée s'entend comme la capacité à gérer d'une manière efficace les ressources cognitives disponibles et à choisir les stratégies adéquates afin d'identifier et de résoudre des problèmes particuliers, dans un contexte professionnel spécifique, tout en prenant en compte les conditions de travail et les prédispositions individuelles de l'interprète.

Mgr. Jana Ďoubalová, Ph.D.

*Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
doubalova@yahoo.fr*

VLIV REGIONÁLNÍCH VARIANT ŠPANĚLŠTINY NA KVALITU SIMULTÁNNÍHO TLUMOČENÍ DO ČEŠTINY

ZUZANA BALOUNOVÁ

ABSTRACT

The Impact of Spanish Regional Varieties on the Quality of Simultaneous Interpreting into Czech

This paper describes a study conducted as part of the diploma thesis *The Impact of Spanish Regional Varieties on the Quality of Simultaneous Interpreting into Czech* (2019). The aim of the study was to find whether interpreters make more omissions, additions, semantic errors, and delivery errors when interpreting from Latin American varieties of Spanish than when interpreting from standard European Spanish, as defined by the Royal Spanish Academy (RAE). Another goal was to find whether the expectations of different user groups regarding the quality of simultaneous interpreting differ or not. The theoretical part of this article presents the findings and conclusions of studies published by authors who address the quality of simultaneous interpreting. The research portion of this article describes an experiment conducted at the Institute of Translation Studies, Faculty of Arts, Charles University: five master's degree students of conference interpreting (Czech A, Spanish C) were asked to simultaneously interpret a speech pronounced by four native speakers – from Argentina, Peru, Mexico and northern Spain. The interpreted versions of the speech were evaluated based on an established quality assessment model. To get another source of data, the interpreters filled out a questionnaire, which included questions about their experience with Spanish regional varieties, as well as a subjective evaluation of the difficulty of the speech, the speakers' accent, and their own interpreting. Joining the study were ten more participants – five general users and five student-users (3rd year undergraduate students of Spanish for Intercultural Communication), who were asked to assess the renditions in Czech. The last chapter of the article presents the results of the experiment, as well as the results of the questionnaire regarding quality assessment.

Keywords: quality in interpreting; quality assessment; simultaneous interpreting; standard Spanish; varieties of Spanish; interpreting errors

Úvod

Cílem článku je popsat výzkum provedený pro potřeby diplomové práce *Vliv regionálních variant španělštiny na kvalitu simultánního tlumočení do češtiny* obhájené v květnu 2019 na Ústavu translatologie FF UK. Při výběru tématu výzkumu jsme vycházeli z požadavku, aby současný výzkum v oblasti tlumočení reflektoval sociokulturní a technologické změny, kterých jsme v dnešním globalizovaném světě svědky (Pöchhacker 2004: 200).

Geografická oblast, v níž se hovoří španělsky, je velmi rozsáhlá. Na celém světě hovoří španělsky více než půl miliardy osob, přičemž téměř 480 milionů z nich jsou rodilí mluvčí. Více než 90 procent pochází z Latinské Ameriky. Podle údajů Českého statistického úřadu bylo na konci roku 2017 (údaje k 31. prosinci) v České republice evidováno celkem 4325 cizinců, včetně azylantů, pocházejících ze zemí, ve kterých je španělština oficiálním jazykem.¹ Zhruba jedna třetina z nich pochází ze Španělska, zbylé dvě třetiny ze Střední či Jižní Ameriky. Tlumočníci s pracovními jazyky čeština a španělština se tudíž při práci setkávají s rodilými mluvčími různých variant španělštiny, navíc lze předpokládat, že komunitní tlumočníci se setkávají s rodilými mluvčími americké španělštiny častěji než s příchozími ze Španělska.

Přesto se studenti tlumočnickví během svého studia, ať už na seminářích, nebo v rámci samostudia, setkávají ve větší míře s rodilými mluvčími evropské španělštiny. Studenti tlumočnickví by se měli seznámit s co nejpestřejší škálou řečníků, a naučit se tak uplatňovat strategie a taktiky, které jim pomohou zabránit přetížení procesní kapacity a které zlepší kvalitu jejich tlumočnického výkonu.

Výzkum popsany v tomto článku si kladl za cíl zjistit, zda je tlumočení rozdílných výslovnostních variant pro studenty tlumočnickví problematické, do jaké míry jsou studenti s různými variantami španělštiny seznámeni, jak často se s nimi setkávají a zda se může jejich zkušenost s konkrétními variantami španělštiny odrazit na kvalitě simultánního tlumočení do češtiny. Aby bylo hodnocení kvality tlumočnických výkonů co nejkomplexnější, byli do výzkumu zapojeni posluchači, jejichž úkolem bylo posoudit kvalitu tlumočení. Předmětem našeho zájmu byly dále nároky příjemců, konkrétně zda se liší způsob, jakým tlumočnické výkony hodnotí příjemci, kteří mají zkušenost s tlumočením, a příjemci, kteří takovou zkušenost nemají, a zda mají příjemci obecně při posuzování kvality simultánního tlumočení odlišné nároky než samotní tlumočníci.

Teoretická východiska výzkumu

Posuzování kvality tlumočnického výkonu může být velmi relativní, a proto musí být nahlíženo z různých hledisek a zkoumáno pomocí různých metod (Pöchhacker 2004: 153). Při hodnocení kvality je důležité posuzovat všechny složky tlumočnického výkonu, tedy výsledný produkt včetně tlumočnickova přednesu, dále věrnost tlumočení vůči výchozímu sdělení, komunikační účinek a plnění tlumočnické role. Zatímco v překladu se kvalita tradičně zaměřuje na aspekt věrnosti v opozici k aspektu volnosti, kterou

¹ Český statistický úřad. Cizinci v ČR – včetně azylantů. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-v-cr-vcetne-azylantu> (access: 18. 4. 2019).

zaujímá text v cílovém jazyce k textu v jazyce výchozím, v tlumočení panuje konsenzus, podle kterého by měl tlumočník zachovat v první řadě smysl původního projevu spíše než jednotlivá slova (Kalina 2002: 121). Tento princip ovšem naráží na pestrost tlumočnické profese, kdy si například soudní tlumočník při převodu nemůže dovolit tolik volnosti jako tlumočník pracující pro média. Kvalita proto nemůže být posuzována pouze na základě zachování smyslu původního projevu.²

Vypracovat model hodnocení kvality simultánního tlumočení se jako jeden z prvních pokusil Henri Barik (1971), který porovnával transkripce projevů ve výchozím a v cílovém jazyce a tlumočnický výkon hodnotil na základě počtu přidaných, vynechaných a chybně převedených informací. Barikovu typologii odchýlení od výchozího textu následně přejal a upravil Andrzej Kopczyński (1980), který se kromě výše uvedených přidaných, vynechaných a chybně převedených informací zaměřil na chyby přednesu, čímž do určité míry doplnil kritizovanou mezeru Barikovy typologie. Mezi chyby přednesu řadí Kopczyński (1980: 82) veškeré vysledovatelné chyby, které narušují plynulost tlumočení, konkrétně falešné začátky, zadrhávání, opakování a hezitace.

Obdobné hledisko k posuzování kvality tlumočení zaujímá Daniel Gile (2009), který usiluje o komplexní hodnocení kvality, při kterém jsou posuzovány dva spolu související aspekty tlumočnického výkonu – obsah a přednes. Pokud totiž není tlumočnickův přednes na dobré úrovni, trpí tím i obsah tlumočení. Naopak správný přednes a příjemný tón hlasu mohou úroveň tlumočení pozvednout v případě, že tlumočení zaostává po obsahové stránce (Gile 2009: 38). Hodnocení kvality tudíž nemusí nutně souhlasit se správností převodu informací z výchozího do cílového jazyka. Mnohdy mohou posluchači označit jako velmi dobré takové tlumočení, které sice obsahuje řadu významových posunů a ztrát, ale které bylo proneseno sebevědomě a příjemným tónem. Naopak začínající tlumočníci, na jejichž hlase je mnohdy znát nervozita a nejistota, mohou být posluchači hodnoceni hůře, přestože se v jejich převodu vyskytuje menší počet významových posunů a obsahových ztrát.

Podle Gila se hodnocení kvality simultánního tlumočení odvíjí od skutečnosti, kdo tuto kvalitu posuzuje. Gile (2009: 40) rozlišuje mezi čtyřmi účastníky komunikační situace a zároveň hodnotiteli kvality tlumočení, jmenovitě mezi osobami vysilatele, příjemce, zadavatele a tlumočnicka. Pro potřeby výzkumu popsaneho v tomto článku jsou stěžejní příjemce a tlumočník. Příjemce simultánního tlumočení posuzuje kvalitu tlumočnického výkonu zejména na základě srozumitelnosti, jazykové přijatelnosti, terminologické přesnosti a logické návaznosti. Příjemce většinou není schopen posoudit obsahovou přesnost a věrnost vůči originálu, který neslyšel, výjimkou mohou být pouze situace, kdy se tlumočník při převodu dopouští výrazných chyb či významových posunů. Tlumočník se při převodu stává jak posluchačem, tak vysilatelem, ovládá velmi dobře oba jazyky komunikační situace, lze však předpokládat, že má nižší znalost tématu, terminologie a účelu komunikace než ostatní účastníci. Tlumočnickova procesní kapacita je navíc během samotného procesu simultánního tlumočení natolik zatížena (nemluvě o případech, kdy je přetížena), že není v jeho silách kvalitu svého výkonu plně posoudit.

² V této kapitole se dále soustředíme na posuzování kvality simultánního tlumočení, byť se kritéria hodnocení kvality simultánního a konsekutivního tlumočení do určité míry překrývají.

Otázce posuzování kvality tlumočení profesionálním tlumočnickem, o které hovoří Gile, byl věnován výzkum, který provedla Hildegund Bühlerová v roce 1986.³ Účelem tohoto výzkumu, který se opíral o metodu dotazníkového šetření, bylo zjistit, jaká jsou očekávání a nároky profesionálních tlumočnicků na kvalitu tlumočení. Dotazníky obsahovaly seznam šestnácti kritérií hodnocení kvality tlumočení, která měli respondenti ohodnotit podle stupně důležitosti jako velmi důležitá, důležitá, méně důležitá či nedůležitá. Většinu kritérií respondenti ohodnotili jako důležitou. Výsledky tohoto výzkumu, kterého se zúčastnili pouze profesionální tlumočníci, Bühlerová zobecnila na všechny potenciální příjemce tlumočení. Toto zobecnění však bylo chápáno jako problematické, a proto provedla v roce 1989 obdobný výzkum Ingrid Kurzová, která se zaměřila na očekávání a nároky účastníků konference neboli netlumočnicků.⁴ Kurzová opět pracovala s metodou dotazníkového šetření, do kterého zařadila pouze osm z šestnácti kritérií navržených Bühlerovou, konkrétně rodilý přízvuk, příjemný hlas, plynulý přednes, logickou návaznost, zachování smyslu výchozího projevu, úplnost a gramatickou a terminologickou správnost. Zatímco profesionální tlumočníci ohodnotili většinu kritérií jako důležitou, netlumočníci takto ohodnotili pouze kritérium logické návaznosti, terminologické správnosti a zachování smyslu výchozího projevu. Ostatní kritéria ohodnotili jako méně důležitá. Pro zajímavost lze zmínit další výzkum provedený v roce 1995 Ingrid Kurzovou a Franzem Pöchhackerem (Pöchhacker 2004: 154), z něhož vyplynulo, že příjemci tlumočení přikládají větší důležitost příjemnému hlasu, rodilému přízvuku a plynulému projevu než úplnosti tlumočení.

Obdobný výzkum provedla dále například Ángela Colladosová Aísová (2008). Z díla Colladosové Aísové bychom rádi stručně okomentovali studie, ve kterých se věnovala otázce intonace, konkrétně tomu, do jaké míry může tlumočnickův hlas a intonace ovlivnit hodnocení kvality tlumočení. Z výsledků studií vyplynulo, že monotónní intonace ovlivní celkové vnímání tlumočnickova výkonu negativně a že posluchači takového tlumočnicka vnímají spíše jako méně důvěryhodného a méně profesionálního.⁵

V závěru této části bychom rádi stručně zmínili otázku vnějších faktorů neboli vstupních proměnných, které ovlivňují kvalitu tlumočení. Mezi tyto proměnné řadí Pöchhacker (2004: 126) zvukovou kvalitu výchozího projevu, vizuální kontakt, řečnickovou výslovnost, prozódii a intonaci, rychlost a způsob řečnickova přednesu a podobu tlumočeného projevu, konkrétně jeho lexikální a obsahovou složku. Tyto proměnné byly zohledněny při přípravě experimentu popsaneho na následujících stranách.

³ Bühler, Hildegund (1986) 'Linguistic (semantic) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters', *Multilingua* 5(4): 231–235.

⁴ Kurz, Ingrid (1989) 'Conference interpretation: Expectations of different user groups', in Franz Pöchhacker – Miriam Schlesinger (eds.) *The Interpreting studies reader*, Abingdon: Routledge, 312–324.

⁵ Collados Aís, Ángela (2017) 'La entonación monótona y la calidad de la interpretación simultánea: frecuencia, conceptualizaciones y efectos', *Meta* 61(3): 675–691.

Metodologie výzkumu a sběr dat

Na základě cílů výzkumu popsaných v úvodu článku jsme zformulovali následující výzkumné otázky:

1. Dochází při simultánním tlumočení amerických variant španělštiny k častějším odchýlením od výchozího projevu a chybám přednesu, a tudíž k nižší kvalitě tlumočení?
2. Mají tlumočníci při posuzování kvality simultánního tlumočení odlišná očekávání než jejich příjemci?

První z výzkumných otázek zohledňuje zejména objektivní hodnocení tlumočnických výkonů založené na aplikaci typologie odchýlení od výchozího textu.⁶ Naopak druhá výzkumná otázka zohledňuje zejména subjektivní hodnocení tlumočnických výkonů, při formulování odpovědi budeme vycházet především z dotazníkového šetření.

Sběr dat byl realizován pomocí experimentu, kterého se zúčastnilo pět studentů druhého a třetího ročníku navazujícího magisterského oboru Tlumočnictví: čeština–španělština na Ústavu translatologie FF UK, a dále pomocí dotazníkového šetření, kterého se zúčastnily celkem tři skupiny respondentů, kromě výše uvedených studentů magisterského programu také studenti bakalářského oboru Španělština pro mezikulturní komunikaci na Ústavu translatologie FF UK, a nakonec příjemci, kteří se tlumočení nevěnují a nemají prakticky žádnou zkušenost s tlumočením, případně pouze minimální z médií či z konferencí.

Během experimentu studenti magisterského programu simultánně tlumočili nahrávku uceleného projevu rozděleného do čtyř částí o podobné délce a obsahové náročnosti.⁷ Každá z částí byla namluvena jinou řečnicí, konkrétně se jednalo o mluvčí z Argentiny (Buenos Aires), z Peru (Trujillo, region La Libertad), ze Španělska (Vitoria-Gasteiz, provincie Álava) a z Mexika (Celaya, stát Guanajuato). Při výběru řečnic z Latinské Ameriky bylo zohledněno, nakolik je pravděpodobné, že se tlumočníci s konkrétní výslovnostní variantou setkají na českém trhu.⁸ Při výběru rodilé mluvčí ze Španělska byl kladen důraz na to, aby pocházela z oblasti, kde se uplatňuje spisovná varianta španělštiny podle Španělské královské akademie (RAE). Mezi tyto oblasti jsou řazeny provincie, které se nacházejí na sever od Madridu, například provincie Burgos, La Rioja, Valladolid, Palencia či

⁶ Za tímto účelem byla použita typologie odchýlení od výchozího textu, kterou vypracoval Henri Barik (1971). Pro potřeby našeho výzkumu byl omezen počet rozlišovaných podkategorií, některé z podkategorií byly sloučeny tak, jak navrhuje Andrzej Kopczyński (1980: 69). V kategorii vynechaných informací rozlišujeme na základě závažnosti obsahové ztráty mezi podkategoriemi M1, M2 a M4, přičemž do podkategorie M4 řadíme značné obsahové ztráty způsobující výrazný významový posun. Dále rozlišujeme přidání informace A1 a A3, opět na základě závažnosti významového posunu. V kategorii sémantických chyb rozlišujeme méně závažné chyby a nepřesnosti E1, závažnější sémantické chyby E2 a závažné chyby E5, které výrazně posouvají smysl původního sdělení. Typologie byla doplněna o kategorii chyb přednesu zavedenou Kopczyńskim (1980: 82).

⁷ Při přípravě projevu bylo zvoleno téma obecnějšího rázu, které není terminologicky příliš náročné – během experimentu byl tlumočen projev Káva a její pozitivní vliv na lidské zdraví.

⁸ Uvědomujeme si, že vybrané varianty nemusejí vypovídat o celkové problematice tlumočení regionálních variant španělštiny, kterých je velmi mnoho, avšak maximální možný počet variant, na které se výzkum zaměří, byl kvůli povaze výzkumu od začátku omezen. Zároveň je důležité zmínit, že přestože dnešní hranice států nebývají současně hranicemi jednotlivých výslovnostních variant (Čermák 2005: 107), literatura věnovaná španělské fonetice o výslovnostních rysech hovoří z důvodu větší přehlednosti zejména ve spojení s jednotlivými státy.

Álava. Všem řečnicím bylo umožněno, aby do svých částí námi připraveného projevu zanesly lexikální změny a projev upravily tak, aby byl přirozený pro variantu španělštiny, jakou samy používají. V závěru předchozí kapitoly byly vyjmenovány vnější proměnné ovlivňující kvalitu simultánního tlumočení. Pro potřeby našeho výzkumu bylo stěžejní snížit počet nezávislých proměnných, které by mohly ovlivnit námi měřené proměnné. Z toho důvodu byl zohledněn počet číselných údajů, vlastních jmen či odborných termínů, který se v jednotlivých částech projevu vyskytuje, a také byla kontrolována rychlost přednesu každé části projevu, která se pohybuje v rozmezí 107 až 112 slov za minutu.⁹ Ve snaze snížit počet nezávislých proměnných jsme se dále rozhodli oslovit pouze ženy; střídání ženských a mužských hlasů by totiž mohlo představovat zbytečně větší zátěž na procesní kapacitu tlumočnicků a mohlo by zkreslit výsledky experimentu.

Dále byla použita metoda dotazníkového šetření, konkrétně byly vypracovány tři odlišné dotazníky, přičemž první z nich byl určen skupině tlumočnicků a kromě dojmů z tlumočeného projevu a vlastního tlumočnického výkonu zjišťoval dosavadní zkušenost tlumočnicků s poslechem/tlumočením odlišných regionálních variant španělštiny. Zbýlé dva dotazníky byly určeny dvěma výše popsaným skupinám příjemců. Ti v dotaznících hodnotili kvalitu tlumočnických výkonů, každý z příjemců poslouchal a následně hodnotil pouze jeden tlumočnický výkon.

Vliv regionálních variant španělštiny na kvalitu simultánního tlumočení do češtiny

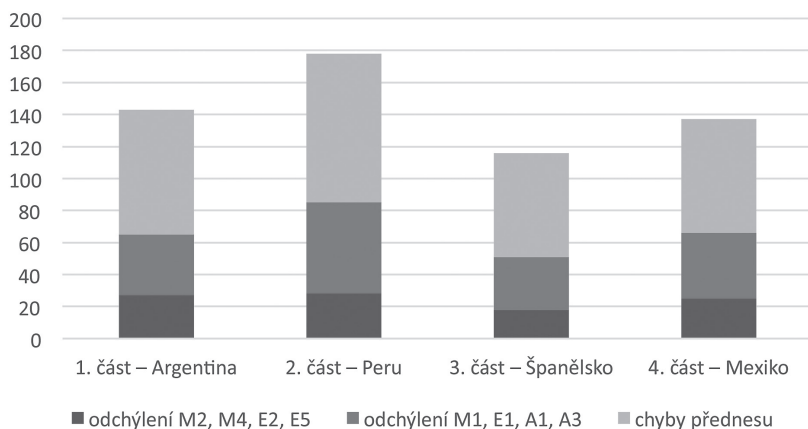
Na následujících stranách se pokusíme nalézt odpovědi na výzkumné otázky představené v úvodu předchozího oddílu. V odpovědi na otázku, zda dochází při simultánním tlumočení amerických variant španělštiny k častějším odchýlením od výchozího projevu a chybám přednesu, a tudíž k nižší kvalitě tlumočení, lze konstatovat, že různé výslovnostní varianty španělštiny skutečně ovlivňují počet odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu, jakého se tlumočníci při simultánním tlumočení do češtiny dopouštějí.¹⁰

Pokud přihlédneme k počtu odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu, kterého se tlumočníci dopustili v jednotlivých částech projevu souhrnně, lze konstatovat, že se nejvíce odchylovali od originálu a nejčastěji chybovali ve druhé části namluvené mluvčí z Peru. Naopak nejméně se odchylovali od originálu a chybovali při převodu třetí části namluvené mluvčí ze Španělska. Tuto část převedli tlumočníci obsahově nejpresněji a s ohledem na původní sdělení nejvěrněji.¹¹ Zároveň jsme v této části zaznamenali nej-

⁹ Příliš pomalý nebo příliš rychlý přednes mohou vést ke zhoršené kvalitě tlumočnického výkonu (Čeňková 2008: 41). Za ideální rychlost přednesu projevu ve výchozím jazyce proto Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků (AIIC) považuje rychlost 100–120 slov za minutu. Toto rozmezí potvrdil ve své studii z roku 1969 David Gerver, který označil za ideální rychlost projevu ve výchozím jazyce rychlost o 95–120 slovech za minutu (Pöschhacker 2004: 129).

¹⁰ Pro potřeby této kapitoly je stěžejní pořadí jednotlivých částí projevu. První část projevu byla namluvena rodilou mluvčí z Argentiny, druhá část mluvčí z Peru, třetí část mluvčí ze Španělska a čtvrtá část mluvčí z Mexika.

¹¹ Zde uvádíme souhrnný počet odchýlení od výchozího projevu (na základě závažnosti významového posunu) a chyb přednesu. Počet odchýlení typu M1, A1, A3, E1: 1. část – 35, 2. část – 49, 3. část – 30,

Graf 1. Počet odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu – souhrnně

nižší počet chyb přednesu. V případě první a čtvrté části namluvené mluvčími z Argentiny a z Mexika lze hovořit o víceméně vyrovnaném počtu odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu.

Pokud usouvztažíme výše uvedené výsledky s odpověďmi tlumočnicků na otázku „Jak byste ohodnotil/a jednotlivé části projevu z hlediska obtížnosti porozumět mluvčím?“, zjistíme, že tlumočníci ohodnotili v průměru jako nejobtížnější první část namluvenou mluvčí z Argentiny, nikoliv druhou část, v níž se odchylovali od originálu a chybovali častěji. Naopak je velmi zajímavé, že pouze jeden tlumočník ohodnotil z hlediska obtížnosti porozumět mluvčí za nejnáročnější tu část, v níž jsme u něj zaznamenali nejvyšší počet odchýlení a chyb přednesu. Naopak dva tlumočníci ohodnotili část, ve které se dopustili nejvyššího počtu odchýlení a chyb přednesu, dokonce za nejsnazší. Tyto výsledky podle našeho názoru potvrzují, že tlumočnickova procesní kapacita je při simultánním tlumočení natolik zatížena, že není v jeho silách plně posoudit kvalitu svého výkonu, potažmo povahu tlumočeného projevu (Gile 2009: 42). Přestože ohodnotili tlumočníci první část z hlediska obtížnosti porozumět mluvčí za nejobtížnější, čtyři z celkem pěti tlumočnicků v odpovědi na otázku „Dokážete na základě přízvuku jednotlivých mluvčích odhadnout, ze které země pocházejí?“ správně uhodli, že tato mluvčí pochází z Argentiny. U mluvčí ze Španělska měli správný odhad dva tlumočníci, u mluvčí z Mexika pouze jeden tlumočník a u mluvčí z Peru žádný.

Za pozornost stojí také skutečnost, že čtyři tlumočníci ohodnotili projev celkově jako poměrně snadný, pouze jeden tlumočník jako poměrně obtížný. Tlumočník č. 1, který ohodnotil projev jako poměrně obtížný, se však ze všech tlumočnicků dopustil zdaleka nejnižšího počtu odchýlení i chyb přednesu.¹²

4. část – 29. Počet odchýlení typu M2, M4, E2, E5: 1. část – 27, 2. část – 28, 3. část – 18, 4. část – 25. Počet chyb přednesu: 1. část – 78, 2. část – 93, 3. část – 65, 4. část – 71.

¹² Pro přehlednost odkazujeme na tlumočnický číslem odpovídajícím pořadí, které odvozujeme od počtu odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu, tlumočník č. 1 se dopustil v porovnání s ostatními tlumočnickými nejnižšího počtu odchýlení a chyb přednesu.

Na tomto místě bychom se rádi věnovali odpovědím na otázky, jejichž cílem bylo zjistit, do jaké míry jsou tlumočníci s jednotlivými variantami španělštiny seznámeni a jak často se s nimi setkávají.¹³ Zatímco rodilé mluvčí evropské španělštiny tlumočí souhrnně často, rodilé mluvčí americké španělštiny tlumočí souhrnně spíše výjimečně. Co se poslechu jednotlivých variant v médiích (TV, rádio) týče, odpovědi se lišily méně, četnost, s jakou poslouchají obě varianty, je víceméně totožná, ovšem tlumočníci č. 1 a 2, kteří jako jediní uvedli, že rodilé mluvčí americké španělštiny poslouchají v médiích často, se při převodu dopustili nejnižšího počtu odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu. Zbylí tlumočníci v této odpovědi uvedli, že rodilé mluvčí americké španělštiny poslouchají v médiích pouze výjimečně, případně vůbec.

Dále tlumočníci odpovídali na otázku, zda při tlumočení preferují rodilé mluvčí evropské, nebo americké španělštiny, případně zda nemají preferenci. Jistě stojí za pozornost skutečnost, že žádnou preferenci nemá tlumočnick č. 1 a preferenci americké španělštiny uvedl tlumočnick č. 2, u kterého se vyskytl druhý nejnižší počet odchýlení i chyb přednesu, a tlumočnick č. 5, jehož výkon byl ve všech částech projevu jako u jediného vyrovnaný.¹⁴ Zbylí dva tlumočníci uvedli preferenci evropské španělštiny.

Na základě výše uvedeného usouvztažení jednotlivých tlumočnických výkonů s odpověďmi v dotaznících lze předpokládat, že pokud by se s rodilými mluvčími americké španělštiny setkávali studenti nejen při tlumočení stejně často jako s rodilými mluvčími evropské španělštiny, při převodu by se dopouštěli nižšího počtu odchýlení od originálu a chyb přednesu.

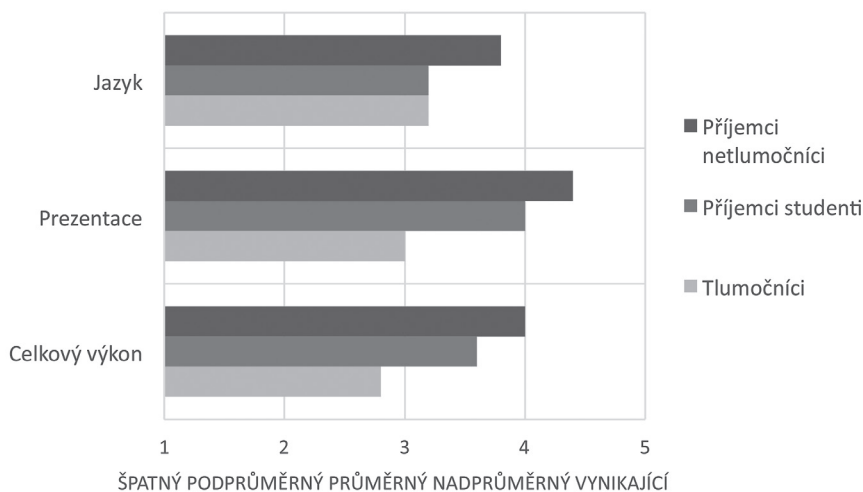
Nároky příjemců na kvalitu simultánního tlumočení

Při formulování otázky, zda mají tlumočníci při posuzování kvality simultánního tlumočení odlišná očekávání než jejich příjemci, jsme vycházeli z předchozích výzkumů uskutečněných Hildegund Bühlerovou (1986), Ingrid Kurzovou (1989) a Ángelou Colladosovou Aísovou (2008). Po přihlédnutí k odpovědím získaným prostřednictvím dotazníkového šetření lze konstatovat, že námi získané výsledky odpovídají výsledkům výše uvedených výzkumů.

Z odpovědí uvedených v dotaznících vyplývá, že nejméně kritičtí jsou při hodnocení tlumočení příjemci netlumočníci. Tuto skupinu tvořili vysokoškolsky vzdělaní respondenti, absolventi nefilologických oborů. Tito příjemci hodnotili tlumočnické výkony převážně jako nadprůměrné, občas jako vynikající. Druhá skupina příjemců tvořená studenty bakalářského oboru Španělština pro mezikulturní komunikaci byla při hodnocení tlumočnických výkonů kritičtější, tlumočení hodnotila převážně jako průměrné,

¹³ Tlumočníci odpovídali na následující otázky: Jak často tlumočíte rodilé mluvčí evropské španělštiny? Jak často tlumočíte rodilé mluvčí americké španělštiny? Jak často posloucháte (TV, rádio) rodilé mluvčí evropské španělštiny? Jak často posloucháte (TV, rádio) rodilé mluvčí americké španělštiny? Jedná se o uzavřené výběrové otázky, na které respondenti odpovídali výběrem z těchto možností: velmi často, často, občas, výjimečně, nikdy.

¹⁴ Tlumočnick č. 5 se v 1. části dopustil celkem 30 odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu, ve 2. a ve 3. části 31 odchýlení a chyb a ve 4. části 34 odchýlení a chyb.

Graf 2. Průměrné hodnocení kvality tlumočnických výkonů

občas jako nadprůměrné a výjimečně jako vynikající.¹⁵ Nejkritičtější byli při hodnocení tlumočnických výkonů samotní tlumočníci, kteří svůj výkon hodnotili převážně jako průměrný, případně podprůměrný a výjimečně jako nadprůměrný.

Největší rozdíl mezi odpověďmi lze vypočítat v dotaznících věnovaných hodnocení výkonu tlumočnicka č. 2. Zatímco tlumočnick ohodnotil svůj výkon celkově jako podprůměrný, příjemce student jej v tomto směru ohodnotil jako nadprůměrný a příjemce netlumočnick jako vynikající. Z jazykového hlediska ohodnotil tlumočnick svůj výkon jako průměrný, oba příjemci jako nadprůměrný. Z hlediska prezentace ohodnotil tlumočnick svůj výkon jako podprůměrný, oba příjemci jako vynikající. Domníváme se, že rozdílné hodnocení kvality tohoto výkonu mohla do určité míry ovlivnit skutečnost, že příjemci neslyšeli originál, a proto nebyli schopni posoudit obsahovou přesnost tlumočení. Tlumočnick č. 2 se oproti ostatním tlumočnickům dopustil spíše nižšího počtu sémantických chyb a chyb přednesu, které jsou příjemci vysledovatelné a narušují plynulost tlumočení, tedy nepřirozených či nesprávných výrazů, falešných začátků, přerávků, opakování a hezitací. Tlumočnick č. 2 však velmi často vynechával, v jeho tlumočení jsme zaznamenali celkem 43 vynechání (pro srovnání, u tlumočnicka č. 1 pouze 21 vynechání). Přesto působilo tlumočení plynule a nevyskytly se v něm například příliš dlouhé pauzy, které by příjemce na vynechání upozornily. Jedním z důvodů může být skutečnost, že se jedná o tlumočnicka, který měl v době provedení experimentu v porovnání s ostatními tlumočnickými největší zkušenost se simultánním tlumočením (vyšší počet odchovených seminářů). Lze tedy předpokládat, že si již osvojil tlumočnické strategie a svůj výstup má lépe pod kontrolou.

¹⁵ Lze předpokládat, že pokud bychom oslovili studenty vyššího ročníku, případně profesionální tlumočnický, získali bychom odlišné výsledky. Studenti bakalářského programu mohou být shovívavější, jelikož se sami připravují na tlumočnickou kariéru a mohou se obávat, nakolik budou v budoucnu sami schopni simultánně tlumočit.

Naopak nejmenší rozdíl mezi vlastním hodnocením tlumočení a hodnoceními příjemců lze vypočítat v dotaznících věnovaných výkonu tlumočnicka č. 4. Tento výkon byl všemi třemi respondenty ohodnocen jako průměrný, konkrétní odpovědi se lišily pouze minimálně. Tlumočnick č. 4 se dopustil ve srovnání s ostatními tlumočnický průměrného počtu odchýlení od originálu, v jeho převodu se však vyskytl nejvyšší počet chyb přednesu, příjemce student v dotazníku v dodatečném komentáři uvedl, že byl projev srozumitelný, ale trhaný, tlumočnick často začínal jednu větu vícekrát a v jeho tlumočení se objevily přeřeky.

Tyto poznatky potvrzují, jak neoddělitelně spolu při hodnocení kvality tlumočení souvisí obsah a přednes. Jak bylo uvedeno v kapitole věnované teoretickým východiskům výzkumu, hodnocení kvality nutně nesouhlasí se správností převodu informací a příjemci mohou mnohdy za velmi kvalitní tlumočení označit takový převod, který obsahuje řadu významových posunů a ztrát, ale který byl pronesen sebevědomě a příjemným tónem (Gile 2009: 38).

Pokud usouvztažíme výsledky uvedené v odpovědi na první výzkumnou otázku, tedy počet odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu, s odpověďmi příjemců, kteří měli v rámci dotazníků ohodnotit, která část tlumočení byla nejpovedenější či naopak méně povedená než zbylé části, zjistíme, že tyto odpovědi se pouze výjimečně shodují s objektivními výsledky experimentu neboli s počtem odchýlení od výchozího projevu a chyb přednesu. Důvodem může být například to, že příjemci neznali originálu posuzují kvalitu simultánního tlumočení zejména na základě srozumitelnosti, jazykové přijatelnosti, terminologické přesnosti a logické návaznosti (Gile 2009: 39), nikoliv na základě obsahové přesnosti a věrnosti tlumočení vůči originálu. Tlumočený projev však nebyl terminologicky příliš náročný, pokud by byl projev odbornějšího rázu, obsahoval více specializované terminologie a mezi příjemci by byli odborníci na dané téma, lze předpokládat, že bychom prostřednictvím dotazníkového šetření získali odlišné výsledky. Přesto se domníváme, že výzkum popsany v tomto článku může sloužit jako pilotní studie pro další výzkumy v této či podobné oblasti

Závěr

Účelem výzkumu popsaneho v tomto článku bylo zjistit, nakolik jsou studenti tlumočnickví seznámeni s různými výslovnostními variantami španělštiny a zda může být jejich tlumočnický výkon na základě této zkušenosti kvalitnější. Přestože nelze zejména z důvodu nízkého počtu účastníků experimentu námi získané výsledky zobecňovat, z výsledků výzkumu vyplývá, že převod části projevu namluvené mluvčí ze Španělska byl obsahově nejpřesnější a tlumočnicki během něj chybovali méně často než v ostatních částech projevu. Zároveň lze konstatovat, že nejmenšího počtu odchýlení od originálu a chyb přednesu se ve zbylých částech projevu dopustili tlumočnicki, kteří jsou v kontaktu s americkými variantami španělštiny (zejména prostřednictvím médií, tedy televize či rádia) častěji než ostatní tlumočnicki. Naopak tlumočnicki, kteří jsou v tomto směru s americkou španělštinou v kontaktu pouze výjimečně, případně vůbec, se dopustili nejvyššího počtu odchýlení a chyb, jejich tlumočení lze tudíž považovat za nejméně kvalitní.

Domníváme se, že vzhledem k potřebám tlumočnicků, jejichž pracovními jazyky jsou čeština a španělština, je žádoucí, aby byli studenti tlumočnictví během výuky i během samostudia vystaveni rozdílným výslovnostním variantám španělštiny. S ohledem na moderní technologie, online přenosy televizních stanic a databáze projevů mají studenti v současné době mnoho možností, jak mohou být s různými regionálními variantami španělštiny v kontaktu.

BIBLIOGRAFIE

- Balounová, Zuzana (2019) *Vliv regionálních variant španělštiny na kvalitu simultánního tlumočení do češtiny*, Praha: Univerzita Karlova.
- Barik, Henri (1971) 'A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors of Translation Encountered in Simultaneous Interpretation', *Meta* 16(4): 199–210.
- Bühler, Hildegund (1985) 'Conference Interpreting. A Multichannel Communication Phenomenon', *Meta* 30(1): 49–54.
- Bühler, Hildegund (1986) 'Linguistic (semantic) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters', *Multilingua* 5(4): 231–235.
- Collados Aís, Ángela (2008) 'Evaluación de la calidad en interpretación simultánea: Contrastes de exposición e inferencias emocionales. Evaluación de la evaluación', in Gyde Hansen – Andrew Chesterman – Heidrun Gerzymisch-Arbogast (eds.) *Efforts and models in interpreting and translation research: a tribute to Daniel Gile*, Amsterdam: John Benjamins, 193–214.
- Collados Aís, Ángela (2017) 'La entonación monótona y la calidad de la interpretación simultánea: frecuencia, conceptualizaciones y efectos', *Meta* 61(3): 675–691.
- Čeňková, Ivana (2001) *Teorie a didaktika tlumočení I*, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Čeňková, Ivana (2008) *Úvod do teorie tlumočení*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.
- Čermák, Petr (2005) *Fonetika a fonologie současné španělštiny*, Praha: Karolinum.
- Gerver, David (1969) 'The Effects of Source Language Presentation Rate on the Performance of Simultaneous Conference Interpreters', in Franz Pöchhacker – Miriam Shlesinger (eds.) *The interpreting studies reader*. London: Routledge, 53–66.
- Gile, Daniel (2009) *Basic concepts and models for interpreter and translator training*, Amsterdam: John Benjamins.
- Hale, Sandra – Napier, Jemina (2013) *Research methods in interpreting: a practical resource*, London: Bloomsbury.
- Jones, Roderick (2002) *Conference Interpreting Explained*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kalina, Sylvia (2002) 'Quality in interpreting and its prerequisites', in Giuliana Garzone – Maurizio Viezzi (eds.) *Interpreting in the 21st century: challenges and opportunities: selected papers from the 1st Forli conference on interpreting studies*, Amsterdam: John Benjamins, 121–130.
- Kopczyński, Andrzej (1980) *Conference interpreting: some linguistic and communicative problems*, Poznań: Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani.
- Králová, Jana (1998) *Kapitoly ze zvukového rozboru španělštiny (na pozadí češtiny)*, Praha: Karolinum.
- Králová, Jana (2012) *Výbrané problémy španělské stylistiky na pozadí češtiny*, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Kurz, Ingrid (1989) 'Conference interpretation: Expectations of different user groups', in Franz Pöchhacker – Miriam Shlesinger (eds.) *The Interpreting studies reader*, Abingdon: Routledge, 312–324.
- Kurz, Ingrid (2008) 'The impact of non-native English on students' interpreting performance' in Gyde Hansen – Andrew Chesterman – Heidrun Gerzymisch-Arbogast (eds.) *Efforts and models in interpreting and translation research: a tribute to Daniel Gile*, Amsterdam: John Benjamins, 179–192.
- Pöchhacker, Franz (2004) *Introducing interpreting studies*, London: Routledge.
- Pöchhacker, Franz (2002) 'Researching Interpreting Quality: Models and methods', in Giuliana Garzone – Maurizio Viezzi (eds.) *Interpreting in the 21st century: challenges and opportunities: selected papers from the 1st Forli conference on interpreting studies*, Amsterdam: John Benjamins, 95–106.

RESUMEN

El español se convirtió en la segunda lengua más hablada en el mundo. Es la lengua materna para 470 millones de personas – más del 90% de las personas que tienen el español como lengua materna provienen de América Latina. Esto es solamente una de las razones por la cual los estudiantes de Interpretación checo-español deberían adquirir un sólido conocimiento de las variedades regionales del español. Para determinar el nivel del conocimiento de las variedades regionales del español entre los estudiantes de interpretación, se llevó a cabo un experimento con cinco estudiantes del programa de Interpretación checo-español en el Instituto de Traductología, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad Carolina. Como parte del estudio, utilizamos la tipología de errores en interpretación propuesta por Henri Barik (1971) y elaborada por Andrzej Kopczyński (1980). Al experimento se le unieron diez participantes más (un grupo de usuarios en general y un grupo de estudiantes de traducción e interpretación) con el objetivo de comprobar que la evaluación de la calidad en interpretación simultánea varía entre distintos grupos de usuarios, tal y como lo indican las investigaciones realizadas por Ingrid Kurz (1986) o Ángela Collados Aís (2008). Los resultados demuestran, entre otro, que los intérpretes cometen menos errores y producen una versión más correcta cuando interpretan la parte hablada por la oradora de España que cuando interpretan las partes habladas por las oradoras de Argentina, de Perú o de México. Sin embargo, los participantes que suelen ver los programas de televisión de América Latina en la misma medida que los programas de España encuentran menos dificultades para interpretar las oradoras de América Latina. En cuanto a las expectativas de los usuarios, los resultados confirman que los diferentes grupos de usuarios no tienen las mismas expectativas; los intérpretes son los más críticos a la hora de evaluar sus propios rendimientos. Asimismo, los estudiantes de traducción e interpretación son más exigentes que los usuarios en general. Aunque el número de los participantes fue bastante limitado, el presente estudio pretende servir de un estudio piloto y ayudar a ampliar la investigación sobre la calidad en interpretación simultánea.

PhDr. Zuzana Balounová

Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Zuzana.Balounova@seznam.cz

TŘI TYPY HODNOCENÍ VE VÝUCE TLUMOČENÍ

PETRA MIKETOVÁ

ABSTRACT

Three types of interpreting performance assessment

The present article compares three types of assessment for student interpreting performance: teacher assessment, peer assessment (evaluation by other students in the group), and self-assessment.

The theoretical part reviews existing literature on the different types of assessment and their importance in the acquisition of interpreting skills, as well as recommended methods of assessing interpreting performance and their use in the training of consecutive interpreting.

The empirical part describes a qualitative longitudinal study, involving students of the third, final year of the bachelor's degree programme in translation-interpreting (intercultural communication). The aim of the study is to identify the similarities and differences between the different types of assessment and how the assessment developed over the course of the research. The study also examines how the self-assessments and peer evaluations of students studying interpreting with only the English-Czech combination differ from those of students who study English-Czech interpreting in combination with another foreign language, thus attending twice the number of practical interpretation seminars.

Keywords: teacher assessment; peer assessment; self-assessment; assessment in interpreting; interpreter training

V rámci přípravy na budoucí povolání se snad každý tlumočník setkal s určitým typem hodnocení tlumočnického výkonu. Zpětná vazba tvoří nedílnou součást přípravy tlumočnicka a během studia tlumočení je cenným nástrojem ke zlepšování tlumočnických dovedností a odstraňování chyb a nedostatků. I po jeho ukončení může poskytovat celou řadu podnětů k dalšímu profesnímu růstu a postupnému zlepšování.

V jádru zkoumané problematiky leží otázka, jak vlastně kvalitní tlumočení vypadá a jaká kritéria musí daný tlumočnický výkon splňovat, aby bylo možné jej označit za kvalitní. Je to problém relevantní nejen v tlumočnické praxi, ale snad ještě více v oblasti přípravy a výcviku budoucích tlumočnicků. Podoba a způsob hodnocení tlumočnických výkonů studentů se ukazuje být zásadní pro jejich další vývoj. Studenti se s hodnocením setkávají během výuky, samostudia i u zkoušek, a osvojují si tak základní návyky pro poskytování zpětné vazby nejen sobě samým, ale i svým kolegům, což se může ukázat být velmi důležitou schopností v jejich dalším profesním životě.

Otázka kvality tlumočení je již od 80. let předmětem živého bádání. Již v roce 1986 zahájila H. Bühlerová diskusi o hodnocení tlumočnického výkonu, do které se postupně zapojili D. Seleskovitchová, I. Kurzová, D. Gile, F. Pöchhacker, Á. Colladosová Aísová a řada dalších badatelů. Na kvalitu tlumočení, jež je klíčovou proměnou, kterou je třeba při hodnocení tlumočnického výkonu brát v potaz, se nahlíží jako na velmi komplexní pojem. To, co musí tlumočnický výkon splňovat, aby jej bylo možno označit za kvalitní, se bude výrazně lišit podle toho, jakým prizmatem se na hodnocený výkon rozhodneme pohlížet.

Je známo, že na tlumočnický výkon, a tedy i kvalitu konečného produktu má vliv řada faktorů. Jmenujme především: účastníky komunikace, téma, obsah a zaměření komunikace, místo a dobu jejího konání (Čeňková 2001: 6). Ovšem i proces následného hodnocení je ovlivněn celou řadou skutečností, a než se tedy pustíme do zkoumání hodnocení tlumočnického výkonu, měli bychom si položit několik otázek. Ty jsme se rozhodli rozdělit do dvou domén, kterých se týkají. Těmi jsou:

1. HODNOTITEL: Kdo hodnotí? Jaká kritéria hodnocení kvality tlumočení jsou pro něj nejdůležitější a která považuje za podružnější? S jakým cílem či záměrem hodnotitel hodnotí? Jaký zkušenostní komplex hodnotitel má? Co od tlumočení očekává? Jaký je vztah mezi hodnotitelem a tlumočnickem, jenž podal hodnocený výkon?
2. SITUACE: Jakým způsobem hodnocení probíhá? Probíhá hodnocení anonymně, nebo v rámci otevřené diskuse? Probíhá hodnocení za účasti tlumočnicka, jehož výkon je hodnocen? Probíhá hodnocení bezprostředně po tlumočnickém výkonu, nebo s odstupem? Za jakým účelem je hodnocení prováděno?

Při výzkumu hodnocení tlumočnického výkonu je tedy třeba brát v potaz řadu skutečností, které ovlivňují nejen tlumočnicka, ale i samotného hodnotitele. Působení některých takových faktorů si účastníci procesu hodnocení nemusejí být často ani vědomi. Tato oblast zkoumání představuje průsečík translatologie a celé řady dalších vědních oblastí (osobnostní psychologie, kognitivní psychologie, sociální psychologie, částečně i neurovědy ad.).

Rovněž máme možnost zaměřit se buď na tlumočnický produkt (kdy bude ve středu našeho hodnotitelského zájmu pravděpodobně stát kritérium věrnosti a přesnosti), či na tlumočnický proces (kdy se naopak zaměříme na samotný průběh komunikace mezi účastníky komunikační situace). Daniel Gile podotýká, že se hodnocení tlumočení v rámci výuky zásadně liší svým formativním charakterem a důležitostí, kterou přisuzuje samotnému procesu tlumočení (oproti zaměření na produkt). Především v počátečních fázích doporučuje přístup zaměřený na proces, ačkoli dodává, že postupný přechod k přístupu zaměřenému na produkt je pro optimalizaci výukového procesu a přípravu studentů na výkon budoucího povolání nutný (Gile 2001: 380).

Situace tlumočnického výkonu a následného hodnocení při výuce je v mnoha ohledech zcela specifická. Všichni, kdo jsou přednesení originálního příspěvku a jeho následnému přetlumočení přítomni, originálu rozumějí, mají možnost s ním tlumočení (mj. díky vlastní notaci či poznámkám k originálnímu projevu) detailně porovnat a oproti posluchači-laikovi mají jasnější a ucelenější představu o tom, jaká kritéria by měl kvalitní tlumočnický výkon splňovat, ačkoli ta se mohou mezi jednotlivci mírně lišit, například co do důležitosti jednotlivých parametrů hodnocení tlumočení.

Školní hodnocení neboli hodnocení ve výuce je činnost, kterou můžeme žákovi hodně pomoci i ublížit (Slavík 1999: 9). Hodnocení v rámci výuky tlumočení je poměrně citlivou záležitostí, neboť mnoha svými aspekty výrazně zasahuje do osobní sféry hodnoceného studenta. Například Torres a Anguiano ve svém výzkumu interpretace zpětné vazby upozorňují na to, že zatímco učitelé chápou zpětnou vazbu jako opravu chyb ve studentově výkonu, studenti mají často sklon vztahovat si zpětnou vazbu na sebe osobně. Autoři proto doporučují, aby pedagog podával zpětnou vazbu ve formě osobního dialogu se studentem, který zohledňuje okamžitý účinek zpětné vazby na jeho osobnost (Torres – Anguiano 2016: 2). V současné praxi se rovněž klade důraz na vyváženost zpětné vazby: ta by tedy měla popisovat jak pozitivní, tak negativní stránky výkonu. Mottaová uvádí, že zpětná vazba poskytnutá k určitému tlumočnickému výkonu by měla být pravidelná, specifická, upřímná, zdvořilá a konstruktivní. Měla by se zabývat jak tlumočnickým procesem, tak produktem tlumočení (tj. specifickým tlumočnickým výkonem) a nikdy by neměla být formulována jako kritika daného tlumočnicka (Motta 2011: 37). Z výše uvedeného vyplývá, že je potřeba zaměřit se při poskytování zpětné vazby nejen na její věcný obsah, ale také na způsob, jakým je hodnocenému studentovi předkládána.

Představme si nyní krátce ústřední typy hodnocení zkoumané v rámci námi provedené studie, tedy pedagogické hodnocení, vrstevnické hodnocení a sebehodnocení, ve stručném nástinu jejich specifických rysů.

Pedagog představuje v rámci učebního procesu primárního hodnotitele studentova výkonu. Učitelé mají ale rovněž nutné odborné znalosti a zkušenosti, na nichž hodnocení výkonu svých studentů zakládají (Lee 2011: 88). Pedagog díky svým zkušenostem a znalostem pomáhá studentovi rozvíjet tzv. metakognitivní myšlení (viz dále). Pedagog je zároveň tím, kdo studentům poskytuje první model vytváření a poskytování hodnocení, z něhož budou nadále vycházet. Postigová Pinazová uvádí, že dřívější přístup k hodnocení, kdy učitel fungoval jako vyšší, evaluující autorita, je dnes postupně doplňován a překonáván aktivnějším zapojením studentů. Role učitele se tedy postupně proměňuje z hodnotitele a soudce na moderátora diskuse (Postigo Pinazo 2008: 173). Rovněž v rámci praktické výuky tlumočení jsme dnes svědky toho, že se pedagogické hodnocení často kombinuje s hodnocením vrstevnickým i sebehodnocením.

Vrstevnické hodnocení, založené na principu kolektivního učení, může být pro studenta vysoce motivující. Zpětná vazba poskytovaná studenty na stejné úrovni může být vzhledem k hierarchické struktuře účastníků učebního procesu studentem přijímána lépe než hodnocení zprostředkované pedagogem. Vrstevnické hodnocení může být poskytnuto často rychleji a přístupněji než hodnocení pedagoga a může zapříčinit méně negativních pocitů, jež může vyvolávat právě pedagogické hodnocení (Liu – Varless 2006, cit. podle Lee 2018: 88). Skupinová práce a diskuse může být navíc pro studenty vysoce motivující (Motta 2011: 36). Studenti na stejné úrovni se rovněž také často potýkají s obdobnými výzvami a problémy, a jsou tak schopni se do pozice hodnoceného velmi dobře vcítit.

Dalším typem hodnocení je sebehodnocení samotného studenta-tlumočnicka. Pro proces sebehodnocení se ukazuje jako zásadní metakognitivní myšlení. Metakognicí rozumíme studentovu schopnost uvědomovat si vlastní znalosti a schopnost pochopit, kontrolovat a ovládat vlastní kognitivní procesy. Studenti, kteří si vypěstují dobré metakognitivní dovednosti, jsou schopni monitorovat a řídit vlastní proces učení. Jsou navíc

dále motivování zpětnou vazbou, ze které se učí, co konkrétně přispívá k jejich pokroku v rozvíjení tlumočnických dovedností. Metakognitivní hodnocení je nezbytné pro ukládání informací do dlouhodobé paměti a strukturování těchto informací optimálním způsobem pro jejich rychlé vybavení (Moser-Mercer 2008: 10–11). Díky metakognici jsou studenti sami schopni vyjádřit svůj pokrok, což jim pomáhá pochopit a rozklíčovat proces učení. Jsou pak schopni procvičovat si tlumočnické dovednosti samostatně a poskytnout sami sobě zpětnou vazbu (Motta 2011: 34). Ačkoli má proces sebehodnocení řadu úskalí, výzkum ukazuje, že jeho využití v praktickém vzdělávacím procesu přináší pozitivní výsledky. Sebehodnocení podporuje rozvoj studijních schopností a dovedností, vede k důkladnější reflexi vlastního výkonu, zlepšení konečného produktu, větší zodpovědnosti za vlastní učení a efektivnějšímu řešení problémů (Dochy a kol. 1999: 344). Sebehodnocení studenty motivuje, neboť pozorují vlastní zlepšení a dosahují vytyčených cílů. Učí se vlastní zodpovědnosti ve vzdělávacím procesu. Sebehodnocení ale také pomáhá zlepšit individuální sebepoznání a uvědomění si, v čem daný student jako tlumočnický vyniká a ve kterých oblastech je potřeba dalšího tréninku. Posiluje se také sebevědomí studenta v rámci skupiny (Postigo Pinazo 2008: 197).

Kombinace všech tří typů hodnocení představuje jedinečný nástroj pro hodnocení tlumočnického výkonu. Samotný student-tlumočnický v rámci sebehodnocení zkoumá své vlastní přednosti a nedostatky a rozvíjí své metakognitivní schopnosti. Vnější vrstevnická zpětná vazba přináší nové úhly pohledu a názory na jeho výkon, nová, alternativní řešení a další motivaci. Pedagog usměrňuje diskusi v rámci procesu hodnocení, vnáší do něj potřebné expertní znalosti a zkušenosti a v neposlední řadě navíc představuje model, podle něž se studenti učí zpětnou vazbu formulovat a podávat.

Metodologie výzkumu

Provedená studie si kladla za cíl zjistit, v čem se shodují a rozcházejí jednotlivé typy hodnocení a jakým způsobem se hodnocení vyvíjí v průběhu studia. Výzkum probíhal ve dvou kolech: ve 3. a 4. týdnu a v 12. a 13. týdnu zimního semestru 2018/2019. Od všech respondentů byl předem vyžádán souhlas s účastí na výzkumu i s nahráváním jejich tlumočnického výkonu v průběhu sběru dat. Studenti byli rovněž ujištěni o anonymizaci výzkumu. Vlastní sběr dat pak probíhal následujícím způsobem.

Řečník (učitel, rodilý mluvčí češtiny) vždy přednesl originální příspěvek anglicky. Téma každého projevu nejprve krátce představil a na tabuli napsal několik termínů, obtížných výrazů či jmen a názvů, které se v daném příspěvku vyskytovaly. Projevy byly charakteristické spíše nižší mírou odbornosti, byly ale naopak náročnější svou výstavbou: zachycovaly například sled myšlenek a jejich provázanost, střídání hledisek či subjektivní pohled mluvčího. Po přednesení originálního příspěvku byl učitelem vybrán student, který daný projev přetlumočil do češtiny, tj. do mateřského jazyka. V průběhu přednesení originálu i následného přetlumočení byl pořízen audiozáznam. Poté následovalo vyplnění dotazníků, kdy výkon zhodnotil samotný tlumočnický, jeho kolegové v semináři a také vyučující. Tlumočnický student následně obdržel další kopii dotazníku a nahrávku svého výkonu, doma se s časovým odstupem 2 až 3 dní na základě vyslechnutí audiozáznamu ohodnotil ještě jednou a vyplněný dotazník elektronicky zaslal či odevzdal ve fyzické

podobě. Pokládali jsme za důležité rovněž zohlednit, že tlumočení je pro studenty v řadě případů poměrně stresovou aktivitou, jejíž intenzita se může ještě stupňovat, je-li si tlumočnický vědom toho, že je jeho výkon nahráván a bude posléze poměrně detailně hodnocen. Jedná se o studenty tlumočení, kteří se zvládat nervozitu, jež je s tlumočnickým výkonem neodmyslitelně spjata, teprve učí. Ve snaze vytvořit optimální podmínky pro výzkum jsme proto dbali na to, aby skupinovou dynamiku nenarušovala přítomnost cizího subjektu v rámci seminářů, a tak byl na experimentu vždy přítomen pouze pedagog a studenti, a to sice tak, aby bylo vytvořeno prostředí, které se bude maximálně podobat obvyklé podobě tlumočnického semináře.

Tlumočnický výkon byl hodnocen pomocí dotazníku, který byl vytvořen speciálně k tomuto účelu. Nástroj vznikl kombinací a přizpůsobením hodnotícího nástroje, který se používá v rámci závěrečných zkoušek v postgraduálním programu European Masters in Conference Interpreting (EMCI), formuláře, pomocí něhož se hodnotí tlumočnické výkony u státních závěrečných zkoušek na Ústavu translologie FF UK, a v neposlední řadě bylo přihlédnuto k formě a výběru kritérií hodnocení v podobných dotaznících používaných na dalších zahraničních univerzitách vyučujících tlumočnictví. Záměrem sledovaným při vytváření tohoto nástroje bylo, aby byl jednoduchý a intuitivní, a jeho vyplnění tak nezabíralo zbytečně moc času. To bylo důležité jednak proto, aby respondenti byli ochotni dotazník po každém tlumočnickém výkonu (tedy několikrát v průběhu jednoho semináře) pečlivě vyplnit, a také proto, aby vyplnění netrvalo dlouho a v rámci semináře se tak stihl optimální počet tlumočnických příspěvků. Zároveň byl však kladen důraz i na to, aby dotazník obsáhl všechna důležitá kritéria tlumočnického výkonu a nechal i prostor pro vlastní vyjádření hodnotitelů. Na vyplnění dotazníku byl stanoven časový limit 5 minut. Vytvořený dotazník obsahuje sérii uzavřených otázek (hodnocení jednotlivých kritérií tlumočnického výkonu na škále 0–5) a dvě otázky otevřené, které dávají hodnotiteli možnost verbálně popsat nejslabší a nejsilnější aspekt hodnoceného tlumočnického výkonu. Tyto otevřené otázky zároveň dávají hodnotiteli více prostoru k vyjádření. Výzkum byl předem anonymizován, a sice tak, že studentům byla přidělena čísla a v rámci dotazníků se už pak uváděla pouze ta.

Respondenty výzkumu byli studenti oboru Angličtina pro mezikulturní komunikaci na ÚTRL FF UK. V zimním semestru akademického roku 2018/2019 tito studenti studovali konsekutivní tlumočení ve třetím ročníku bakalářského studia. Respondenty tedy byli studenti v posledním ročníku bakalářského studia. V době, kdy byl výzkum prováděn, za sebou měli jeden semestr nácviku základních zásad tlumočení a tlumočnického zápisu. V semestru, kdy se účastnili výzkumu, je cílem výuky dále upevnit schopnost pořádat si spolehlivý zápis, s jehož pomocí budou schopni přetlumočit projevy směrem z cizího jazyka do mateřštiny i směrem opačným, a to konkrétně projevy v délce 4–5 minut na obecná, společensky relevantní témata. Tlumočení má být obsahově úplné, jazykově správné a přesvědčivé. Původně jsme pracovali s celkem deseti studenty, z nichž jeden musel být pro nedostatek dat z výzkumu vyloučen. Jedním z oborů všech studentů byla vždy Angličtina pro mezikulturní komunikaci vyučovaná na ÚTRL, druhým oborem byl u třech studentů další obor mezikulturní komunikace v rámci ÚTRL a ostatní studovali jiný lingvistický obor z nabídky FF UK.

Analýza dat a závěry vyplývající z výzkumu

Poté, co proběhl sběr dat, byly dotazníky vyhodnoceny. Byly vypočteny průměrné známky u všech tří typů hodnocení ve vztahu ke každému tlumočnickému výkonu. Zajímavé bylo především zjištění, že ve většině případů vznikaly mezi sebehodnocením, vrstevnickým hodnocením a pedagogickým hodnocením jen minimální rozdíly. To svědčí o skutečnosti, že studenti kladli na sebe samé i své kolegy obdobné nároky jako pedagog a hodnotili je podle obdobných kritérií. Tento závěr navíc odpovídá tezi, že se v souladu s doporučeními odborníků daří jasně stanovit a komunikovat studentům, jaká jsou kritéria, podle kterých je výkon hodnocen. Lze tedy konstatovat, že je hodnocení srozumitelné, komunikovatelné a do určité míry zvládnutelné pro všechny účastníky učebního procesu. Největší rozdíly v bodovém hodnocení (tj. více než dva body) vznikaly výlučně v rámci prvního kola výzkumu, tedy na začátku semestru. To si vysvětlujeme tím, že studenti v průběhu semestru částečně přebírají hodnotící model pedagoga. Zmenšují se ale i rozdíly ve vrstevnickém hodnocení a studenti těmto skutečnostem rovněž přizpůsobují také své sebehodnocení. Z výzkumu dále vyplynulo, že studenti hodnotili svůj vlastní výkon zpravidla přísněji, než jak je hodnotili vrstevníci a pedagog. To svědčí o větší sebekritičnosti studentů k sobě samým, než jakou uplatňují při hodnocení kolegů nebo s jakou jejich výkon hodnotí pedagog.

Při porovnání sebehodnocení a sebehodnocení s odstupem vyšlo najevo, že tlumočníci svůj vlastní výkon s časovým odstupem hodnotí lépe i hůře (lepší hodnocení s odstupem však mírně převažuje). Mezi hodnoceními opět vznikaly jen minimální rozdíly, což pravděpodobně dosvědčuje to, že se student nenechává příliš ovlivnit svými bezprostředními dojmy a je svůj vlastní výkon schopen zhodnotit relativně objektivně. Tyto malé rozdíly rovněž svědčí o poměrně dobře rozvinutých metakognitivních schopnostech studentů-hodnotitelů.

Podíváme-li se na srovnání sebehodnocení tlumočnicka a hodnocení učitele, zjistíme, že pedagog hodnotil ve všech případech vyšší známkou, než jakou svůj vlastní výkon hodnotil samotný tlumočnick. Při srovnání hodnocení učitele a průměrného vrstevnického hodnocení se ukázalo, že ve většině případů hodnotili výkon lepším bodovým ohodnocením vrstevníci. Jak již bylo uvedeno, malé rozdíly mezi tím, jak výkon hodnotí pedagog a vrstevníci, lze vysvětlit tím, že studenti do určité míry přebírají hodnotící model pedagoga, což je pravděpodobné zejména v případě, že daný pedagog pracuje s konkrétní skupinou studentů již déle.

Studenti s tlumočnickým dvouoborem hodnotili tlumočnický výkon ve všech případech lepším bodovým ohodnocením než tlumočnick sám bezprostředně po výkonu. Studenti s tlumočnickým dvouoborem hodnotili tlumočnický výkon ve dvou třetinách případů lepším bodovým ohodnocením než v průměru jejich vrstevníci a ve většině případů rovněž lepším bodovým ohodnocením než učitel.

Zajímavá zjištění přinesla rovněž analýza slovních hodnocení. Ta se vyskytovala v řadě různých forem (celé věty, odřádky nebo hesla). Z výsledků výzkumu je patrné, že studenti v rozporu s doporučeními hodnotí negativní stránky svého i kolegova výkonu obširněji než to, co se jim naopak povedlo. V rámci zpětné vazby se tak o něco více zaměřují na chyby a nedostatky než na silné stránky výkonu. To může být dáno například tím, že spolu studenti v daném kolektivu studují již třetím rokem a jsou si tak poměrně dobře vědo-

mi toho, v čem mají oni sami i jejich kolegové rezervy a v čem naopak vynikají. V rámci zpětné vazby se pak zaměřují spíše na to, na čem by měl hodnocený zapracovat, neboť mu chtějí pomoci k dalšímu rozvoji a pokrokům. V souladu se závěry Machové (2016: 34) a dalších odborníků by tedy bylo vhodné se více zaměřit na to, jak studenti učít více se při (sebe)hodnocení tlumočnického výkonu soustředit i na jeho kladné stránky.

Celkově mělo slovní hodnocení spíše holistický ráz. Častým typem bylo ale i tzv. hodnocení s nalezením příčiny nebo důsledku, které se vyskytovalo jak v rámci sebehodnocení, tak mezi vrstevnickými hodnoceními. Tento typ vrstevnického hodnocení či sebehodnocení vykazuje zřetelné prvky formativního hodnocení. Navíc svědčí o tom, že jsou studenti o vlastním výkonu schopni metakognitivně uvažovat. Studenti se tedy nesoustředili jen na odhalení chyby, ale zaměřovali se rovněž na to, jak dané pochybení vzniká či jaký má dopad.

Z výzkumu rovněž vyplynula důležitost hodnocení s odstupem na základě audionahrávky (popř. videonahrávky). Sami studenti posléze ve slovních hodnoceních v dotaznících, v nichž hodnotili vlastní výkon s odstupem, uváděli, že si díky tomu uvědomili některé své nedostatky, kterých si během vlastního tlumočení nevšimli nebo je nepokládali za podstatné. Ukázalo se, že i tento proces je pro studenty přínosný, neboť v dotaznících, ve kterých hodnotili vlastní výkon s odstupem, se často vyjádřili detailněji než v rámci sebehodnocení zaznamenaného při hodině. To mohlo být dáno momentálním emočním stavem bezprostředně po výkonu či časovým tlakem. Svůj vliv však mohla mít i prostá skutečnost, že hodnocení s odstupem v drtivé většině vyplňovali na počítači, a nikoli ručně, což mohlo být pro řadu z nich pohodlnější, a tak se neváhali více rozepsat.

Při analýze slovního pedagogického hodnocení bylo zjištěno, že pedagogové hodnotí s ohledem na cíle výuky v daném semestru, a kromě prezentační stránky projevu (zejména přesvědčivosti) klade při slovním hodnocení důraz právě na ně. Vzhledem k tomu, že u všech studentů s tlumočnickým dvouoborem (T4, T5 a T7) zmiňuje pedagog právě přesvědčivost jako nejsilnější stránku výkonu, je pravděpodobné, že kromě osobnostního typu ovlivňuje tento aspekt tlumočnického výkonu i počet odtlumočených hodin.

Z průměrných známek v obou kolech výzkumu byl následně vytipován nejsilnější a nejslabší student ve zkoumané populaci. Průměrně nejlepší student ve skupině studuje tlumočnický dvouobor, zatímco nejslabší student nikoli, což je další ukazatel nasvědčující závěru, že dvojnásobný počet seminářů skutečně může vést k lepšímu rozvoji tlumočnických dovedností (poměrně vysokých průměrných známek dosahovali i oba další studenti s tlumočnickým dvouoborem).

Klíčovým kritériem hodnocení u všech typů hodnotitelů se ukázala být přesvědčivost projevu. Ta byla zmiňována opakovaně a objevovala se ve slovním hodnocení jak mezi nejsilnějšími, tak nejslabšími aspekty výkonu. Zajímavé bylo rovněž to, že nejsilnější (tj. průměrně nejlépe hodnocený) student v populaci si důležitost přesvědčivosti tlumočnického projevu uvědomuje a často na ni klade důraz v rámci vrstevnického hodnocení svých kolegů. Naopak nejslabší student v populaci kladl při slovním hodnocení svých vrstevníků důraz na to, co on sám považuje za svou největší výsadu, tzn. zohledňuje zejména obsahová kritéria a navazování. Nejsilnější i nejslabší tlumočník tedy měli tendenci při hodnocení výkonů svých vrstevníků poukazovat na ty stránky projevu, které sami u sebe vyzdvihovali.

Diskuse

Výzkum hodnocení v rámci výuky s sebou samozřejmě přináší řadu limitů. Při výzkumu pedagogického hodnocení, vrstevnického hodnocení a sebehodnocení tlumočnického výkonu a jejich vzájemných vztahů je určitým úskalím psychologický rozměr hodnocení tlumočnického (ale šířeji samozřejmě jakéhokoli) výkonu: celá řada aspektů, které mají na výsledné hodnocení dopad, ovlivňuje hodnotitele podprahově. Všechny tři typy hodnocení pak přináší svá vlastní úskalí a omezení. Pedagog může například vědomě či nevědomě přizpůsobovat své hodnocení náročnosti konkrétního příspěvku nebo jej může vztahovat k průměrnému výkonu hodnoceného studenta nebo průměru skupiny. Vrstevníci mohou například svého spolužáka hodnotit mírněji, než by bylo objektivní. V oblasti sebehodnocení je pak otázkou, do jaké míry je student schopen zhodnotit svůj vlastní výkon a které jeho aspekty si je a není s to uvědomit.

Při vytváření dotazníku jsme rovněž nevzali v potaz, že je poměrně těžké hodnotit mimiku a gestika s odstupem, má-li hodnotitel k dispozici pouze audio záznam. Má tedy k dispozici pouze vlastní dojem z výkonu, který s několikanásobným odstupem už nemusí zcela odpovídat skutečnosti. Místo audio nahrávky by tedy bylo vhodnější pořízení videa, které by dovolilo přesněji zhodnotit mimojazykovou stránku tlumočnického výkonu, zejména s přihlédnutím k tomu, že z vyhodnocení otevřených otázek vyplynulo, že právě prezentační stránku považují studenti při hodnocení často za jednu z nejdůležitějších. Právě mimika a gestika mohou mít na výslednou přesvědčivost (či nepřesvědčivost) tlumočnického výkonu významný vliv. Vzhledem k důležitosti zpětného hodnocení vlastního tlumočnického výkonu pro učební proces by zpětně bylo ideální pořizovat místo audio záznamu video nahrávku.

Závěr

Provedený empirický výzkum potvrdil, že kombinace všech tří zkoumaných typů hodnocení tvoří velice cenný evaluační nástroj, jehož využití při výuce hraje nezastupitelnou roli. Výzkum přinesl i přes svá omezení vyplývající ze zkoumané problematiky celou řadu zajímavých závěrů.

Za jeden z nich považujeme zjištění, jak podstatné je pro všechny tři skupiny hodnotitelů (pedagog, vrstevníci i sám tlumočnický) kritérium přesvědčivosti tlumočení, a to jak v negativním, tak v pozitivním smyslu. Z analýzy výsledků našeho empirického výzkumu ve shodě s pracemi dalších badatelů vyplynulo, že se studenti často v rámci hodnocení zaměřují více na negativní stránky výkonu. Při vedení studentů tlumočení je tedy třeba pamatovat na skutečnost, že hodnocení nelze chápat pouze jako diagnostický nástroj. Hodnocení totiž nemusí být pouze prostředkem k dosažení cíle, ale může se stát jedním ze svébytných cílů vzdělávání. Vedle předávání věcných znalostí a dovedností je potřeba studenty vést i k tomu, aby si během výuky osvojovali schopnost co nejobektivnějšího hodnocení vlastního výkonu, tedy jak jeho pozitivních, tak negativních aspektů. Měli by se naučit nejen identifikovat vlastní chyby a nedostatky, ale především se s nimi naučit zacházet jako s příležitostmi k poznání a poučení. K tomuto cíli může přispívat i častější využití zpětného hodnocení vlastního tlumočnického výkonu na základě audio (či

ideálně video) záznamu. Takový postup představuje podle výsledků našeho výzkumu velice cenný nástroj pro zlepšování vlastních tlumočnických dovedností, a bylo by proto vhodné jej do výuky tlumočení začleňovat co možná nejčastěji.

Závěry získané v rámci této longitudinální studie mohou být využity např. v oblasti didaktiky tlumočení. Mohou být aplikovatelné v rámci výuky praktického konsekutivního tlumočení a případně i při samostudiu. Zároveň také mohou pomoci vylepšit systém hodnocení tlumočnického výkonu v hodinách tlumočení ve všech třech sledovaných kategoriích hodnocení. Rovněž mohou poskytnout samotným studentům určitá vodítka k tomu, jak zdokonalovat zpětnou vazbu a maximalizovat její přínos pro jejich vlastní studium a další profesní rozvoj.

BIBLIOGRAFIE

- Bühlerová, H. (1986) 'Linguistic (semantic) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters', *Multilingua* 5(4): 231–235.
- Čeňková, Ivana (2001) *Teorie a didaktika tlumočení*, Praha: Univerzita Karlova.
- Dochy, Filip – Segers, Mien – Sluijsmans, Dominique (1999) 'The use of self-, peer and co-assessment in higher education: A review', *Studies in Higher Education* 24(3): 331–350.
- Gile, Daniel (2001) 'L'évaluation de la qualité de l'interprétation en cours de formation', *Meta* 46(2): 379–393.
- Lee, Jieun (2018) 'Feedback on feedback: Guiding student interpreter performance', *The International Journal for Translation and Interpreting* 2(1).
- Lee, Yun-hyang (2011) 'Comparing Self-assessment and Teacher's Assessment in Interpreter Training', *T&I Review* 1: 87–111.
- Machová, Lýdia (2016) *Hodnotiaci formulár ako nástroj tlmočnickej sebareflexie u študentov: Didaktické východiská*, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
- Moser-Mercer, Barbara (2008) 'Skill acquisition in interpreting: A human performance perspective', *The interpreter and translator trainer* 2(1): 1–28.
- Motta, Manuela (2011) 'Facilitating the novice to expert transition in interpreter training: a "deliberate practice" framework proposal', in *Studia UBB Philologia* LVI (1), 27–42.
- Postigo Pinazo, Encarnación (2008) 'Self-Assessment in Teaching Interpreting', *TTR: traducción, terminología, redacción* 21(1): 173–209.
- Slavík, Jan (1999) *Hodnocení v současné škole. Východiska a nové metody pro praxi*. Praha: Portál.
- Torres, J. T. – Anguiano, Carlos J. (2016) 'Interpreting feedback: a discourse analysis of teacher feedback and student identity', *Practitioner Research in Higher Education* 10(2): 2–11.

RESUMEN

El artículo titulado *Tres tipos de evaluación en la enseñanza de interpretación* trata de la evaluación pedagógica, la evaluación por pares y la autoevaluación como una parte de la enseñanza de interpretación. En la parte teórica nos ocupamos de la calidad de la interpretación, que es el punto central del tema de la evaluación de la interpretación. También examinamos los posibles enfoques para evaluar la interpretación y los aspectos que deben tenerse en cuenta en este proceso. Luego tratamos los aspectos específicos de los tres tipos de evaluación mencionados y sus interrelaciones en el marco de la evaluación de la interpretación en el marco de la enseñanza.

La siguiente parte del artículo describe el curso y los resultados de la investigación empírica en esta área. Es un estudio cualitativo longitudinal realizado en el Instituto de Traductología de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Carolina.

Se encontró que solo hay diferencias mínimas entre los tres grupos de evaluadores. La investigación también mostró que los estudiantes a menudo se centran en los aspectos negativos de la interpretación como parte de su autoevaluación y la evaluación de sus compañeros. El criterio de interpretación convincente es muy importante para los tres grupos de evaluadores. También se ha observado que los estudiantes que cursan este programa en combinación con otro programa de comunicación intercultural y, por lo tanto, tienen el doble de seminarios de interpretación, generalmente se evalúan mejor y, siendo así posible que el número de clases interpretadas conduzca realmente a un mayor desarrollo de las habilidades de interpretación. Por último, pero no menos importante, se reveló el valor de la herramienta de autoevaluación del rendimiento a posteriori, utilizando una grabación de audio o video.

Mgr. Petra Miketová

Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

petra.miketova@gmail.com

Příloha

HODNOCENÍ TLUMOČNICKÉHO VÝKONU

Datum:

Číslo hodnotícího studenta: / učitel

Číslo tlumočnicka:

Tlumočený projev:

Hodnotí: učitel student tlumočnick tlumočnick s odstupem

Ohodnoťte tlumočnický výkon v následujících kategoriích na škále od 0 do 5 bodů.

0 nejnižší hodnocení, 5 nejvyšší hodnocení

OBSAH

Úplnost	0	1	2	3	4	5
Přesnost	0	1	2	3	4	5
Koherence	0	1	2	3	4	5

JAZYK

Gramatická správnost	0	1	2	3	4	5
Terminologie	0	1	2	3	4	5
Vhodný stylový rejstřík	0	1	2	3	4	5

PREZENTACE

Přesvědčivost	0	1	2	3	4	5
Zvládání stresu	0	1	2	3	4	5
Plynulost projevu	0	1	2	3	4	5
Práce s hlasem	0	1	2	3	4	5
Vyhovující tempo	0	1	2	3	4	5
Oční kontakt	0	1	2	3	4	5
Gestikulace, mimika	0	1	2	3	4	5

PROSÍM, OBRAŤTE.

Co bylo nejsilnější stránkou tlumočnickova projevu?

.....
.....
.....
.....

Jaká byla největší slabina tlumočnickova projevu?

.....
.....
.....
.....

**TLUMOČENÍ Z ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA
DO MLUVENÉ ANGLIČTINY S ČEŠTINOU
JAKO PILOTNÍM JAZYKEM**

MARIE PŘIBYLOVÁ

ABSTRACT**Relay interpreting between Czech sign language and spoken English**

With growing emancipation of the Deaf, sign language has been making its way into conference rooms, entering in contact not only with foreign sign languages, but also with spoken ones. Logically, this entails the need for interpreting, and as the number of interpreters working directly between the national sign language and a foreign spoken language is – at least in the Czech Republic – very low, relay interpreting comes into play. Our research focuses on the quality of relay interpreting, the main criterion being content fidelity. Despite the fact that research on relay has not shown any significant deterioration in quality, we believe meaning shifts still occur, and that they will differ in languages with different modalities (visual/spatial vs. aural/oral); in the sign-to-speech combination, the primary factors are considered to be the simultaneity of expression and the necessity of processing visual input.

An experiment will be conducted to test the hypothesis that if meaning shifts and information loss occur in relay interpreting, their nature will differ depending on the language combination (sign-to-speech X speech-to-speech), due in particular to the different modalities of the languages involved.

The following research questions will be asked: Do meaning shifts and information loss occur during relay interpreting between languages of different modalities? If so, is relay interpreting itself a factor? If so, do meaning shifts and information loss occur in the first or second interpreting stage? Due to which factors? Is working into one's B-language a factor? Is the interpreter's experience level a factor?

The experiment will be conducted in laboratory settings, with four pairs of interpreters with various levels of experience relaying between Czech sign language and spoken English via spoken Czech. As a control, the same pattern will be used in interpreting a speech from spoken French to spoken English via spoken Czech.

Keywords: Czech sign language; relay interpreting; meaning shifts; modality; directionality in interpreting

Se stále narůstající emancipací Neslyšících se zvyšuje i počet příležitostí, v nichž se český znakový jazyk (ČZJ) dostává do kontaktu s cizími mluvenými jazyky, zejména

s angličtinou. Co se České republiky týče, akce konferenčního charakteru s mezinárodní účastí, při nichž by docházelo k přímému formálnímu kontaktu mezi znakovým a mluveným jazykem, nejsou jevem příliš častým; počet kvalifikovaných tlumočnicků schopných tlumočit přímo mezi ČZJ a mluvenou angličtinou je zatím velmi nízký. V případě potřeby tak místo přímého tlumočení nastupuje pilotáž s mluvenou češtinou jako zprostředkujícím (pilotním) jazykem.¹

Následující text shrnuje teoretická východiska pro experiment prováděný v rámci výzkumu zaměřeného právě na výše uvedenou situaci (pilotáž). Soustřeďuje se především na specifické lingvistické charakteristiky znakového jazyka, které dle našeho názoru ovlivňují tlumočnický proces. Klademe si otázku, zda je tento proces a jeho výsledek kvůli těmto specifikům odlišný od procesu a výsledku tlumočení mezi mluvenými jazyky, a jaký je vliv dalších proměnných.

Bimodální tlumočení

Tlumočení mezi znakovým a mluveným jazykem je z několika důvodů velmi specifické. Nejvýraznější specifikum zde představuje fakt, že jde o tlumočení mezi jazyky s odlišným způsobem existence (vizuálně-motorickým vs. audio-orálním), tedy takzvané bimodální tlumočení, které klade na tlumočnický zvláštní nárok. Napierová (2002: 17, 29) uvádí, že „tlumočení znakového jazyka se v porovnání s tlumočením jazyka mluveného vyznačuje specifickými rysy“ a že „tlumočníci znakového jazyka jsou konfrontováni s mnoha problémy, které se liší od problémů, jimž čelí tlumočníci mluveného jazyka“.²

Patrně nejvýraznějším rysem způsobu existence znakového jazyka je přenos vizuálním kanálem, a tlumočníci tak slovy Napierové (2002: 35) „neustále převádějí informace mezi dvěma různými modalitami, což vyžaduje vyjadřování informací velmi odlišnými způsoby“. „Odlišnými způsoby“ se rozumí především způsob řazení jednotek od úrovně fonematické po textovou, kdy jazyk mluvený uspořádává své jednotky převážně lineárně, a to zejména z toho důvodu, že audioorálním kanálem lze většinou produkovat i vnímat vždy pouze jednu jednotku, zatímco znakový jazyk, řečeno se Slánskou Bímovou a Okrouhlíkovou (2008: 60), „své jednotky uspořádává primárně simultánně“. To je umožněno využíváním obou rukou, pohybu horní části těla a mimiky, to vše v trojrozměrném prostoru. Znakový jazyk je tak schopen souběžného vyjádření několika konceptů zároveň, a to jednak na úrovni samotného znaku, jednak na úrovni syntaktické, kdy je možné produkovat více znaků zároveň a různě je kombinovat. Ačkoli i mluvený jazyk simultánní vyjádření do jisté míry umožňuje, zejména prostřednictvím gramatických afixů

¹ Pokud jde o znakový jazyk, tlumočení s pilotáží se využívá především v případě kontaktu mezi několika cizími znakovými jazyky, příp. mezinárodním znakovým systémem, nebo v případech, kdy jeden neslyšící používá variantu znakového jazyka, která je slyšícímu tlumočnickovi nedostatečně srozumitelná (dialekt, omezené komunikační schopnosti účastníka, nedůvěra vůči slyšícímu účastníkovi komunikace); v takových případech zastává roli pilotního tlumočnicka neslyšící tlumočnick, který převádí projev ve znakovém jazyce do standardní formy srozumitelné slyšícímu tlumočnickovi tlumočícím do mluveného jazyka.

² Není-li uvedeno jinak, citace cizojazyčných autorů jsou uváděny ve vlastním překladu autorky tohoto textu.

(například čeština dokáže jednou pádovou či slovesnou koncovkou vyjádřit mluvnický rod, osobu a číslo), jsou tyto možnosti ve znakovém jazyce neporovnatelně širší. Znak, základní jednotka znakového jazyka, je charakterizován čtyřmi hlavními parametry, jimiž jsou tvar ruky, její umístění v prostoru a pohyb, orientace ruky vůči tělu. Uváděné parametry znaku jsou nejen významotvorné z obsahového hlediska, nýbrž vyjadřují i gramatické kategorie. Protože jsou tyto parametry vyjadřovány rukama, označují se jako manuální složky znaku. Kromě nich se vyskytují i složky nemanuální, které jsou vyjadřovány jinými prostředky (pozice a pohyb horní poloviny těla a hlavy a zejména mimika a pohyby úst). Manuální i nemanuální složky znaku jsou tedy nositeli gramatického významu, slouží k vyjádření otázky, rozkazu, aktuálního členění větného, různých typů vedlejších vět a podobně.

Simultánní povaha znakového jazyka z jistého hlediska umožňuje formální úspornost vyjádření. Kde je v mluvené češtině nutno několik větných členů řazených lineárně za sebou, produkuje mluvčí znakového jazyka příslušný tvar ruky, pohyb a mimické prostředky, to vše zároveň.

Jestliže platí, že „simultánně-prostorová organizace jde napříč všemi rovinami stavby znakového jazyka; na všech se uplatňují a všechny navzájem propojují procesy, které jsou výrazně odlišné od „našich“, „známých“, „srozumitelných““³, lze předpokládat, že výše uvedené rysy znakového jazyka budou proces i výsledek převodu mezi ČZJ a mluvenou češtinou ovlivňovat, přičemž kromě odlišných lingvistických charakteristik považujeme za relevantní i čistě kognitivní aspekty bimodálnosti, konkrétně recepce a zpracování vizuálně přijaté informace v porovnání s informací přijatou zvukovým kanálem.

Recepce vizuální informace

Řeč je kontinuální signál. Jak uvádí Schermerová a Pfau (2016: 32), „mluvčí určitého jazyka dokážou bez větších potíží rozeznat v proudu zvuku smysluplné zvuky, pokud tyto zvuky patří do repertoáru jejich jazyka“⁴. Tvrzení o rozpoznávání smysluplných prvků v proudu řeči lze analogicky aplikovat i na znakový jazyk a na rozeznání vizuálního vstupu.

Jak pro jazyky mluvené, tak jazyky znakové zároveň platí, že „mluvčí, pro něž je tento jazyk cizím jazykem, mohou mít v tomto ohledu problémy“⁵. Nabízí se tedy otázka, zda a jak tyto potenciální problémy ve fázi recepce ovlivňují výkon tlumočnicka a výsledný projev. Skutečnost, že provést pohyb trvá déle než vyprodukovat zvuk, by mohla budit dojem, že produkce znakového jazyka je pomalejší a jeho vnímání tedy jednodušší. Na druhou stranu však podle Slánské Bímové a Okrouhlíkové (2008: 57) je tato vlastnost kompenzována právě výše uvedenou simultánností. K ní dále přispívá fakt, že „vizuální

³ Macurová (2011: 96) v Hynková Dingová (2017: 240).

⁴ Schermer – Pfau (2016: 32).

⁵ Ibid., s. 33–34. Domníváme se, že pro nerodilé mluvčí znakového jazyka, jejichž mateřským jazykem je jazyk mluvený, je podobné rozlišování ještě obtížnější, a to z důvodů, jimiž se zabýváme dále v textu.

kanál přeneše za stejný časový úsek mnohem více informací než kanál sluchový⁶, přičemž jen minimum informací přenesených vizuálně je jazykově relevantní. Na druhou stranu uvádějí Schermerová a Pfau (2016: 34), že „vizuální percepční systém je mnohem lépe uzpůsoben zpracovávání simultánního vstupu než systém sluchový. Proto je zpracovávání různých zdrojů vizuální informace méně složité, než by bylo možno očekávat.“

Dle Llewellyn-Jonesova modelu fungování pracovní paměti vycházejícího z Baddeleyho (1979)⁷ funguje ve fázi recepcce takzvaná artikulační smyčka (nazývaná též „fonologická“⁸), díky níž je informace v pracovní paměti uchována po maximální dobu cca 4,5 sekund a z níž lze zachycenou informaci znovu vyvolat. Je nasnadě, že obdobný systém uchování informace existuje i u osob neslyšících, respektive u osob používajících znakový jazyk. Schermerová a Pfau (2016: 36) uvádějí, že „existence repetitivní smyčky ve vizuálně-prostorové části pracovní paměti, tedy smyčky vizuálně-prostorové, je velmi pravděpodobná“. Z toho vyplývá, že proces ukládání informace do krátkodobé (pracovní) paměti je u slyšících a neslyšících osob pravděpodobně obdobný, bez ohledu na typ vstupního kanálu.

Z výše uvedeného vyplývá, že vyšší obtížnost zpracování vizuálního vstupu v porovnání se zvukovým vstupem není zcela jednoznačná. Otázkou však zůstává, jaké nároky klade zpracování vizuálně vyjádřené informace na příjemce, který je rodilým mluvčím jazyka audioorálního způsobu existence. Domníváme se, že tyto nároky jsou na takového příjemce vyšší než v případě zpracování informace přenášené sluchovým kanálem. Na základě toho je možné se domnívat, že s úrovní znalosti znakového jazyka a délkou praxe jeho užívání se tyto nároky snižují, a mají-li tyto nároky vliv na kvalitu tlumočení, pak se lze domnívat, že s praxí se tato kvalita zvyšuje.

Tlumočení s pilotáží (*relay*)

V případě potřeby tlumočení mezi českým znakovým jazykem a mluvenou angličtinou je možné nedostatek tlumočnicků schopných zajistit přímé tlumočením vyřešit tlumočením s pilotáží – nepřímým, dvoufázovým neboli dvoustupňovým tlumočením, jež Pöschhacker (2004: 21) definuje jako „nepřímé tlumočení prostřednictvím třetího jazyka, které spojuje projev dvou (nebo více) tlumočnicků, přičemž projev jednoho tlumočnicka slouží jako zdroj ostatním tlumočnickům“. Podle Mikkelsonové (1999: 4) je nezbytné tehdy, když „jsou v tlumočené situaci používány více než dva jazyky a není k dispozici jeden tlumočnick, který by je ovládal všechny, nebo není k dispozici tlumočnick s danou jazykovou kombinací“.

Výzkumů o pilotáži nebylo provedeno mnoho. K dispozici jsou zejména teoretické statě zabývající se problematikou pilotáže obecně. Pilotáž je kvůli své specifické povaze námětem značného počtu didaktických prací a doporučení pro pedagogickou i tlumočnickou praxi. Seleskovitchová a Ledererová (1995) vypracovaly přehled zásad pro tlumočení s pomocí pilotáže doplněný o doporučení pro její výuku; zaměřují se přitom na všechny aspekty formy i obsahu, zejména volbou pilota v závislosti na jeho jazyko-

⁶ Slánská Bímová – Okrouhliková (2008: 57).

⁷ V Llewellyn-Jones (2015: 136).

⁸ Schermer – Pfau (2016: 35).

vých kompetencích, jeho ideálním profilem, organizací jednání i volbou vhodné jazykové kombinace a direkcionalitou. Zásadami správné pilotáže v konferenčním prostředí se zabývá i Jones (2002), který se kromě jednoznačnosti obsahu a srozumitelnosti vyjádření z hlediska artikulace i stylu zaměřuje také na psychologii pilotáže a praktické (organizační) záležitosti. Na výše uvedené aspekty pilotáže se soustředila také Čeňková (2015).

V souvislosti s komunitním tlumočením se pilotáži věnuje Mikkelsonová (1999).

Pokud jde o (empirické) výzkumné práce, ve své nepublikované diplomové práci se tímto tématem zabývala již v roce 1983 Jennifer Mackintoshová na University of London (viz níže).

Seleskovitchová a Ledererová (1995: 185) zmiňují průzkum z roku 1985, v jehož rámci zjišťoval Fleming (SCIC) postoj tlumočnicků k pilotáži, konkrétně k aspektům formy i obsahu projevu pilotního tlumočnicka.

V českém prostředí (na ÚTRL FF UK) vznikly na téma pilotáže dvě diplomové práce – Jarolím (1999) se za pomoci experimentu snažil vyhodnotit, zda ztráta informace, kterou považuje u tlumočení s pilotáží za výraznější než u přímého tlumočení, brání efektivní komunikaci, a zjistit, ve které fázi dochází k většímu množství posunů. Kumstátová (2000) porovnávala přímé a dvoustupňové tlumočení z hlediska množství zachované informace a z hlediska počtu a druhu chyb, jichž se tlumočníci dopustili.

Na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě byla v letošním roce (2019) obhájena disertační práce M. Daniškové, zabývající se pilotáží (a retourem) v rámci procesu výuky tlumočení na Slovensku.

Průzkum mezi tlumočnický v evropských institucích a na českém trhu a následně mezi poslanci Evropského parlamentu, zaměřený na pilotáž a na retour, provedla Čeňková (2007). Ve vztahu k pilotáži se zaměřovala zejména na kritéria pro kvalitní pilotáž a na hlavní rozdíly v projevu tlumočnicka, který ví, že jeho projev slouží jako projev pilotní (tedy na tzv. dvojí odpovědnost pilotního tlumočnicka), v porovnání s tlumočnickem, který pilotáž (vědomě) neprovádí.

Závěry o spolehlivosti tohoto typu tlumočení z hlediska kvality přenosu informace a komfortu tlumočnicka i příjemce tlumočení jsou nejednoznačné. Seleskovitchová (1995: 176) hovoří o mimořádné odpovědnosti tlumočnicka zajišťujícího pilotáž, na němž závisí jak jeho posluchači, tak kolegové přebírající jeho projev, a o riziku neodpovídající formy a nekoherentního obsahu. Toto riziko je naopak vyváženo skutečností, že „pivoť [...] objasňuje cokoli, co mohlo být v originálu nejasné“. Obdobně Mikkelsonová o pilotáži tvrdí, že je „zjevně mnohem těžkopádnější než přímé tlumočení, a to i pokud probíhá simultánně“, avšak zároveň uvádí, že „zkušeni konferenční tlumočníci jsou na tlumočení s pilotáží zvyklí, a [...] delegáti si většinou nejsou vědomi, že projev, který poslouchají, není tlumočen přímo z originálu, nýbrž z některé jiné kabiny“. Shlesingerová (2010: 276) o pilotáži uvádí, že se sice jedná o „druhé nejlepší řešení“, avšak následkem změn v současném světě jde zároveň o stále rozšířenější formu tlumočení. Dále Shlesingerová (tamtéž) zmiňuje skutečnost, že „Mackintoshová (1983) nezjistila žádné významné rozdíly v informační ztrátě při přímém tlumočení a při pilotáži, ačkoli častěji docházelo k vynechání či zkrácení některých položek, např. čísel“.

Z výše uvedeného vyplývá, že názory na pilotáž zejména ve vztahu ke kvalitě tlumočení nejsou zcela jednoznačné, domníváme se však, že vzhledem k výše uvedenému nelze vliv dvoufázového převodu na kvalitu tlumočení vyloučit.

Retour

Jak uvádí Bartolomiejczyková (2004: 239), „od počátků tlumočnického výzkumu panovalo mezi většinou autorů přesvědčení, že tlumočení ve směru B–A je „nadřazené“ ostatním; toto přesvědčení zacházelo často tak daleko, že uvedený směr býval považován za jediný přijatelný, s výjimkou ideální kombinace A–A“. V současné době toto přesvědčení, typické zejména pro západoevropské tlumočnické „školy“, zdaleka neplatí výhradně. Pro tlumočnický takzvaných „malých jazyků“ je *retour* běžnou (a nezbytnou) praxí, a to zejména na domácím trhu; totéž platí i pro evropské instituce (ačkoli v současné době, kdy se i malé jazyky stávají pracovními jazyky C tlumočnicků, jejichž mateřštinou je některý ze „starých“ jazyků EU, se potřeba *retouru* stává v evropských institucích méně naléhavou – viz Čeňková 2007). Tento vývoj nicméně vedl k obecnému uznání potřeby tlumočení do jazyka B provádět a začlenit jej do tlumočnických výcvikových programů.

Odpůrci *retouru* tvrdí, že tlumočení do nemateřského jazyka nemůže být z formálního hlediska (přízvuk, jazyková správnost, stylistika, bohatost a přesnost vyjádření) stejně kvalitní jako tlumočení do mateřštiny. Jeho příznivci oproti tomu argumentují dokonalejším porozuměním textu v jazyce A, které přispívá k vyšší míře zachování obsahu. I Seleskovitchová a Ledererová (1995: 177), striktně prosazující jako ideální kombinaci B–A, uvádějí, že je-li nutno volit mezi obsahem a formou, obsah je vždy prioritou. Preference nejen tlumočnicků, nýbrž také příjemců tlumočení (poslanci Evropského parlamentu) zkoumala například Čeňková (2007), která zjistila, že většina respondentů preferuje poslech tlumočení do jazyka A. Závěry svého výzkumu porovnává Čeňková s Donovanovou (2002), která ve svém průzkumu v rámci OECD naopak dochází k závěru, že respondenti si rozdílů při různých směrech tlumočení nejsou vědomi. Tuto nejednotnost závěrů lze vysvětlit Gilovým (2005) tvrzením, že vliv směru tlumočení na přenos informace závisí na mnoha proměnných – na režimu tlumočení (simultánní vs. konsekutivní), na jazykové kombinaci, na tématu, situačním kontextu apod. a na různých kombinacích těchto faktorů.

Hodnocení kvality

Kvalita v tlumočení je pojem relativní. Jak uvádí Ďoubalová (2019: 21), „neexistuje všeobecně přijímané vymezení pojmu kvality (v) tlumočení. Ani pokusy nejpovolnějších odborníků (Gile, Moser-Mercerová a další) o obecnou definici nejsou zcela uspokojivé a nedokážou pojmut širší jevů, které můžeme pod pojem kvalita subsumovat, faktorů, které kvalitu ovlivňují, a úhlů pohledu, které můžeme při posuzování kvality zaujmout.“ Ďoubalová zároveň tvrdí, že „v literatuře tak najdeme plejádu dílčích vymezení kvality v závislosti na zaměření dané výzkumné práce“. Kromě perspektivy výzkumu lze dle Shlesingerové (1997: 126) na kvalitu tlumočení nahlížet z perspektivy trhu, tj. potřeb a očekávání klienta, či z hlediska didaktiky (jaké aspekty tlumočení by měly být při výuce zdůrazňovány, jak efektivněji vyučovat dovednosti potřebné pro zajištění kvalitního tlumočení).

Pokud jde o hodnocení kvality, zaměřuje se Shlesingerová (1997: 128) na následující tři úrovně: intratextuální, intertextuální a instrumentální. Intratextuální rovina se vztahuje

k cílovému textu samotnému jako produktu na základě jeho akustických, lingvistických a logických rysů. Hodnocení z intertextuálního hlediska spočívá v porovnání zdrojového a cílového textu, jeho podobnostech a rozdílech. Instrumentální rovina pak představuje hledisko služby zákazníkovi, tedy použitelnost a srozumitelnost textu (je-li například cílový projev příliš rychlý, nedosahuje potřebné úrovně instrumentální kvality, protože brání porozumění). Ďoubalová (2019: 36) uvádí jako příklady kritérií intratextuální kvality logickou koherenci textu, správné použití jazykových a stylistických prostředků a terminologii apod. Intertextuální kvalitou rozumí například obsahovou přesnost, věrné převedení smyslu, úplnost, shodu či adekvátnost stylistických a jazykových prostředků. Koncept instrumentální roviny je podle Ďoubalové dynamický a vystihuje tlumočnickou interakci a úspěšnost komunikace. Jak Ďoubalová zdůrazňuje, všechny tři úrovně spolu úzce souvisejí.

I pro účely našeho výzkumu je nutno kritéria kvality vymezit. Za výchozí považujeme minimální standard kvality tlumočení, jímž je dle Hynkové Dingové (2017: 100) „zachování věrnosti obsahu zdrojového sdělení včetně adekvátního stylu a jeho pragmatického smyslu podmíněného situačním kontextem – kritérium ekvivalentního účinku“. Tato definice podle našeho názoru pokrývá všechny tři výše uvedené roviny – intratextuální, intertextuální i instrumentální. Vzhledem k tomu, že v rámci našeho výzkumu se zaměřujeme na významové posuny a ztrátu informace ve sdělení v cílovém jazyce (a jejich pravděpodobné příčiny), tedy na obsahovou věrnost, bude převládat pohled intertextuální, s přesahem do roviny instrumentální (míra zachování informace umožňující porozumění textu). Jako relevantní faktory ovlivňující kvalitu při dvoufázovém tlumočení budeme zkoumat zejména povahu zdrojového projevu v první fázi a kvalitu pilotáže ve fázi druhé, v níž navíc tlumočníci tlumočí do jazyka B. Za významný faktor ovlivňující kvalitu tlumočení dále považujeme délku tlumočnické praxe jednotlivých tlumočnicků.

Při hodnocení budeme vycházet z Cokelyho (1986) taxonomie⁹ tlumočnických chyb či posunů – omise, adice, substitute, intruze, anomálie – a jejich podkategorií.

Inspirovat se přitom budeme Napierovou (2002) a její dichotomií vědomého a nevědomého (a dále záměrného a nezáměrného) vynechání informace jako lingvistické tlumočnické strategie, kterou rozšíříme i na adice a substitute (právě strategičnost určitých voleb tlumočnických řešení posouvá hodnocení spíše statického produktu k výše uvedené dynamičtější, instrumentální rovině, k rovině užitečnosti textu pro posluchače).

Hypotéza

Vzhledem k povaze a způsobu existence zdrojového jazyka se domníváme, že bude-li při tlumočení mezi českým znakovým a anglickým mluveným jazykem docházet k významovým posunům a informačním ztrátám, budou odlišné od posunů a ztrát, k nimž dochází při tlumočení výhradně mezi mluvenými jazyky. Tato hypotéza bude ověřena za pomoci experimentu, v jehož rámci bude zkoumáno tlumočení s pilotáží ve

⁹ Viz Hynková-Dingová (2017: 109).

dvou jazykových kombinacích: český znakový jazyk – mluvená angličtina a mluvená francouzština – mluvená angličtina. V obou případech bude pilotním jazykem čeština.¹⁰

Výzkumné otázky

V souvislosti s výše uvedenou hypotézou si klademe následující výzkumné otázky:

- Liší se výskyt a typy významových posunů a informační ztráty při tlumočení mezi jazyky se stejnou a různou modalitou? Pokud ano, je tato odlišnost dána modalitou jednotlivých jazyků (vizuálně-motorický vs. audio-orální) či jinými faktory?
- Pokud tlumočení mezi příslušnými jazyky probíhá prostřednictvím pilotáže, je jedním z faktorů ovlivňujících významové posuny a informační ztrátu právě pilotáž?
- Pokud dochází k posunům a ztrátám, děje se tak v první, nebo ve druhé fázi?¹¹
- Jaké faktory způsobují tyto posuny a ztráty v těchto fázích tlumočnického procesu?
- Je jedním z faktorů významových posunů a informační ztráty skutečnost, že ve druhé fázi provádějí tlumočníci *retour*?
- Je výskyt významových posunů a informační ztráty ovlivněn délkou tlumočnické praxe?

Metoda výzkumu

Odpovědi na tyto otázky se snažíme nalézt prostřednictvím experimentu prováděného v laboratorních podmínkách, spočívajícího v přetlumočení identického zdrojového textu sepsaného v češtině a předneseného v ČZJ a ve francouzštině. Pro účely překladu textu a případných konzultací významových posunů a ztrát byli zvoleni bilingvní mluvčí (ČZJ–ČJ, FR–ČJ). Původní projevy budou tlumočeny vždy čtyřmi tlumočníky do češtiny jako pilotního jazyka, přičemž z každého jednoho pilotního tlumočnicka bude tlumočit vždy jeden tlumočnick do mluvené angličtiny.

Tlumočníci budou do jednotlivých dvojic (zdrojový jazyk – pilotní jazyk a pilotní jazyk – cílový jazyk) rozděleni podle délky praxe (delší praxe – DP, kratší praxe – KP) tak, aby byly pokryty všechny možné kombinace, tj. DP–DP, DP–KP, KP–DP a KP–KP. Tímto způsobem bude možné zjistit, zda se posuny vyskytují již v pilotním, nebo až v cílovém projevu, a zda existuje vztah mezi významovými posuny a délkou tlumočnické praxe.

Analýza první fáze tlumočení se bude zaměřovat především na faktory a projevy specifické pro modalitu jazyků každé kombinace, druhá fáze se bude zaměřovat na faktory a projevy specifické pro tlumočení do cizího jazyka (*retour*), přičemž bude brána v úvahu i kvalita pilotáže jako vstupu pro tlumočnický tlumočící do angličtiny.

¹⁰ V dalších fázích zkoumání by bylo žádoucí porovnat tlumočení s pilotáží s tlumočením přímým, z důvodu nízkého počtu kvalifikovaných tlumočnicků kombinace ČZJ–AJ by však nebyla zajištěna homogenost, a tedy reprezentativnost zkoumaných vzorků.

¹¹ První fázi tlumočení rozumíme převod z českého znakového/francouzského mluveného jazyka do českého mluveného jazyka, druhou fázi pak převod z českého mluveného jazyka do anglického mluveného jazyka.

Po analýze jednotlivých výkonů budou následovat dotazníková šetření/rozhovory s tlumočníky, jejichž prostřednictvím bude mimo jiné zjišťováno, jak tlumočníci hodnotí konkrétní tlumočnickou situaci a zda byla příslušná tlumočnická řešení nevědomá či vědomá, nezáměrná či záměrná, a tedy strategická.

Závěry budou sloužit jako podklad k úvaze o stávající praxi i vzdělávání tlumočnicků zejména v oblasti tlumočení mezi znakovými a mluvenými cizími jazyky.

BIBLIOGRAFIE

- Bartolomiejczyk, Magdalena (2004) 'Simultaneous Interpreting A-B vs. B-A from the interpreters' standpoint', in Gyde Hansen – Kirsten Malmkjær – Daniel Gile, *Claims, changes, and challenges in translation studies: selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001*, Philadelphia: J. Benjamins Pub., 239–249.
- Čeňková, Ivana (2007) 'Retour a pilotáž: každodenní realita pro tlumočníky v Evropských institucích', in Juraj Dolník – Zuzana Bohušová – Anita Huťková, *Translatológia a jej súvislosti. 2*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 97–112.
- Danišková, Miroslava (2019) *Retour a pilotáž v rámci procesu výučby tlmočenia na Slovensku*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, vedoucí práce prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.
- Ďoubalová, Jana (2019) *Kvalita z hlediska tlumočení jako strategického rozhodovacího procesu – directionalita a strategie při tlumočení právních textů*, Praha: Univerzita Karlova, vedoucí práce prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.
- Hynková Dingová, Naďa (2017) *Typologie chyb v tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka*. Praha: Univerzita Karlova, vedoucí práce prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.
- Gile, Daniel (2005) 'Directionality in conference interpreting: a cognitive view. Université Lumière Lyon 2', in Rita Godijns – Michaël Hindedaël (eds.) *Directionality in interpreting. The 'Retour' or the Native?*, Ghent: Communication and Cognition, 9–26.
- Jarolím, Viktor (1999) *Tlumočení s pilotáží*, Praha: Univerzita Karlova, vedoucí práce PhDr. Jana Rejšková.
- Kumstátová, Věra (2000) *Tlumočení s pilotáží*, Praha: Univerzita Karlova, vedoucí práce prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.
- Llewellyn-Jones, Peter (2015) 'Target language styles and source language processing in conference sign language interpreting', in *The Sign Language Interpreting Studies Reader*, Amsterdam: John Benjamins, 128–144.
- Mikkelsen, Holly (1999) 'Relay Interpreting: A Solution for Languages of Limited Diffusion?', *The Translator* 5(2): 361–380.
- Napier, Jemina (2002) *Sign language interpreting. Linguistic coping strategies*. Coleford: Douglas McLean Publisher.
- Pfau, Roland – Schermer, Trude (2016) 'Psycholinguistics', in Anne Baker *The Linguistics of Sign Languages*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 25–50.
- Pöchhacker, Franz (2004) *Introducing Interpreting Studies*. London/New York: Routledge.
- Seleskovitch, Danica – Lederer, Marianne (1995) *A systematic approach to teaching interpretation*, The Registry of Interpreters for the Deaf.
- Shlesinger, Miriam (1997) 'Conference Interpreting: Current trends in research', in *Proceedings of the International Conference on Interpreting: What do we know and how?*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Translation Library, 123–131.
- Slánská Bímová, Petra – Okrouhliková, Lenka (2008) *Rysy přirozených jazyků. Znakový jazyk jako přirozený jazyk. Lexikografie. Slovníky českého znakového jazyka*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.

RÉSUMÉ

Interprétation de conférence entre la langue de signes tchèque et l'anglais parlé

L'interaction de la communauté sourde avec celle des entendants au niveau international devenant de plus en plus fréquente, la langue de signes (tchèque) entre en contact avec des langues parlées étrangères (surtout l'anglais), ce qui crée un besoin d'interprétation – soit en *relais* (en passant par une troisième langue), soit directement.

C'est justement le relais qui constitue le thème central de notre recherche. Bien que son impact négatif sur la qualité d'interprétation n'ait pas été prouvé, nous croyons que l'interprétation en deux phases peut exercer une certaine influence sur l'interprétation, notamment en ce qui concerne la fidélité informationnelle, et que les glissements de sens et pertes d'information potentielles différeront en fonction de la modalité de la langue (visuelle et gestuelle X audio-orale).

Cette hypothèse sera testée par une expérience réalisée dans des conditions de laboratoire. Un discours identique sera prononcé par un orateur de langue maternelle française et par un orateur dont la langue maternelle est la langue de signes tchèque ; les discours seront traduits vers l'anglais parlé par l'intermédiaire du tchèque, chacun par quatre paires d'interprètes.

Le produit sera analysé en utilisant la typologie des méprises d'interprète de Cokely (1986): omissions, ajouts, substitutions, interférences, anomalies.

L'objectif de cette analyse est de déterminer si l'interprétation en relais du discours prononcé en langue de signes tchèque vers l'anglais parlé diffère de façon significative de l'interprétation en relais vers l'anglais parlé du même discours prononcé en français parlé, et dans quelle phase de l'interprétation se produisent ces déviations potentielles, à savoir si elles sont dues aux différences dans la nature des deux langues (codes) de départ, ou bien au fait que les interprètes travaillant vers l'anglais font un *retour*, c'est-à-dire une interprétation vers leur langue B, et si la qualité de leur performance dépend de leur niveau d'expérience professionnelle.

Les résultats de l'expérience ne seront probablement que de nature descriptive, bien que d'éventuelles conclusions prescriptives, relatives à la pratique et surtout à l'enseignement de l'interprétation, ne soient pas à exclure.

Mgr. Marie Přibyllová

Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

mariepribyllova@seznam.cz

TRANSLATING CULTURE: MEDIATING CUSTOMARY LAW RELATED LANGUAGE

ARBEN SHALA

ABSTRACT

This paper aims to outline the role of translators and interpreters as cultural mediators for international police forces during peacekeeping and peacebuilding missions in Kosovo. They were an essential source of cultural information concerning informal legal practices, folk culture, speaking style and etiquette with the parties in the procedure. These idiosyncrasies require deep understanding and are a prerequisite for producing meaningful translation.

The culture in mediation is represented in a particular way of speaking known as allegorical conversation (*biseda me rrotulla*). It relies on ambiguous language, on allusions, ellipsis, references to customary law resolutions, folk stories, specific and anonymous people, and traditional procedures to resolve disputes.

Keywords: public service interpreting; police language assistants; cultural mediation; customary law; folk culture

1. Introduction

The century-long crisis in Kosovo culminated in 1998–1999 with war and NATO's 78-day air campaign against the former Yugoslav (Serbia and Montenegro) military and industrial targets.

On June 10, 1999, the International Security Forces (KFOR) and the Federal Republic of Yugoslavia concluded a Military Technical Agreement in Kumanovo, Macedonia. The Agreement (often referred to as Kumanovo Agreement) intended to end hostilities and the humanitarian crisis and created the conditions for the deployment of international civil and security forces (S/1999/779: 2).

Kosovo became an international protectorate or trusteeship of the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) (Knudsen – Laustsen 2006: 8). UNMIK vested with “all legislative and executive powers, including the administration of the judiciary”, took over responsibility for law and order, subject to a controlled transition to local authorities (Council of Europe 2005).

United Nations police officers were an integral part of the mission for approximately nine years (1999–2008). UNMIK Civilian Police (CIVPOL) consisted of police officers

from all over the world. Initially, they maintained law and order until the Kosovo Police were ready to assume their responsibilities. The largest number of international police officers deployed was in June 2002, numbering up to 4,524 police officers (Den Heyer 2012: 93).

The deployment of international personnel gave rise to the demand for public service interpreting and translation services. International police officers depended on language personnel hired as language assistants to overcome language barriers. All police stations and police units had language assistants who interpreted and translated everything said and written throughout the legal procedures. They worked in teams in the field and in the office, always shadowing police officers.

Language assistants assisted officers in basic police tasks such as controlling traffic, foot and vehicle patrol, interviewing witnesses/victims and perpetrators, community policing, conducting checkpoints. Their services were also necessary for covert actions, arrests, house searches, and other aspects related to police work in the field and the police station. The range of tasks and duties was subject to the development and training of the local police. Moreover, language assistants took part in the selection process of the local police force (Kosovo Police Service), their training, working in joint teams and, subsequently, the monitoring stage (OSCE 2005).

After the proclamation of the independence of Kosovo in 2008, the European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX Kosovo) assumed, among others, specific executive authorities in support of law enforcement agencies. EULEX police received the same authorities as the Kosovo Police (Article 17 of Law No. 03/L-05). The United Nations delegated their authorities to the European Union as a part of what is apparently the fourth stage of peacekeeping, where the United Nations subcontract peacekeeping and peacebuilding to regional organisations (Hanhimäki 2015: 77). Inevitably, their work required more interaction with the local population before independence than after.

The EULEX police consisted of police officers from the European Union and other contributing countries (Canada, Norway, Switzerland, Turkey, and the United States). In both missions, they worked together in teams under the flag of their respective organisation. After a ten-year period, the Council of the European Union ended the judicial and executive mandate in June 2018 (S/PRST/2008/44; Article 3 of Law No. 03/L-053; Council of the EU Press Release 322/18).

English was the official language of both missions and translation and interpreting services for the parties in proceedings was conducted from English into local languages (Albanian, Bosnian, Serbian and Turkish) and vice versa (UNMIK/REG/2001/9, Chapter 4 (3)).

The need for language services gave language assistants the opportunity to take part in encounters between the international police and the local people (see Stahuljak 2010: 411). As a consequence, the international police officers and their language assistants often found themselves in unconventional situations during their interaction with the local people in the course of their work, whether in the field or in the office. Situations that recall archaic habits, etiquette and speaking style demanded specific attention to cultural mediation, as discussed in section 3.1.

Often, this turned into a difficult situation considering the sensitivity of police work and operational effectiveness. Efforts to produce meaningful statements during gaps in

understanding subsequently raised ethical implications of competence, accuracy, and even loyalty.

2. Methodology

The methodology used in this paper is interdisciplinary. The personal experiences of the author working together with the international police and the Kosovo Police for over 18 years require an (auto) ethnographic approach. It provides the perspective of the author, familiar with the cultural conventions and the conceptual world of the parties to the procedure as an active participant (see Hale – Napier 2013: 85). This is combined with insights from linguistic anthropology/ ethnolinguistics when describing the language used in folk stories as a cultural resource and their use for a distinctive way of speaking as a cultural practice (see Duranti 1997: 2).

For this purpose, accounts from a two-volume book of folktales, anecdotes, short stories, and customary law resolutions (ordinal numbers in brackets) make up the corpus of this work. The stories were collected from Albanian speakers by folklore expert Anton Çetta (1920–1995) between 1966 and 1969, in the Drenica region of central Kosovo. The stories function as a source of reference for the role of customary law in the underlying meaning when a traditional form of communication is used. Communication etiquette is a refined form of social interaction.

The key terms explained in section 3.1 relate to institutions, persons entitled to implement customary law, and language used in the process of mediation. This work relates to the importance of a deep understanding of informal, albeit traditional, legal practices and folk culture for a successful mediation for the international police in Kosovo missions.

3. Cultural mediation as a deviation from translation and interpreting

Translation as a form of cultural mediation encompasses an “interchange between the cultures” (Bassnett 2011) and implies more than just a linguistic process. Cultural mediation as translation aims to rationalise “social production and reproduction of sense, meaning and consciousness” (O’Sullivan et al. 1994: 68). Cultural mediation takes into consideration social and cultural perspectives on specific situations or concepts and is subject to some “deviation” as Vermeer (1992: 40) notes.

Specific situations or concepts relate to a set of values and habits that often differ from those in the target language. They fall into the group categorised by Newmark (1988: 95) as cultural objects that extend to the range of ecology, material culture, social culture, organisations, customs, activities, procedures, concepts, gestures, and habits. According to Newmark (1988: 32), the main difficulties in translation are lexical, not grammatical due to ‘unfindable’ words. These concepts relate to lexical gaps or lacunae in translation and require the application of mediation for successful communication.

Another difficulty in translation happens when languages operate with different maxims which “may be deliberately flouted” (Munday 2016: 155) and contain information “not linguistically implicit in the original” (Nida – Taber 1969: 199).

In Kosovo, flouted maxims have their roots in folk culture, in a form of allegorical speaking which relies on many references to specific and anonymous people and their related stories. Communication conducted by telling various anecdotes and stories intends to make a conversational implicature. This form of communication is characteristic of entire regions and of specific age groups (Çetta 1972/1990: 26; Shkurtaj 2009: 242–243). In that case, a translator or interpreter has to become a negotiator in the communication process. He has to go beyond linguistic and cultural borders and convey, “intended meaning, implied meaning, [and] presupposed meaning” (Hatim – Mason 1990: 33). Upon accomplishing this enterprise, s/he assumes the role of a linguistic anthropologist, and as Katan (1999: 7–12) observes “the level of ‘contextual evaluation’”, is required to avoid the “loss or distortion of meaning”. To achieve this, Katan contends, “he or she will need to be a specialist in negotiating understanding between cultures”.

The level of negotiation, however, depends on the relationship between the interacting parties and the purpose of translational action. In legal settings, the purpose determines the mode of translational action. According to Reiß and Vermeer (1984/2014: 85–94), the priority of purpose (Skopos Theory) relies on the appropriateness of intention and purpose in a situation determined by the prevailing culture-specific norms. The latter relates to culture-specific conventions. There is room for choice, since norms can be modified or abandoned in favour of another norm. Modifications are legitimate, but they should have the same degree of conventionality or application as the modified image or word. The goal is a reasonable modification regarding a situation that leaves no room for “protest” for both the sender and the recipient. This requires, however, the assessment of the target audience and the redefinition of certain aspects subject to practical considerations.

3.1 Customary law-related terms and procedures in mediation

Cultural elements found challenging in translation and interpreting relate to *The Code of Lekë Dukagjini, pleqërimet/pleqnitë, oda and kuvendi*. These cultural elements prevail in the mind-set and rules of behaviour of people in their discourse and etiquette.

The *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, translated into English by Fox (1989) as *The Code of Lekë Dukagjini* is a customary law that governed the areas of Kosovo and northern Albania for centuries. Collected and codified by the Franciscan priest Shtjefën Gjeçovi in 1910–1925, it was passed down through successive generations by word of mouth.

The Kanun constituted the moral basis for the customary law mediation process and consequent resolutions (*pleqërimet/pleqnitë*). It defined and guaranteed the independence of a person, although obedience to the rules was unquestionable because of their strict application and sanctions. Although they were ancient and brutal, they applied equally to everyone, whether rich or poor, regardless of their economic situation. According to Kanun, Article 594 “*Në kandër të vet sè i cilli peshon katerqind derhëm*” (lit. Each person worth

[lit. weighs 400 derhëms¹ on their own weigh scale (my translation)). This means that no one has the right to underestimate or offend another person, because all people are equal. However, being an equal among equals meant that one had to speak wisely, with maturity, to be a man of honour, a hospitable, brave, and honest patriot (Tirta 2004: 351–371). Failure to meet these expectations (offences against honour) often resulted in blood feuds.

The Kanun outlived Ottoman rule, which lasted for almost five centuries and their legal system. During Ottoman time, a judicial dualism was in place because as Williams (1914/1999: 16) affirms, “Turkish rule furnished no justice, and encouraged this institution, as it helped by internal enmities [blood feuds] and divisions to maintain the people in subjection”. No police were present, except in towns and many blood feuds took place out in the open (Belfield 2005: ix).

The Kanun as an instrument of justice inherited for centuries seemed appropriate for the circumstances in which people lived. Customary law alone governed the lives of most Albanian people, both Catholics and Muslims. This tendency continued even after the Balkan Wars (Vickers 1998: 20; Salihu et al. 2014: xxxi). The ruling authorities under the Serb-Croat-Slovene Kingdom and Communist Yugoslavia did not interfere with the Kanun, for the same motives Williams mentions. This practice remained a common occurrence until the late 1930s (Vickers 2001: 5) and continued throughout the 1980s, until a reconciliation campaign in 1990 led by Anton Çetta (Kostovicova 2005: 117). At present, this practice has largely decreased yet it has not died out entirely. Occasionally, it appears as a relic of the past.

Pleqërimet, or in the dialect known as *Pleqnitë*, are stories that describe the act of mediation by describing specific real-life cases for the listener to draw an analogy. The subjects of these stories are famous *pleqnars* (*customary law mediators*).

This old practice became predominant and standard when the legal system installed by the ruling authorities failed to achieve its purpose. The installed legal system controlled and abused by the ruling authorities was considered corrupt, biased, and cruel (stories 153, 438, 450, 451, 545). The same applied to religious authorities believed to be at the service of the ruling system (525, 526). Most people considered deceiving or contriving them acceptable and convenient (453).

This explains the lack of trust in the formal legal system, an approach that extends to this day. The criteria for judging personality traits corresponded to the respect shown for the four key pillars of Kanun: honour, hospitality, comportment, and tribe. These pillars established the guiding principles in what looked like a lawless society. People had the law in their hands, but could not abuse it due to self-restraint and accountability before the Kanun (Sinani 2017). Because of this, they maintained their composure in interactions with others and used moderate and prudent vocabulary. The pillars served as a form of communal checks and balances. The language used in communication relied largely on (*biseda me rrotulla*) (Çetta 1972/1990: 30).

Pleqnarët e fshatit were “mediators of the village” entrusted to deal with minor conflicts at a local level (Kanun, Book 11, Article 998). If a solution was not found at a local level and if the parties (representatives and their guarantors) agreed, they could entrust the matter to an old man who mediated (*pleqnar i Kosoves*). Generally considered a wise,

¹ Old unit of measurement for weight; 400 Derhems equal to 1.28 kg.

impartial person with a well-established reputation, a *pleqnar* had long experience in administering related matters.

From Articles 992 and 994 of the Kanun, and other stories, we see that age and gender were not always strictly adhered. While mediators were usually elderly, in rare exceptions, women and youth contributed to mediation and their testimony was needed to resolve disputes (868, 881, 898).

Once the parties reached a settlement, they could not alter their consent because of the guarantors (*dorezanët*) (Çetta 1972/1990: 29). In cases where either party violated the trust granted to them, the guarantors had the right to penalise the perpetrator and his family. The sanctions were the burning of houses and the expulsion of the perpetrator from the village for a certain period (836) (Salihu et al. 2014: xxxi).

In serious cases, the representatives of the tribes would call for a convention (*kuvend*) in their efforts to reach a resolution (Kanun, Book 148, Article 1106). In cases of serious conflicts or murders, the representatives of tribes (The Council of Elders) convened in the *oda* (see below) and made decisions after consideration of facts and allegations in relation to offences to honour, blood feuds, etc. (867, 869). Occasionally, in complicated cases, several days passed before a decision was made (898, 869). In such cases, parties in charge of the case were elderly people (one, two, or three for each side of the dispute). Another 6, 12, or 24 elderly people were *dorëzane* (guarantors) and *pleq të besë* (witnesses), who would take oaths in cases they considered the allegation unfounded (Çetta 1972/1990: 29).

The principles expected to be followed were fairness and impartiality. Decisions made were deemed appropriate by most *pleqnars*, so no one would be injured unjustly (885) (Çetta 1972/1990: 29). Grounded on Kanun as an unchallengeable traditional law, this system guaranteed accountability (429). In cases where any of the entrusted would render an unfair resolution, the men of the village and the region would call for a convention (*kuvend*) and all would fire their guns into the air to kill unfair and biased mediation. Then the person whose “resolution was killed” no longer had the right to mediate (Tirta 2004: 375).

The *oda* was the biggest and finest room in the house, often decorated with fine wooden crafts. *Pleqnars* convened there to hold their *kuvend* (convention) and make a decision. The *oda* had its protocol and hierarchy of principles. *I zoti i shtëpise* or the head of the family and other influential people who had oratory skills and were esteemed for their knowledge and prudence sat by the fireplace.

The young men had no right to speak and sat closer to the door (869). The rest of the people could stay in the *oda*, listen to the discussion but had no right to speak unless requested (Hahn 2015: 78). The *oda* is a place where the convention (*kuvendi*) took place, an important place that played the role of a courtroom that delivered customary resolutions (*pleqëritë*). For other cases, it was a room used for festivities and as a place of reception of condolences when a family member passed away. In addition, it was used as a theatre where long epic songs were performed and games were played, mainly during the winter (330, 605, 840, 846), but only for men, hence the expression *oda është për burra* (The *oda* is for men [only]) (Toska – Bllaci 2011).

As a term, *oda* has no equivalent translation; therefore police records explained it in a footnote. The most frequent translation as “male guestroom” does not adequately convey the concept.

Nowadays, this term has been extended to some professional organisations or associations, such as the Bar Association (*Oda e Avokatëve*), Notary Chamber (*Oda e Noterëve*).

3.2 Language of folktales

The language of folktales (anecdotes, short stories and customary resolutions) is the Gheg dialect. Kosovo and northern Albania speak this dialect widely but do not use it in official communication.

The narrative uses a simple language and vocabulary that supports the communicative process. The vocabulary consists of words used in everyday life, which makes an interesting narrative. However, similarly to the Kanun's language, "words are used with a sometimes staggering variety of meanings" characterised by "extreme terseness of expression" as Fox (1989: xx) notes. Occasional uses of Turkish and Serbian words, among others, refer to specific cultural references. They function as an indication of ethnic origin, occupations, or religious references generally related to ruling authorities (120, 573).

Therefore, the message conveyed through ambiguous language, occasionally in the form of a question-and-answer dialogue form, yields to a wise maxim (Çetta 1972/1990: 26). This form of conversation is known as an allegorical conversation (*biseda me rrotulla*). The narrative scenes depicted contain abundant humour, expressed by irony or subtle allusions, naïve responses, wordplay, and misunderstandings.

A person who is not familiar with this speaking style most of the time cannot detect what the implication is and may become subject to mockery (Shkurtaj 2009: 242). The communication process is not common because the words chosen are thoughtful, moderate and prudent. Communication follows a pattern (428), and intentionally avoids expressing explicit messages.

The stories convey wisdom from the past; therefore, challenging them goes against locals' moral education and their common origin and culture (720, 767). The focus is on insinuation, often comprised in a simple concluding sentence characterised by careful thinking. (Shkurtaj – Shopi 2018: 197–198).

According to Çetta (1972/1990: 26), the people who use this form of communication are:

"[...] gentle and calm during the conversation. They give the other their turn to speak and once the speaker has presented his arguments, then one of the people present takes his turn with: 'There was one ...', 'Once they asked one ...', 'One has said ...', and other similar formulations and serenely tells a story trying to refute the opinion of the opponent. It happens that the opponent is eloquent, and he responds with another short story and so the others get involved and the conversation continues [...]" (My translation.)

This allowed a discussion conducted in a refined, impartial language in the third person avoiding direct offence, protecting the integrity and feelings of the conversing parties. In addition, the ellipsis enables different interpretations. People who did not like the message or the insinuation given could excuse themselves by pretending they understood the story in a different way (345, 424).

Not all people present in the *oda* could understand that style of communication. Many people were afraid of having the floor because of the requirement and expectations to speak wisely and maturely, and of the fear of being mocked. The rich subtext of narratives

and refined dialogues sought to use the power of honour (face) in search of the truth (307). There is a story or anecdote for every circumstance. When necessary, one had the liberty to create a new story (546) (Mustafa 2005: 4).

Rukiqi (2013: 166) points out several reasons for this type of speaking: the speakers addressed a more matured audience by refraining from expressing opinions openly or felt endangered by the ruling authorities. However, ideas expressed indirectly served as an education for young people because schools and books in Albanian were not allowed for many centuries (Vickers 2001: 27).

Through stories, listeners could gain a better understanding of the code of conduct, increase religious tolerance (535, 536) and fight against negative phenomena such as lying, cheating, stealing, greed, laziness, arrogance and other bad habits. The characters in the stories were common characters such as elders, farmers, shepherds, outlaws, and rich and poor people (114, 136, 456, 785).

4. Mediating culture for international law enforcement authorities

The international police, although vested with authority, remain a recipient culture. The personnel working for international and regional organisations such as the United Nations or the European Union come from different cultures and different legal systems (Šarčević 2013: 10). The situation is the same for police who bring their culture and policing models and try to apply them in the field through language assistants. In addition, they also bring their attitude towards the host culture (Faiq 2004: 1), that could translate either into a willingness to understand and try to learn about the culture and language of the host country or show various levels of ignorance.

Language assistants and local police become representatives of their respective national culture in the role of cultural experts in their joint encounters with the local population (Nakane 2014: 21). They also remain an indispensable source of cultural information about informal regional legal practices, folk culture, speaking style, and etiquette.

These idiosyncrasies seem largely conventional to local people because, as Venuti (1998: 2) points out, they are “deeply repressed in the cultural identities” and the resulting etiquette or conduct. According to Hall (1990: 223), cultural identity implies two ways of thinking or positions: one is the common shared culture and the past while the second way is the difference of “the other”. In this sense, cultural identity is in contradiction to the shared culture and the past on one hand, which is inclusive and open for “the other”, as long as values are not questioned but accepted *per se*. On the other hand, the part which exclusively resists and isolates itself from local values is seen as “the other”. The latter establishes the grounds for the widely held perception of translation (especially in conflict zones) as a threat or as an “act of violence” (Venuti 2005: 177). As a result, culture influences identity and relates to conduct that suggests “a sort of underground existence in the discourse” (Bourdieu 1977/2013: 24–25).

According to Hess (2010: 10), communication is the key in establishing the first contact and in winning or losing the opportunity to obtain the cooperation of a party in the investigation process. Language assistants were the first contact with witnesses and

suspects, and according to Matti Raatikainen (2018, personal communication), a former EULEX police officer, appropriate approaches were the key to a successful outcome.

Difficulties would arise when the local party in the procedure assumed that the international police officer was familiar with the informal speaking style and began telling a story. Therefore, during translation and interpreting for the investigation process, culture and language cannot be separated but must be carefully considered. Familiarity with these stories and knowing when to tell a specific story for a specific occasion makes one a wise man in front of other people (103).

The application of corresponding and appropriate conversation strategies and approaches may be useful for building trust between the local population and the international police. An appropriate approach saves the honour and integrity of the international police. It gives the encounter a proper course, saves time, and increases the chance of obtaining clues or causes for concerns during the contact or interviewing process. Otherwise, in cases where translation/interpreting isolates the cultural component, and works literally, soft conflicts may arise unnecessarily due to “cultural differences in value systems, social conventions, and ways of thinking” (Tang 2007: 141). That does not help the police in their efforts to establish a communication channel.

In cases where the language assistant is not familiar with the discourse, then at first, he has to become, in terms of Jakobson (1959/2000: 114), an intralingual translator/interpreter and ask for an explanation. Once the implication is clear, s/he becomes an interlingual translator/interpreter by conveying the message. Nevertheless, this brings up implications about competence, accuracy, and loyalty – and it takes time.

Literal translation alone, ignoring the cultural component renders the translation incomplete and even misleading. Therefore, the extent of an accurate translation depends on the knowledge of the local culture and expectations thereof. The language assistant becomes a negotiator despite the requirements for verbatim or literal translation (Raatikainen 2018, personal communication). However, an accurate translation requires the application of Nord’s (2006: 131), instrumental translation and interpreting carried out under target culture conditions focussing on the message, rather on literal meaning.

At first sight, a cultural expression might seem easy to translate. Nevertheless, they pose a cultural barrier due to the connotations they have with Kanun’s vocabulary and procedures. Some examples of such expressions are the following: *i mledh pleqtë, burrat, meshlizin*- lit. [he] convenes the elderly, men, council [to mediate the matter] or, *me da pleqni*- lit. to mediate; *argat i keq*- lit. bad daily labourer [inciter], *i ra ndore atij* – lit. he fell in his hands (surrendered to him i.e. trusted him with his life and protection was sought and expected) (416, 428, 396, 744, 828, 835, 869, 874, 875).

Often references to stories become proverbial and outlive the story. Expressions such as *shet dushk për gogla* (363), lit. exchange dried oak leaves for oak apples, become idiomatic expressions and find a wider application for similar situations. The true meaning is derived from a story when two persons exchange something of zero value for something of the same (zero) value but both parties think they have deceived the other (Çetta 1972/1990: 21). This may explain the economy of words because, as Elsie (2016) pointed out, people in Kosovo are self-restrained; first reflect and then speak slowly.

The long existence of such practices prevails in culture and still forms a *modus operandi*. People who must encourage and comply with the legal system fall into these practices because they are culturally rooted.

To illustrate this, an example of circumvention of the legal system by someone expected to support the rule of law in Kosovo is the case of President Thaçi. The brother of an Albanian war victim made an allegation against him. At a later stage, the same person explained that Thaçi cleared himself (*lahet*, lit. wash out) of the allegation by convening 124 elderly people (Kajtazi 2017). Another example is that of the former Member of Parliament, Geci. He said that the former head of the Kosovo Liberation Army Headquarters, Syla, might clear up the allegations of the murder of two activists of the LDK (Democratic League of Kosovo) party either by law or by Kanun. If the latter, he was expected to convene 48 elderly people (Geci 2011).

Moreover, there is a tendency to attribute certain prohibited actions to Kanun and even to seek rationalization of them. Haradinaj, the former Prime Minister referred to some happy shootings that involved his subordinates as an old Albanian tradition permitted by Kanun, which is not the case (Popova – Kryeziu 2017).

This form of circumventing the authorities shows a lack of trust in the legal system. This approach inevitably challenges law enforcement authorities and efforts to install a functional judicial system. Janssens (2015: 163) incorporates Kanun, and the structures related to it in the group of non-state policing agents. The family and the Council of Elders serve as a policing system because the family serves as a security provider and a welfare system, which in turn, could interfere with investigations. That is the reason for such a low rate of reported crimes. Both police and criminals might use such a structure for their benefits. Janssens says that although there are no indications that police interacted with these structures, the encounter was unavoidable because of the work environment.

The role of a language assistant at this stage, in addition to being a constant source of cultural information, could extend to that of a guardian of language and culture. A guardian against misunderstandings in cases where the police, as Dixon (2006: 350) points out, pick up what they want to hear. In practice, however, the presence of a language assistant serves as a counterbalance between the international officer and the local people. In doing so, the interpreter remains subject to mistrust and a default target to blame. Local parties and police expect the language assistant to work for them, or at least to keep their side and be subordinate to them; the first because of national belonging and the second because of the hiring organisation and attractive salary.

The latter may bring up a problem, because as Gelles et al. (2006: 33) point out, the interpreter may risk sliding towards becoming into a surrogate interrogator. They suggest that a language assistant should appear in the subordinate role. However, the language assistants are not part of the hierarchical chain as are police and soldiers, and operating as subordinates may bring up some interesting ethical and professional dilemmas.

According to Kelly (2000: 131–148), the intervention of the interpreter in the role of a cultural expert is indispensable to provide cultural information relevant to the case. For that, the interpreter must be qualified by the court in a particular culture but must not intervene for sympathy or belief in guilt or innocence.

Nevertheless, the experience in the field shows that a language assistant in the role of mediator helps to negotiate and build trust. This applies to witnesses in cases of deferred justice or when the same persons are subjected to several interviews about the same incident.

In addition, it saves time and serves to break ground and establish solid trust with victims/witnesses and other concerned parties. If in doubt, the principles of humanity, neutrality, impartiality, and independence, derived from International Humanitarian Law (Barnett – Weiss 2008: 3), constitute solid guiding principles for a language assistant to follow.

Conclusions

The international police vested with an executive mandate have been present in Kosovo for approximately two decades (1999–2018). Language assistants facilitated the communication in all legal procedures.

Cultural mediation for the international police in Kosovo raised the need for a language assistant to be familiar with a characteristic form of discourse known as allegorical speaking. Allegorical speaking is a way of speaking that depends on a moderate and prudent vocabulary and related etiquette characteristic of entire regions in Kosovo. This requires the need to familiarise with it and is a prerequisite to produce a meaningful translation. It is a dying practice and closely related to the language and requirements of Kanun.

The communication process employs telling stories and references applicable to the situation under discussion to create an analogy. The stories emanating from the opinions and resolutions of customary law known as *Pleqni* and other folk stories accompany the discourse that occurs in the *oda*. The *oda* was a place that, among others, served as a courtroom.

Language assistants constituted an essential source of cultural information on informal legal practices, folk culture, speaking style, and related etiquette. In addition, references to customary law related language and other folk stories are sometimes expressed in idiomatic form.

The language analysed in stories relates to the folk culture still in use, although only by particular age groups. It relies on ambiguity and makes use of abundant allusions and ellipses employed to avoid direct confrontation. Despite the economy of words, the people present in the *oda* were expected to understand where the conversing parties “threw the stone”, that is, the words (417). If not, people who are oblivious to this speaking style, including police, become a subject of laughter and mockery or even miss out the whole point of discussion.

The knowledge and appropriate translation of this speaking style saves the honour and integrity of the international police, saves time, and gives the encounter adequate direction. At the same time it increases the chances of obtaining clues, information, or causes for concerns during the contact or interviewing process.

During the process of cultural mediation, the police and other parties involved may have different expectations. This relates to the role of a language assistant finding a bal-

ance to avoid turning into a surrogate investigator yet upholding internationally recognised humanitarian principles.

By finding a proper balance between the two, a language assistant becomes a partner in a joint effort to obtain justice and guard fundamental rights.

REFERENCES

- Barnett, M. – Weiss, T. G. (2008) *Humanitarianism in Question: Politics, Power, Ethics*, New York: Cornell University Press.
- Bassnett, S. (2011) 'The Translator as Cross-Cultural Mediator', in K. Malmkjær – K. Windle (eds.) *The Oxford Handbook of Translation Studies*, Oxford: Oxford University Press.
- Belfield, G. (2005) 'Prince William of Wied', in D. Heaton-Armstrong – G. Belfield – B. Destani (eds.) *The six month kingdom: Albania 1914*, New York: I. B. Tauris, in association with the Centre for Albanian Studies.
- Bourdieu, P. – Nice, R. (1977/2013) *Outline of a theory of practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Çetta, A. (1972/1990) *Prozë popullore nga Drenica: 1*, Prishtinë: Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës. (Stories 103, 114, 120 136, 153.)
- Çetta, A. (1972/1990) *Prozë popullore nga Drenica: 2*, Prishtinë: Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës. (Stories 307, 330, 345, 363, 396, 416, 417, 424, 428, 429, 438, 450, 451, 453,456, 525, 526, 535, 536, 545, 546, 573, 605, 720, 744, 767, 785, 828, 835, 836, 840, 846, 867, 868, 869, 874, 881, 885, 898, 901.)
- Council of Europe (2005) *Report Submitted by the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) Pursuant to Article 2.2 of the Agreement between UNMIK and the Council of Europe Related to the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2 June 2005, ACFC (2005)003*, retrieved from <https://www.refworld.org/docid/47591dd62.htm>
- Council of the EU (2018) *EULEX Kosovo: new role for the EU rule of law mission* [Press release], retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/08/eulex-kosovo-new-role-for-the-eu-rule-of-law-mission>.
- Den Heyer, G. (2012) *The role of civilian police in peacekeeping: 1997–2007*, Washington, DC: Police Foundation.
- Dixon, D. (2006) 'Regulating police interrogation', in T. Williamson *Investigative Interviewing*. Willan Pub.
- Duranti, A. (1997) *Linguistic anthropology*, New York: Cambridge University Press.
- Elsie, R. (2016, April 11) *Shqiptarët nuk kanë ende një histori, por vetëm parulla* (interview by Anisa Ymeri for 'Në Tempull' show), retrieved from <http://lajmi.net/robert-elsie-shqiptaret-nuk-kanë-ende-një-histori-por-vetem-parulla>.
- Faiq, S. (2004) 'The Cultural Encounter in Translating from Arabic', in S. Faiq (ed.) *Cultural Encounters in Arabic Translation*, Clevedon: Multilingual Matters, 1–13.
- Fox, L. (1989) 'Note on Translation. In *Kanuni i Lekë Dukagjinit*', in *The Code of Lekë Dukagjini*, arranged by Gjeçov, Shtjefën, Gjonlekaj Publishing Company, New York, 1989.
- Geci, G. (2011, May 11) *Azem Syla deshi të më vriste*, retrieved from <https://telegrafi.com/geci-azem-syla-deshi-te-me-vriste>.
- Gelles, M. G. – McFadden, R. – Borum, R. – Vossekuil, B. (2006) 'Al-Qaeda-related subjects: a law enforcement perspective', in T. Williamson (ed.) *Investigative Interviewing*. Willan Pub.
- Gjeçov, S. (1933) *Kanuni i Lekë Dukagjinit: (veper postume)*, Shkoder: Shtypshkroja Françeskane.
- Hahn, J. G. (2015) *The discovery of Albania: Travel writing and anthropology in the nineteenth century Balkans*, London: Tauris.
- Hale, S. B. – Napier, J. (2013) *Research methods in interpreting*, London: Bloomsbery Academic.
- Hall, S. (1990) 'Cultural identity and diaspora', in J. Rutherford (ed.) *Identity: community, culture, difference*, London: Lawrence & Wishart.

- Hanhimäki, J. M. (2008) *The United Nations*, New York: Oxford University Press.
- Hatim, B. – Mason, I. (1990) *Discourse and the Translator*, London: Longman.
- Hess, J. E. (2010) *Interviewing & interrogation for law enforcement*.
- Jakobson, R. (1959/2000) 'On linguistic aspects of translation', in L. Venuti (ed.) *The Translation Studies Reader*, London; New York: Routledge, 113–118.
- Janssens, J. (2015) *State-building in Kosovo: A plural policing perspective*.
- Kajtazi, V. (2017, January 18) 'Presidenti Thaçi i 'lahet me 124 pleq' Imer Imerit se nuk ka gisht në vrasjen e vëllait të tij', retrieved from <http://www.insajderi.com/presidenti-thaci-lahet-124-pleq-imer-imerit-se-nuk-ka-gisht-ne-vrasjen-e-vellait-te-tij>.
- Katan, D. (1999) *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kelly, A. M. (2000) 'Cultural parameters for interpreters in the courtroom', in R. Roberts – S. Carr – D. Abraham – A. Dufour (eds.) *The Critical Link 2: Interpreters in the Community*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 131–148.
- Knuksen, T. B. – Laustsen, C. B. (2006) *Kosovo between war and peace: Nationalism, peacebuilding and international trusteeship*, London: Routledge.
- Kostovicova, D. (2005) *Kosovo: the politics of identity and space*, London: Routledge.
- Law No. 03/L-053 (2008) *On The Jurisdiction, Case Selection and Case Allocation of EULEX Judges and Prosecutors in Kosovo*, retrieved from <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/03-L-053%20a.pdf>.
- Munday, J. (2016) *Introducing translation studies*, London: Routledge.
- Mustafa, M. (2005) 'Recension për vëllimin Anekdota 3 të mbledhësit Salih Zogiani', in S. Zogiani (2005). *Anekdota: 3*. Prishtinë.
- Nakane, I. (2014) *Interpreter-mediated police interviews resource: A discourse-pragmatic approach*. (Palgrave connect e-books.)
- Newmark, P. (1988) *A Text book of Translation*, Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- Nida, E. A. – Taber, C. R. (1969) *The practical theory and practice of translation*, Leiden: E. J. Brill.
- Nord, C. (2006) 'Translating as a Purposeful Activity', *TEFLIN* 17(2): 131–144.
- OSCE Mission in Kosovo. (2005) *Police Education and Development* [Press release], retrieved from <https://www.osce.org/kosovo/37595?download=true>.
- O'Sullivan, T. – Hartley, J. – Saunders, D. – Montgomery, M. – Fiske, J. (1994) *Key Concepts in Communication and Cultural Studies*. London: Routledge.
- Popova, E. – Kryeziu, P. (2017, December 19) *Kryeministri që Vendos Kanunin Para Ligjit për Veprat e Dënueshme Deri në 5 Vjet Burg*, retrieved from <https://kallxo.com/kryeministri-qe-vendos-kanunin-para-ligjit-per-veprat-e-denueshme-deri-ne-5-vjet-burg>.
- Raaticanen, M. (2018, June 05) Personal interview.
- Reiß, K. – Vermeer, H. J. – Nord, C. – Dudenhöfer, M. (1984/2014) *Towards a general theory of translational action*, London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Rukiqi, M. (2013) 'Përkatësia rajonale e anekdotave popullore shqiptare', in Proceedings of *The XXXII International Seminar for Albanian Language, Literature and Culture*, 161–167, Prishtine.
- Salihu, I. – Zhitija, H. – Hasani, F. (2014) *Komentari i Kodit Penal të Republikës së Kosovës*, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.
- Šarčević, S. (2013) 'Multilingual Lawmaking and Legal (Un)Certainty in the European Union', *International journal of law, language & discourse* 3 (1): 1–29.
- Shkurtaj, G. (2009). *Sociolinguistikë e shqipes: Nga dialektologjia te etnografia e të folurit*. Tiranë: Morava
- Shkurtaj, G. – Shopi, M. (2018) *Gjuha, ligjërimi dhe jeta: (përmbledhje leksionesh, krestomaci dhe ushtrime sociolinguistike)*, Tirane: Barleti.
- Sinani, Sh. (2017, May 25) *Sot kanuni është "një botë e mbyllur"*, retrieved from <https://telegrafi.com/sot-kanuni-eshte-nje-bote-e-mbyllur>.
- Stahuljak, Z. (2010) 'War, Translation, Transnationalism: Interpreters in and of the War (Croatia 1991–1992)', in M. Baker (ed.) *Critical Readings in Translation Studies*, London; New York: Routledge, 391–414.
- Tang, J. (2007) 'Encounters with Cross-Cultural Conflicts in Translation', in S. M. Carr. (ed.) *Translating and Interpreting Conflict*, Amsterdam; New York: Rodopi, 135–147.

- Tirta, M. (2003) *Etnologjia e Shqiptarëve*, Tirane: Geer.
- Toska, E. – Billaci M. (2011) *7 Projekte të Konservimit të Integruar në Komunën e Junikut / 7 Integrated Conservation projects in Junik Municipality*. CHwB – Trashëgimia Kulturore pa Kufij, zyra në Kosovë / CHwB – Cultural Heritage without Borders, Kosovo Office.
- United Nations, General Assembly (1999, July 12) *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, (S/1999/779), retrieved from <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/kos-s1999-779.php>.
- United Nations, General Assembly (2008, 26 November) *Statement by the President of the Security Council*, (S/PRST/2008/44), retrieved from <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/Kos-SPRST-2008-44.php>.
- UNMIK Regulation 2001/9 (2001) *Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo* UNMIK/REG/2001/9, Prishtina: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK), retrieved from <http://www.unmikonline.org/regulations/2001/reg09-01.htm>.
- Venuti, L. (1998) *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*, London; New York: Routledge.
- Venuti, L. (2005) 'Local Contingencies: Translation and National Identities', in S. Berman and M. Wood (eds.) *Nation, Language, and the Ethics of Translation*, Princeton: Princeton University Press, 177–202.
- Vermeer, Hans (1992) 'Is translation a linguistic or a cultural process?', in M. Coulthard (ed.) *Studies in Translation/Estudos in Traducao. Ilha do Desterro*, Florianopolis: Edufsc, 37–49.
- Vickers, M. (1998) *Between Serb and Albanian: A history of Kosovo*, New York: Columbia Univ. Pr.
- Vickers, M. (2001) *The Albanians: A modern history*, London: I. B. Tauris Publishers.
- Williams, G. F. – Balla, S. (1914/1999) *Shqiptarët [The Shkypetars]*, Tirane: Argeta-LMG.

RÉSUMÉ

Cette étude vise à décrire le rôle des traducteurs et des interprètes en tant que médiateurs culturels des forces de police internationales lors des missions de maintien et de consolidation de la paix au Kosovo. Ces derniers élaborent une source essentielle d'informations culturelles sur les pratiques juridiques informelles, la culture populaire, la façon de parler et la politesse, résultant du style souvent rencontré par les parties lors des procédures. Ces idiosyncrasies imposent la nécessité d'une compréhension profonde et elles constituent une condition préalable à l'exécution d'une traduction faisant sens.

La culture intermédiaire se caractérise d'une manière particulière par une façon de parler connue sous le nom de conversation allégorique (*biseda me rrotulla*). Ce type de conversation est basé sur un langage flou, sur des allusions, des ellipses, des références coutumières au règlement des différends selon le droit coutumier (sorte d'un conseil d'arbitrage), sur des récits populaires, sur des personnes spécifiques et anonymes et des procédures traditionnelles de résolution des litiges.

Mots-clés: interprétation de service public, interprète de police, médiation culturelle, droit coutumier, culture populaire.

Arben Shala

Institute of Translation Studies, Faculty of Arts, Charles University
ben.shala@gmail.com

**LANGUAGE OF RELIEF:
MEDICAL INTERPRETING WITHIN THE SCOPE
OF THE REFUGEE CRISIS RESPONSE**

VEDRANA ČEMERIN, MARINA ČRNKO

ABSTRACT

One of the main challenges facing local authorities in the regions affected by the current refugee and migrant crisis is to properly deal with the healthcare dimension, both in terms of providing adequate healthcare to migrants and regarding public healthcare of the host country. Because the crisis involves contact between people from distant regions, speaking a wide number of different languages that may be considered rare or emerging languages in the Balkans (such as Farsi and Dari or individual dialects of Arabic and Kurdish), the role of medical interpreters is often filled by ad-hoc interpreters who are native speakers of those languages, rather than trained medical interpreters. The aim of this paper is to examine the way medical interpreting services have been provided to refugees and asylum seekers in the Republic of Croatia between the peak period of the crisis in 2015 and 2019, paying special attention to the implications of this issue for the wider public healthcare concerns. The methodology used comprises an ethnographic case study supported by the qualitative analysis of interviews with the mediators involved in medical relief efforts.

Keywords: crisis translation; medical interpreting; public healthcare; refugee healthcare; volunteer interpreting

Introduction

Due to political instability, economic uncertainties, and ongoing conflicts in parts of the Middle East, Asia, and Africa (Townsend 2015, Dragović et al. 2016), Europe has in recent years faced a large-scale and far-reaching refugee and migrant crisis. One of the most important aspects of the crisis has been the provision of medical assistance and fulfilling healthcare needs of the affected refugee population, as well as protecting the health of local native populations along the migrant routes. Since various types of infectious or communicable diseases are natural hazards abetted in certain instances by human actions or inactions (Siegel 2016: 45), the mitigation of their effects through prevention, vaccination, preparedness, improved diagnostics, and the training of response teams is of crucial importance. Likewise, humans can and do serve as disease vectors, and in cases of human migration involving one or more persons infected with an infectious or communicable

disease that disease can infect people in the receiving location, thus potentially causing an epidemic, especially in urban centres with high population density and limited access to medical facilities (Siegel 2016: 62, 113). There is a growing body of scholarly literature regarding the issues facing medical personnel involved in the response to the migration crisis in the Mediterranean Basin, their activities in the field, as well as the integration of such response-measures into the public healthcare systems of affected countries (Escobio et al. 2015, Escobio et al. 2017, Hunter 2016, Semenza et al. 2016, Scholz 2016, Lionis et al. 2018). While the land route through the Balkans became less prominent between 2016 and 2018 after the joint EU-Turkey Statement in March 2016, its importance never dwindled away completely, resurfacing once again in 2018 with growing numbers of those attempting to cross it in their efforts to reach Western Europe.

Case study: theoretical framework and methodology

The present study is part of an ongoing research project at Croatia's University of Applied Sciences Velika Gorica, focusing on the role of language mediators in the overall migrant crisis response. The initial part of the case study encompassed the peak period of the crisis in 2015–2016 (Čemerin 2019), while the present study builds upon its results and examines the de-escalation period from 2016 to 2019, with a special emphasis on medical interpreting practices. It purports to do so by using an established (both within the scope of the extant project and in the wider academic literature on the subject, cf. Brisset et al. 2013, Tesseur 2017) ethnographic approach, involving qualitative methods such as, in our case, semi-structured interviews with five language mediators, three who participated in relief operations in the reception centres and camps and the initial case study (Čemerin 2019), and two who still provide assistance to asylum seekers. It is necessary here to clarify exactly what is meant by the term *medical interpreting* within the context of this study. A concept closely related to those of community interpreting, public service interpreting (PSI) and crisis interpreting, and often used to denote a subtype of community interpreting which occurs in healthcare settings (Munday 2009: 194), medical interpreting or healthcare interpreting has attracted a great deal of scholarly attention over the last few decades. Both community interpreting and medical interpreting are well-researched areas, with researchers' focus ranging from the role of the interpreter in the interactive and communicative process, to professional standards and best practices, ethnographic case studies of interpreters' work, the cognitive processing of interpreting tasks (Wadensjö 1998, Angelelli 2004, Inghilleri 2005, Brisset et al. 2013, Merlini 2015, Albl Mikasa – Hohenstein 2017) and the role of medical interpreters in the triad of doctor-interpreter-patient interaction (Davidson 2001, Flores et al. 2003, Dysart-Gale 2005, Hsieh 2007, Hsieh – Kramer 2012). At its basest level, medical interpreting can be defined as the facilitation of communication between patients and healthcare providers who do not speak a common language. Due to its very nature as a type of interpreting which occurs in a semi-formal context, frequently involving native speakers of the languages of limited diffusion, for which there is a limited number of trained professional interpreters available, it is often reliant on bilingual speakers of those languages, or non-professional interpreters (Ioannidis – Resta 2016, Resta 2017), who perform the interpreters' task

while not necessarily considering themselves interpreters in the full sense of the word. In this regard, it is similar to crisis interpreting which is also prone to using language mediators recruited ad-hoc due to the urgency of the crisis situation, time constraints, and the challenge of quickly finding a large number of trained interpreters for the language combinations to assist in the crisis response (Federici 2016: 3). In some countries, however, “healthcare interpreting has undergone considerable professionalization, with specialized professional associations, codes of professional conduct and training programs” (Munday 2009: 194). Furthermore, recent studies have examined the use of written translations of healthcare material and community translators trained in a crisis environment in a case study of health guidelines pertaining to ebola, and they found that translation facilitates the use of health-related crisis information (O’Brien – Cadwell 2017). However, the same study pointed out that its respondents expressed preference for the use and spreading of healthcare information in the spoken medium, using interpreting (O’Brien – Cadwell 2017: 42). Both of those findings are relevant for the results of this study and shall be revisited hereafter.

The migrant crisis: a two-phase phenomenon

As stated above, the migrant crisis in Croatia can be divided into two distinct phases, the first one being the peak period between September 2015 and March 2016, and the second lasting from mid-2016 up to the time of writing this text. The first phase was a large-scale emergency requiring substantial manpower and resources. During the peak period, the Croatian Ministry of the Interior recorded a total of 658,068 migrants who passed through the territory of the Republic of Croatia (Zrinjski 2016). As Croatia has been a transit country, rather than the final destination for the incoming migrants, and since the Croatian government at the time adopted a policy of open borders, this meant receiving the migrants at border crossings, providing relief and initial medical assistance in reception centres established for that purpose, transferring them by dedicated trains and buses to temporary transit centres and winter camps, and subsequently transferring those who wished to continue their journey by buses and trains to the border with Slovenia. The entire process was sustained through the efforts of various competent governmental bodies, as well as various county hospitals and emergency medical dispensaries. In addition, a few local and international non-governmental organizations provided assistance and support through the activities of their personnel and spontaneous volunteers – these include the Croatian Red Cross, Are You Syrious, the Jesuit Refugee Service, and several international organizations involving medical personnel, such as Doctors Without Borders and Magna. The findings of the initial case study (Čemerin 2019) have shown that the solution most utilized to provide language mediation during the relief operations in 2015 and 2016 was face-to-face interpreting. This was due to a number of reasons, one of them being the sheer number of persons who needed assistance, followed by the speed in which the response occurred, time constraints, and the fact that a large number of the affected population consisted of children and adults who were either unable to read or preferred personal interaction to the emotionally distant and bureaucratic tone of the written word, which is reminiscent of the aforementioned findings by O’Brien and Cad-

well in Kenya (2017: 42). As the initial case study determined, the interpreters were all native speakers of the relevant languages, had no professional experience with translation and interpreting, volunteered for the task and came from several backgrounds: they were either bilingual citizens of Croatia who immigrated there during their studies – some of them were medical doctors and thus well-equipped to deal with both the medical and linguistic side of the relief response – or they were granted protection or temporary residence under the Croatian asylum legislation. They worked in emergency medical care facilities in reception centres and state hospitals and were coordinated by the Croatian Red Cross (Čemerin, 2019). Despite the fact that language mediators were present at all border crossings, reception centres, and camps, one of the greatest challenges for the healthcare personnel – as had indeed been the case with all other relief organizations engaged in crisis response – was the lack of linguistic knowledge regarding Arabic, Farsi, Dari, Kurdish dialects, Urdu, Pashto etc. and the accompanying lack of interpreters for those languages (Grba-Bujević et al. 2016: 103), since the number of active language mediators was low. The original case study further elaborates the fact that language mediators involved in crisis response were thus obliged to perform all necessary mediation activities as they arose, frequently working in physically demanding conditions. Due to the limited number of language mediators and their inability to be continuously present at healthcare facilities when they were needed elsewhere, medical personnel frequently sought alternative ways to communicate with the patients, including non-verbal communication. Moreover, some of the patients were quite unwilling to be admitted for further hospitalization, as they intended to continue their journey to their ultimate destination, so formal documents were drawn up, detailing either compliance or refusal of recommended diagnostic or treatment procedure, which were then translated into relevant languages by the mediators (Grba-Bujević et al. 2016: 103). While all language mediators interviewed for the purposes of the initial study claimed that they did not encounter any difficulty in providing their services, as they were native speakers of relevant languages, there were occasional cultural points of contention. For instance, male mediators would occasionally have trouble translating vocabulary related to female genital anatomy, so the medical personnel resolved this issue by using only female mediators to be present at such procedures. It may be worth mentioning that similar issues related to the concepts of gender and bodily functions in culturally conservative communities were noted by Translators Without Borders' interpreters in Rohingya refugee camps and were resolved by conducting linguistic workshops with both mediators and members of the community, which may serve as an example of good practice (Botkin 2018: 42). When it comes to language aids, the respondents of this study claimed that pivot languages such as English, French, Arabic and similar were sometimes used to clarify certain items, but no machine translation software was utilized.

The migrant crisis: subsequent developments

After the de-escalation of the crisis in 2016, the number of refugees and migrants requiring assistance decreased, so the temporary reception centres and camps were no longer required to operate in full capacity. This alleviated pressure on the healthcare system as well. The interviews conducted during the course of the second study have further

illuminated the following developments: in August 2016 the organization Médecins du Monde or Doctors of the World, which provides both emergency and long-term medical care to vulnerable groups and populations, signed a memorandum with the Ministry of Health and the Ministry of the Interior and its medical team has since been working with persons seeking international protection and those who have received it in several reception centres for asylum seekers. Their activities are complementary and intertwined with the activities of regular local healthcare services. Médecins du Monde have their own medical team consisting of a physician, nurse, psychologist and an interpreter. At the beginning of their operation in August 2016, they published a public job tender, seeking interpreters for Arabic, conducted job interviews, and then employed two Arabic interpreters. Both were hired due to their linguistic knowledge as native speakers and due to previous working experience in the migrant reception camps. In December 2017 the organization employed an interpreter for Farsi, who was in the process of seeking international protection and had previously worked as their volunteer for a few months. He was employed since there had been a significant increase in the Farsi-speaking refugee and migrant population. Due to a very limited number of native speakers – much less qualified translators – for Farsi in Croatia, it is still very difficult to find language mediators, so this person performs mediation services not only for Farsi, but also Pashto and Urdu when the need arises. Médecins du Monde have also created their own written and printed materials containing a small glossary with medical terminology, materials for disease prevention that can also be used by medical teams, and a short guide with a map in English, French, Arabic, and Farsi, explaining the shortest and easiest route from the Porin Reception Centre in which they operate to the nearest hospital. Disease prevention leaflets are colourful, simple, and involve reminders to properly wash hands, dispose of waste and consider the health risks of tobacco. Leaflets concerning diseases include short descriptions, symptoms and pertinent information regarding chickenpox and scabies, and have been distributed to other organizations working with the migrant population as well. They are meant to serve as basic information to acquaint their users with elementary concepts, not to replace medical consultation. The healthcare dictionary is short, contains basic vocabulary, and is in five languages: Croatian, English, French, Arabic, and Farsi. It is divided into eighteen terminological sub-fields, four of which are medically-related: body parts, health, indications (doctors' orders) and hygiene. The rest deals with feelings, thinking and behaviour, clothes and footwear, family and relationships, institutions and services, daily expressions, time, orientation, public transportation, accommodation, living space, food and drink, money, numbers, and colours.

The respondents of the second study have furthermore clarified that, in addition to medical services, the largest part of their work entails accompanying the migrants to the hospitals and medical institutions (for further testing, bloodwork, etc.). This corresponds to the activities of other non-governmental organizations engaged in aiding the refugee and migrant population, such as the Croatian Red Cross. Apart from psychotherapy, which demands a language mediator due to its sensitive nature, the role of the interpreter in a medical setting is often more related to administrative and escorting duties, rather than interpreting itself. It may even be said that serving as an escort to migrants is their primary duty. Escorting entails consultations with medical personnel regarding medical procedures to be undertaken on behalf of the patient, completing paperwork, and admin-

istrative tasks (sight translation); reminding and informing asylum seekers of their legal rights and the way to exercise them, as well as explaining to the patients how to properly describe their ailments and physical complaints. So, they are essentially a combination of language, cultural, and legal mediators, important not only as interpreters but also as accompaniment and support. They serve as the link between the medical institution and the patient, help the patients fulfil their legal rights. This is especially relevant in light of the difference in the legal status of a person seeking international protection and the person who has been granted asylum, considering that the extant legislation divides the extent of healthcare services obtainable based on this distinction.

In addition, the respondents of the second study claimed in interviews that the mediators work as interpreters only after they enter the room where the doctor-patient interaction is taking place, where they are required to serve as interpreters only (meaning that they are not allowed to provide additional comments or explanations, only translate the words said by both the physician and the patient as they have been said). This feature is particularly pronounced when the interaction is between the patient and the psychologist, as the patients are frequently sufferers of PTSD due to traumatic experiences in their countries of origin or during their journey. A graduate thesis based on the survey conducted in July 2016 with the refugees registered in one of Zagreb reception centres for seekers of international protection found that 80.3% of examinees showed high levels of psychological distress (Stanković 2017: 30).

The present study: discussion of the findings

When asked about good practice, the respondent from Médecins du Monde claimed that it is sometimes better to allow the patient to use their own mediator during the doctor-patient interaction, usually a friend or family member chosen by the patient themselves, as opposed to using a language mediator from the organization, since the patient is more likely to trust and feel at ease with someone they know well. In such cases the language mediator from the organization is required to leave the room. Likewise, there are some patients who want to communicate with the medical personnel in English, with no assistance from the interpreter, and this is allowed if it is their own decision. The respondents claimed that it is of paramount importance to respect the decisions of the patient, whether they decline to have an interpreter or to have someone from their social circle serve as a non-professional interpreter.

When it comes to linguistic pitfalls or vocabulary issues, dialectal differences were claimed to occasionally pose a problem, but not to the extent that they would be considered a serious issue. The respondents have also claimed that – at the moment when the interviews were conducted – the greatest difficulty in providing language mediation was to find enough interpreters for Farsi, Urdu, Pashto, and the Kurdish dialects, since the number of patients who are native speakers of those languages is constantly on the rise. As of yet, there is no official and qualified court interpreter for Urdu or Pashto in the Republic of Croatia, so language mediation is still sometimes performed through pivot languages such as English, French or Farsi, which invites possible mistranslations and the accumulation of errors in the chain of communication.

However, in terms of the interpreters' role and modality of work, an interesting development arose during the course of the interview session: when asked to point out the most important aspect of the mediators' work, all respondents claimed that it is of greatest importance to train the persons who are to be engaged as interpreters for the proper manner of performing their tasks, especially if they have no prior experience as medical interpreters. They clarified this by stating that – when working alongside the physician or the psychologist – the interpreter must translate word-for-word, by no means interpreting the meaning or adding something of their own to the utterance said. This is somewhat peculiar as most interpreters are taught to do the opposite, striving for the transfer of meaning and avoiding literal translations (e.g. *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures* 2017: 52). And yet, it may also be said that this piece of advice echoes some of the guidelines listed in the *Translators Without Borders' Field guide to humanitarian interpreting and cultural mediation*: “Do not comment on what you interpret or answer a question on behalf of one of the speakers” (2017: 8). This issue is related to the fact that the language mediators are required to keep to their own profession and duties, in order to avoid potential interference with the provision of medical assistance. This means they are perceived in the traditional utilitarian sense of interpreter-as-conduit (Hsieh – Kramer 2012: 158), passive transmitters of others' words and an instrument in the process of doctor-patient communication with neither influence nor control over the flow of the dialogue. This firmly excludes the possibility of them taking initiative in the communicative process and filling the role of co-diagnostician (Hsieh 2007: 925). Since Flores et al. (2003) concluded in their study that 63% of the interpreting errors were found to have potential clinical consequences, it may be surmised that the aim of such restrictions is to avoid just such occurrences and their undesirable effects. This corresponds to some of the claims made by the respondents of the second study, who illustrated this point by stating that their interpreters are sometimes given discharge summary reports and other paperwork to read, but the physician has not yet completed all medical procedures or has required further testing to be done: in such cases, the interpreters are not allowed to share what they believe they know with the patients, as there is no final diagnosis yet, but it is rather a suspected diagnosis which is to be clarified further by the qualified medical professionals. The interpreters are also frequently asked by the patients whether they've seen their test results and medical paperwork, and they are taught to refer all such questions to the medical doctor, to minimize their own interference in the doctor-patient interaction. Essentially, the interpreter is not a medical professional and must never try to act as one or to assume any of the aspects pertaining to this role. This notion of an interpreter firmly established in the role of a professional language service provider, yet at the same time occupying a somewhat fluid space in terms of the socio-emotional relationship with their clients is further supported by the comments made by another respondent in the study, who – when asked about their personal views and experiences with regard to their duties and the scope of their work – described several types of potential issues. The first among them were the difficulties in learning Croatian grammar, since their mother tongue was Arabic, and they believed that as an interpreter/mediator, they also needed to be able to work with Croatian, not only with the Arabic-English language pair, and their work needed to be as professional as possible. They likewise pointed out occasional ethnic tensions among the migrants of different ethnic groups (specifically, people from Afghanistan and Iran

sometimes objected to their mediator coming from an Arabic-speaking background, even if they spoke Persian). However, by far the most important was the tendency of people to project their feelings and problems onto the mediator, blaming them for unsuccessfully resolved issues. More precisely, they rejected their assistance since the mediator's words contravened their views or wishes, even though the mediator simply cited the legislative provisions with regard to the issue at hand, rather than providing a personal opinion.

Conclusion

The main goal of the current study was to determine the role played by language mediators in the provision of medical services in the refugee context in the Republic of Croatia. It set out to do this by using an ethnographic and descriptive approach. It may be said that in this regard it has fulfilled its primary aims. However, its scope is necessarily limited and dictated by its qualitative framework and the availability of sources, especially as this particular crisis is a currently active and rapidly evolving phenomenon, markedly different from its beginnings in 2015 and continuously transforming due to new developments. The implications this has for the healthcare services in the countries on the Balkan route are evident, with a particular need to monitor the potential occurrence of communicable diseases or even outright epidemics among the migrant population, such as pediculosis and scabies. The incidence of diseases that have been suppressed in this area like tuberculosis or measles and the obligation to provide urgent medical assistance due to injuries and other medical emergencies should also be considered. It must be noted that the provision of healthcare services to migrants never interfered with the provision of healthcare services to the citizens of the Republic of Croatia, even at the peak of the crisis (Grba-Bujević et al. 2016: 100–101), and the presence of disease among the migrant population had no impact on the native Croatian population.

Likewise, despite the successful completion of the major relief operation in 2016, certain points are equally valid today as they have been at the height of the crisis: there is a lack of trained and qualified interpreters for some of the languages spoken among the migrant population, and this issue is quite difficult to resolve as those languages mostly maintain a low and sporadic presence in the Croatian language market due to the lack of their economic viability. It may be anticipated that the language mediators engaged to perform mediation in the asylum and migrant contexts will continue to be recruited from a pool of native speaker volunteers and the migrant population itself. It is thus of extreme importance that the interpreters are given clear instructions on how to perform their duties and trained to work as medical interpreters, as well as to familiarize them with all aspects of day-to-day activities of the crisis relief personnel. Likewise, as may be gleaned from the respondents involved in the present study, several items are noteworthy:

1. The mediators need to be familiar with the operating guidelines and best practices of the organization that employs them, not only in terms of language assistance but also of general activities.
2. Their duties and scope of authority need to be firmly established and defined.
3. They need to receive institutional support from their employer in terms of training and daily activities.

In the context of any major crisis or disaster, the concepts of crisis translation and medical interpreting are impossible to neatly separate, so language mediators need to be able to work in both areas and perform their duties with speed, accuracy, and precision insofar as they can, while keeping as close to the professional standards as may be expected in such circumstances. While the present study did not presume to provide any prescriptive advice or measures on how to realize this goal, it did note several strategies utilized by the active mediators and the humanitarian and medical personnel operating in the ongoing crisis management process. Albeit some of those strategies, such as the use of pivot interpreting or non-verbal communication, carry inherent communicative hazards and the potential to lose some of the meaning in the translation process, one should also bear in mind that crisis situations strongly differ from regular working conditions, both in terms of healthcare professions and language mediation. In translation practice, this often leads to the trade-off between precision, style, and speed. It may therefore be of use to include these strategies in the training of prospective crisis-medical interpreters, so as to mitigate their potentially adverse effects on the overall working process, and thus optimize the potential of the general crisis response.

REFERENCES

- Albl Mikasa, Michaela – Hohenstein, Christiane (2017) 'Cognition in community interpreting: the influence of interpreter's knowledge of doctor-patient interaction', in Daniel Perrin – Ulla Kleinberger (eds.) *Doing Applied Linguistics: Enabling Transdisciplinary Communication*, Berlin: de Gruyter, 130–138.
- Angelelli, Claudia V. (2004) *Medical interpreting and cross-cultural communication*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Botkin, Katie (August/September 2018) 'The linguistics of refugee response', *Multilingual*: <https://magazine.multilingual.com/previewissue/aug-sep-2018/the-linguistics-of-refugee-response> (access: 10. 1. 2019).
- Brisset, Camille – Leanza, Yvan – Laforest, Karine (2013) 'Working with interpreters in health care. A systematic review and a meta-ethnography of qualitative studies', *Patient Education and Counseling* 91(2): 131–140.
- Čemerin, Vedrana (2019) 'Language Mediation in Emergency Migration Contexts: a Case Study of the Migrant Crisis 2015 in Croatia', in Christophe Declercq – Federico M. Federici (eds.) *Intercultural Crisis Communication: Translation, Interpreting and Languages in Local Crises*, London: Bloomsbury Academic, 39–62.
- Davidson, Brad (2001) 'Questions in cross-linguistic medical encounters: The role of the hospital interpreter', *Anthropological Quarterly* 74(4): 170–178.
- Dragović, Filip – Jure Tadić (2016) 'Migracijska i izbjeglička kriza, sigurnosni rizici za EU (Migrant and Refugee Crisis – Security risks for EU)', *Policija i sigurnost* 1(16): 14–41.
- Dysart-Gale, Deborah (2005) 'Communication models, professionalization, and the work of medical interpreters', *Health Communication* 17(1): 91–103.
- Escobio, Favila – Echevarria, Jota – Rubaki, Silvia – Viniczai, Virag (2015) 'Health assistance of displaced people along the Balkan route', *The Lancet* (386): 2475.
- Escobio, Favila – Etiennoul, Maryse – Spindola, Stephany (2017) 'Rescue medical activities in the Mediterranean migrant crisis', *Conflict and Health* 11(3).
- European Commission (2017) *EU-Turkey Statement, one year on*, Bruxelles: European Commission.
- Federici, Federico M. (ed.) (2016) *Mediating Emergencies and Conflicts – Frontline Translating and Interpreting*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Flores, Glenn – Laws, Michael Barton – Mayo, Sandra J. – Zuckerman, Barry – Mesa Abreu – Milagros, Medina Leonardo – Hardt, Eric J. (2003) 'Errors in medical interpretation and their potential clinical consequences in paediatric encounter', *Paediatrics* 111(1): 6–14.
- Translators Without Borders (2017) *Field guide to humanitarian interpreting and cultural mediation*, Danbury: Translators Without Borders.
- Grba-Bujević, Maja – Dragosavac Maja – Janev-Holcer, Nataša – Važanić, Damir (2016) 'Response of Croatian healthcare system to migrant crisis in the period from September 16 to December 31, 2015', *Liječnički Vjesnik* 138(3–4): 99–103.
- Hsieh, Elaine (2007) 'Interpreters as co-diagnosticians: Overlapping roles and services between providers and interpreters', *Soc Sci Med.* 64(4): 924–937.
- Hsieh, Elaine – Kramer, Eric M. (2012) 'Medical Interpreters as Tools: Dangers and Challenges in the Utilitarian Approach to Interpreters' Roles and Functions', *Patient Educ Couns* 89(1): 158–162.
- Hunter, Philip (2016) 'The refugee crisis challenges national health care systems: Countries accepting large numbers of refugees are struggling to meet their health care needs, which range from infectious to chronic diseases to mental illnesses', *EMBO Reports* 17(4): 492–495.
- Inghilleri, Moira (2005) 'Mediating zones of uncertainty. Interpreter agency, the interpreting habitus and political asylum adjudication', *The Translator* 11(1): 69–85.
- Ioannidis, Anastasios – Resta, Zoi (2016) 'Professionalization opportunities for community interpreting in Greece: a sociological approach', in *8th EST Congress 2016 Book of Abstracts*, Aarhus, 215.
- Lionis, Christos et al. (2018) 'Assessing refugee healthcare needs in Europe and implementing educational interventions in primary care: a focus on methods', *BMC International Health and Human Rights* 18(1).
- Merlini, Raffaella (2015) 'Empathy: A zone of "uncertainty" in mediated healthcare practice', *Cultus* 8: 27–49.
- Munday, Jeremy (2009) *The Routledge Companion to Translation Studies*, London; New York: Routledge.
- O'Brien, Sharon – Cadwell, Patrick (2017) 'Translation Facilitates Comprehension of Health-Related Crisis Information: Kenya as an Example', *Journal of Specialised Translation* (28): 23–51.
- Parliament of the Republic of Croatia. ACT ON INTERNATIONAL AND TEMPORARY PROTECTION, clean version, Official Gazette NN 70/15, 127/17.
- Resta, Zoi (2017) *Non-Professional Interpreting: the Greek Case*: <http://blog.peempip.gr/non-professional-interpreting-greek> (access: 4. 6. 2018).
- Scholz, Nicole (2016) *The public health dimension of the European migrant crisis. European Parliament Briefing*, Luxembourg: European Parliament.
- Semenza, Jan C. et al (2016) 'Public health needs of migrants, refugees and asylum seekers in Europe, 2015: Infectious disease aspects', *European Journal of Public Health* 26(3): 372–373.
- Siegel, Frederic R. (2016) *Mitigation of Dangers from Natural and Anthropogenic Hazards. Prediction, Prevention and Preparedness*, Basel: Springer International Publishing.
- Stanković, Nikolina (2017) *Sada je zapravo sve dobro ili ipak ne? Ispitivanje mentalnog zdravlja izbjeglica i migranata*, Zagreb University Faculty of Humanities and Social Sciences: Department of Psychology. Unpublished Master's thesis: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8468/1/nstankovic2017.pdf> (access: 25. 9. 2019).
- Tesseur, Wine (2017) 'Incorporating translation into sociolinguistic research: Translation policy in an international non governmental organisation', *Journal of Sociolinguistics* 21(5): 629–649.
- Townsend, Riley M. (2015) *The European Migrant Crisis*, Morrisville: Lulu Press, Inc.
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2017) *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures*.
- Wadensjö, Cecilia O. (1998) *Interpreting as interaction*, London: Longman.
- Zrinjski, Ivan (2016) 'Kako se odvijala migrantska kriza', *Jutarnji list*, 9. 3. 2016, <https://www.jutarnji.hr>.

Vedrana Čemerin, Marina Črnko
 University of Applied Sciences Velika Gorica
 marina.crnko@vvg.hr
 vedrana.cemerin@vvg.hr

ANALÝZA SLOVENSKEJ A ČESKEJ DABINGOVEJ VERZIE AUDIOVIZUÁLNEHO DIELA *QU'EST-CE QU'ON A FAIT AU BON DIEU?*

JANA UKUŠOVÁ

ABSTRACT

Analysis of Slovak and Czech Dubbed Version of the Audiovisual Work *Serial (Bad) Weddings*

The paper deals with a comparative analysis of Slovak and Czech language versions of the contemporary French movie *Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?* (in Slovak: *Čo sme komu urobili?*, in Czech: *Co jsme komu udělali?*). The analysis focuses on the expressive level of the given audiovisual work. The aim is to examine the adequacy and functionality of information transfer when translating expressive lexical units, colloquial vocabulary and culturally conditioned units. The process of analysis is based on our own experience as a viewer (the knowledge of both the original and translated versions of the audiovisual work) and subsequent interpretation of the adopted translation solutions. These are categorized from the viewpoint of changes at the expressive level that necessarily occur in the translation process, and in case of a negative transfer, we present our own translation solutions.

Keywords: audiovisual translation; comparative analysis; expression system; dubbing

1. Úvod a metodologické východiská

Materiálovú bázu, ktorú v príspevku podrobíme analýze, predstavuje súčasné audiovizuálne dielo francúzskej proveniencie *Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?*¹, ktoré malo vo Francúzsku premiéru v roku 2014. Z hľadiska žánru možno dielo klasifikovať ako komédiu. Vo filme sa stretávame s rodinou Clauda a Marie Verneuillovcov, konzervatívnych francúzskych občanov, katolíkov, ktorých tri dcéry sa vydali za synov imigrantov (Araba, Žida, Číňana), pričom štvrtá, najmladšia dcéra si chce zobrať za muža černocho. Zápletka filmu je vybudovaná okolo procesu, ako sa rodičia snažia s voľbou svojich dcér vyrovnáť a utužiť rodinné vzťahy na pozadí aktuálnych otázok multikulturality, globalizácie, tolerance, harmonickej koexistencie rôznych vierovyznaní, mentalít a kultúr, ale aj rasizmu.

¹ Veľký úspech filmu viedol tvorcov k nakrúteniu pokračovania s názvom *Qu'est-ce qu'on a fait encore au Bon Dieu?* Vo Francúzsku mala druhá časť premiéru 30. januára 2019.

Za predmet našej analýzy sme si film zvolili najmä preto, že ponúka veľa priestoru na komparatívnu analýzu významovo-výrazovej stránky (najmä expresívnych a hovorových výrazových jednotiek). V procese analýzy na základe interpretácie a komparatívnej analýzy hodnotíme a komentujeme prekladateľské riešenia v českom a slovenskom znení s cieľom určiť, či pri preklade štylisticky príznakových jednotiek nedochádza k posunom. V analýze sa nezameriavame výlučne na lingvistickú rovinu vybraných lexikálnych jednotiek, ale vnímame ich na pozadí jednotlivých kultúr, ako aj štylistického úzu v audiovizuálnom preklade. Tento prístup považujeme za nevyhnutný na to, aby sme mohli lepšie pochopiť a určiť, či sú prekladateľské riešenia výsledkom zohľadňovania noriem prijímajúcej (t. j. českej a slovenskej) jazykovej kultúry alebo či v preklade dochádza k negatívnym posunom.

Príspevok pozostáva z teoretickej a praktickej časti. V teoretickej časti vymedzujeme audiovizuálny preklad vzhľadom na ostatné druhy prekladu, zameriavame sa na osobitné črty práce dabingového prekladateľa a úpravcu a preberáme typológiu mikroštylistických posunov podľa Antona Popoviča. Praktickú časť tvoria vybrané ukážky z francúzskeho, slovenského a českého znenia filmu, doplnené v každom prípade o krátky komentár. Takisto treba spomenúť, že slovenský preklad analyzovaného diela vyhotovila slovenská dabingová herečka, prekladateľka a úpravkyňa Jasna Navrátilová a autorkou českého prekladu je prekladateľka, herečka, režisérka a úpravkyňa dialógov Veronika Bandyová.

2. Audiovizuálny preklad ako osobitý typ prekladu

J. Díaz-Cintas, jeden z významných zahraničných teoretikov i praktikov na poli audiovizuálneho prekladu, vymedzuje oblasť audiovizuálneho prekladu ako preklad produktov, v ktorom sa verbálna zložka dopĺňa na základe zložiek iného média (Díaz-Cintas – Remael 2007: 13). V slovenskej teórii prekladu sa otázkam audiovizuálneho prekladu so zameraním na dabing venuje v najväčšej miere Lucia Paulínyová. Vo svojej najnovšej publikácii *Z papiera na obraz – Proces tvorby audiovizuálneho prekladu* (2017) tvrdí, že v slovenskom kontexte doposiaľ pomenovanie ani výklad pojmu, ktorým sa označuje audiovizuálny preklad, nemajú jednotný charakter. Paulínyová ponúka na pozadí slovenskej translatologickej tradície nasledovné vymedzenie audiovizuálneho prekladu: „preklad audiovizuálneho diela, založeného na obraze, zvuku a jazyku, pričom prekladateľský proces sa odvíja od všetkých troch zložiek“ (Paulínyová 2017: 20).

Typologicky možno audiovizuálny preklad členiť na dve hlavné skupiny, a to preklad titulkov a dabingový preklad. Dabingový preklad nasledovne pozostáva z piatich podskupín, ktorými sú televízny dabingový preklad, filmový dabingový preklad, slepý dabingový preklad, preklad hovoreného komentára a preklad audiokomentára (ibid.: 26). Na základe uvedenej typológie možno nami analyzované dielo začleniť do kategórie *filmoveho dabingového prekladu*.

2.1 Špecifiká práce dabingového prekladateľa

Paulínyová (2017: 60–73) sa podrobne zaoberá aj náplňou práce dabingového prekladateľa ako pôvodcu audiovizuálneho diela v novom jazykovom znení. Jeho úlohou je

zachovať pri preklade všetky aspekty umeleckého dialógu (na úrovni replík) a preniesť ich významovo presne a prirodzene do cieľového jazyka.

Paulínyová ďalej uvádza, že osobitosť práce dabingového prekladateľa sa v niektorých bodoch prekrýva s prácou umeleckého prekladateľa, ale dabingový preklad má aj svoje špecifiká, ktoré spočívajú, okrem iného, v týchto úlohách: práca s dvomi originálmi (s pôvodnou dialógovou listinou² a audiovizuálnym originálom (tzv. „obraz“)), písaná tvorba určená na ústne podanie (výber vhodných lingvistických a štylistických³ prostriedkov), adekvátny, prirodzený a významovo presný preklad (dabingový preklad musí byť významovo presný, prekladateľ musí mať na pamäti, že s prekladom bude ďalej pracovať dabingový úpravca), zachovanie charakteru postavy (rečový prejav postáv by mal byť v zhode s ich charakterom a sociálnym pozadím), zachovanie čistoty štýlu, uvádzanie poznámok prekladateľa (prekladateľ svojimi poznámkami uľahčuje prácu dabingovému úpravcovi vo forme vysvetliviek týkajúcich sa výslovnosti, zložitých konštrukcií či výrazov s cieľom predísť ich nesprávnemu výkladu zo strany úpravcu), fonetický prepis cudzích názvov a mien a uvádzanie alternatívy (v prípade slovných hračiek, vtípor, prezývok a pod.)⁴ (ibid.)

2.2 Dabingový prekladateľ vs. dabingový úpravca

Už v predchádzajúcej časti sme viackrát spomenuli osobnosť dabingového úpravcu, ktorý je neodmysliteľnou súčasťou procesu dabingového prekladu. Vzťah medzi prácou dabingového prekladateľa a úpravcu je veľmi úzky a zároveň časovo vymedzený. Zahorák (2018: 54–60) uvádza, že dabingový úpravca ďalej pracuje s preloženou dialógovou listinou, t. j. robí zmeny, ktoré majú viesť k čo najlepšej zhode na jazykovej aj mimojazykovej rovine. Jazyková zhoda medzi pôvodným a novým znením spočíva v ich kvantitatívnej (zhoda v dĺžke replík a vo frázovaní), kvalitatívnej (zhoda v artikulácii hlások) a rytmickej zhode (zhoda v rytme vety), pričom mimojazyková zhoda sa realizuje na základe mimického, kinetického a gestikulačného súladu. Mimojazyková zhoda navyše nesmie byť vo významovom rozpore s jazykovou zhodou, ale má ju naopak dopĺňať.

3. Mikroštylistická rovina diela

Aby sme mohli komentovať a hodnotiť zvolené prekladateľské riešenia štylisticky príznakových jednotiek v slovenskom a českom znení, považujeme za nutné teoreticky vymedziť rámec štylistických operácií, zmien a posunov, ku ktorým v procese prekladu nevyhnutne dochádza. Anton Popovič (1983) na margo posunu výrazových vlastností v preklade tvrdí, že na pozadí rozdielov medzi jazykovými, literárnymi a kultúrnymi kódmi sa preklad vzhľadom na originál „musí posunúť“ (Popovič 1983: 198). Preto štylistické

² Na účel toho príspevku sa nám žiaľ nepodarilo dostať k dialógovým listinám, preto sme text dekodovali na základe odposluchu, pričom v prípade francúzskeho znenia sme si pomáhali aj francúzskymi titulkami.

³ Vhodný výber štylistických prostriedkov sa javí ako kľúčový aj z hľadiska našej analýzy.

⁴ Posledné tri uvedené body sa nevzťahujú priamo na našu analýzu, považovali sme však za vhodné zmieniť sa o nich aspoň v krátkosti, keďže sme chceli podať komplexnejší obraz o úlohách, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou práce dabingového úpravcu.

operácie znamenajú práve „vyhľadávanie a zvažovanie primeranosti, únosnosti štylistických ekvivalentov nahradzujúcich príslušné výrazové vlastnosti originálu v preklade“ (ibid.: 189).

V praktickej časti nášho príspevku preto budeme skúmať, či sú zvolené štylistické operácie adekvátne a opodstatnené, t. j., či vyplývajú z odlišnosti francúzskeho a českého, resp. slovenského jazykového a kultúrneho kódu, alebo či ide o posuny, ktoré majú negatívny charakter. Na tento účel preberáme Popovičovu (1983) typológiu zmien na mikroštylistickej rovine (jazyková výstavba diela), z ktorej vychádza aj Gromová (2003: 65–68). V rámci tejto roviny môžeme rozlišovať tri pozície vzťahu medzi výrazovými vlastnosťami originálu a prekladu. *Výrazová zhoda* predstavuje adekvátne obsiahnutie významového invariantu a realizuje sa buď substitúciou (funkčnou náhradou) nepreložiteľných prvkov alebo inverziou (funkčným premiestnením) výrazových prvkov na iné miesto v rámci prekladu. *Výrazové zosilnenie* znamená zdôrazňovanie výrazových vlastností originálu a prejavuje sa väčšou subjektívnosťou a expresívnosťou prekladového textu. Realizuje sa na základe výrazovej typizácie alebo individualizácie. Poslednou pozíciou tohto vzťahu je *výrazové zoslabenie* a v praxi ide naopak o zoslabovanie výrazových vlastností originálu. Vedie k výrazovej nivelizácii (ochudobňovaniu o výrazové črty originálu v preklade) alebo až k ich úplnej strate v prekladovom texte.

Na tomto mieste by sme ešte chceli podotknúť, že sa v rámci našej analýzy nebude venovať zvukovej rovine diela (intonácia, melódia, rýchlosť replík, gestám, ktoré sú sprievodnými prvkami reči, ani ďalším kontextovým prvkom. Uvedomujeme si však, že všetky uvedené prvky sa podieľajú na finálnom vyznení repliky.

3.1 K otázke štylistického rozvrstvenia českého a slovenského jazyka a jeho využitia v audiovizuálnom preklade

Aj slovenský divák-nelingvista si pri sledovaní českých a slovenských dabingových verzií audiovizuálnych diel všimne, že české filmové/seriálové znenie sa tradične v prepojení na slovenskú verziu rovnakého cudzojazyčného audiovizuálneho diela vyznačuje väčšou expresívnosťou, resp. väčším rozpätím výrazových prvkoch. Domnievame sa, že túto skutočnosť možno zdôvodňovať tým, že v slovenčine existuje skôr tendencia expresívne výrazy (slangové, hovorové, vulgárne) v audiovizuálnom preklade neutralizovať či zjemňovať, v češtine sa väčšia expresívnosť dosahuje na základe používania tzv. obecnej češtiny. Pokiaľ je nám však známe, slovenčina v porovnaní s českým jazykom nedisponuje polohou jazyka, ktorá by predstavovala adekvátny ekvivalent k obecnej češtine. Okrem toho, spomínaná tendencia zjemňovania v rámci slovenských audiovizuálnych diel zatiaľ podľa našich vedomostí nebola dostatočne teoreticky rozpracovaná.⁵

Na druhej strane, obecnú češtinu vymedzuje Štícha (2013) ako nespisovnú podobu českého jazyka, ktorá sa používa na celom území Čiech a na časti územia Moravy. Navyše dodáva, že je veľmi ťažké presne vymedziť hranicu medzi obecnou a hovorovou češtinou.

⁵ Istý náhľad do tejto problematiky môže poskytnúť Zákon o vysielaní a retransmisii, no iba v tom prípade, ak ide o používanie vulgárnych výrazov. V § 20 (8) tohto zákona sa konkrétne zakazuje „šírenie správ, slovných výpovedí alebo obrazov, kde sa násilný obsah dostáva neopodstatnene do popredia“ ako súčasť ochrany maloletých. V § 19 (1) a) sa zase upravuje ochrana ľudskej dôstojnosti.

Krčmová (2017) dodáva, že tradične sa obecná čeština chápe v zmysle jazyka hovorenej súkromnej, resp. poloverejnej komunikácie, ktorý je z regionálneho aj sociálneho hľadiska málo príznakový.

Problematiku používania obcej češtiny v audiovizuálnom preklade, konkrétne v titulkoch, rozpracoval Pošta (2013: 35–37). Tvrdí, že v českých titulkoch dochádza k miešaniu spisovnej (resp. písomnej) češtiny a češtiny obcej, ktorú používa na bežnú komunikáciu väčšina obyvateľov Česka. Vždy je práve na prekladateľovi, aby v danom filme zvolil správny pomer spisovnosti a nespisovnosti. Pošta okrem toho dodáva, že česká dabingová verzia je v porovnaní s českými titulkami k rovnakému filmu tradične, vzhľadom na častejšie používanie obcej češtiny, menej spisovná.

Na základe uvedeného pracujeme v príspevku s predpokladom, že česká verzia analyzovaného filmu bude lepšie vystihovať príznakové štylistické jednotky a že v nej bude v porovnaní so slovenským znením dochádzať k menšiemu výrazovému zoslabovaniu.

3.2 Analýza vybraných ukážok českého a slovenského znenia

Na tomto mieste pristúpime ku konfrontačno-komparatívnej analýze príznakových lexikálnych jednotiek. Analyzované ukážky sme vybrali z celej dĺžky filmu (stopáž: 97 min.) na základe výskytu príznakových jednotiek. Vzhľadom na rozsah tohto príspevku doň nebolo možné zahrnúť všetky pasáže filmu, ktoré obsahovali príznakové lexikálne prvky, preto sa sústredíme na vybrané časti. Pred každou analyzovanou ukážkou uvádzame časový údaj odkazujúci na jej umiestnenie vo filme.

Prvú skupinu vybraných prekladateľských riešení predstavujú príklady hovorovej a expresívnej lexiky, zatiaľ čo druhú skupinu analyzovaných jednotiek tvoria príznakové kultúrne lexémy. V závere praktickej časti sa stručne vyjadríme aj k nejasnostiam, resp. nepresnostiam na významovej rovine prekladového textu, ktoré môžu sťažiť jeho pochopenie pre slovenských a českých recipientov.

Ako sme už spomenuli, pre účely tohto článku sa nám nepodarilo získať originálnu a prekladovú dialógovú listinu, preto nemôžeme s určitosťou konštatovať, či je dané prekladateľské riešenie výsledkom práce prekladateľa, zásahu dabingového úpravcu, alebo či vzniklo až v neskoršej fáze dabingového procesu pri realizácii v štúdiu. Naším cieľom je však porovnať adekvátnosť dabingového prekladu z lingvistického, resp. výrazového aspektu.

3.2.1 Hovorová a expresívna lexika

1:05:57

FR: *Attend, ça va, deux secondes. C'est pas les jeux olympiques.*

SK: *Vydrž, nie sme na olympiáde.*

CZ: *Dej si voraz, nejsme na olympiádě.*

Prvá vybraná ukážka hovorovej lexiky pochádza z rozhovoru medzi Charlesom a Rašidom, ktorých pri zápase v stolnom tenise vyrušia Chao s Davidom (na tomto mieste treba podotknúť, že práve títo štyria švagrovia používajú vo filme rozmanité jazykové

prostriedky vrátane hovorovej lexiky, slangu či vulgarizmov, preto rečový prejav do veľkej miery dotvára charaktery ich postáv). Keďže Rašid v zápase prehráva, je za toto vyrušenie rád. Výraz *attend, ça va, deux secondes* sa vyznačuje istým stupňom hovorovosti (elidovanie častice *ne*, skrátený tvar cela – *ça* a použitie hovorového spojenia *ça va*). V slovenskom preklade sa však použil výraz *vydrž*, z ktorého sa táto hovorovosť stráca, a text sa ochudobňuje. Vhodnejším riešením, ktoré by obsiahlo danú hovorovosť výrazu, by mohol byť preklad s použitím častice *veď* – *veď vydrž*, čím by sa zároveň dosiahla aj väčšia kvantitatívna zhoda na úrovni repliky (nevieme však s istotou určiť, či bol na skrátenie tejto repliky nejaký iný dôvod). České znenie na tomto mieste obsahuje až výrazové zosilnenie, pretože sa zvolil prostriedok obcej češtiny – *dát si voraz* s expresívnejším nábojom, ktorý sa však zo situačného hľadiska do repliky hodí. Z hľadiska adekvátnejšieho zachovania výrazovej hodnoty by prichádzalo do úvahy aj riešenie *Hele, počkej, nejsme přece na olympiádě*.

1:14:17

FR: *Kate Middleton peut aller se rhabiller.*

SK: *Kate Middletonová by zbledla závistou.*

CZ: *Kate Middletonovou strčíš do kapsy.*

V tejto ukážke by sme radi poukázali na francúzsky hovorový výraz *pouvoir aller se rhabiller*, ktorý znamená *nebyť dostatočne dobrý v porovnaní s druhým resp. neobstát v konkurencii*. Vo filme je použitý počas scény, keď si Laura skúša svadobné šaty. Je tu prítomná alúzia na britskú kráľovskú svadbu z roku 2011 a na šaty vojvodkyne Kate Middletonovej. V slovenskom preklade možno identifikovať nie úplne adekvátne prenesenie významu daného spojenia (*zblednúť závistou*) a zároveň nivelizáciu hovorovosti francúzskeho výrazu. Autorka tejto repliky, Laurina sestra Isabelle, ňou chce poukázať na skutočnosť, že Laura v svadobných šatách vyzerá oveľa, oveľa krajšie ako samotná vojvodkyňa Kate. S cieľom zachovať v preklade tento význam a zhodu na úrovni výrazu by sme navrhovali riešenie *Kate Middletonová sa môže schovať*. V českom preklade sa zachováva výrazová zhoda použitím hovorového spojenia *strčiť někoho do kapsy*.

0:41:57

FR: *C'est passé comme une lettre à la poste.*

SK: *Dobre to dopadlo.*

CZ: *Šlo to jako po másle.*

0:25:30

FR: *T'avais promis de m'inviter à Paris ! J'attends toujours le billet.*

Ma valise est prête depuis 1920.

SK: *Sľúbil si, že ma pozveš do Paríža, a stále nič. Už niekoľko rokov som zbalená.*

CZ: *Sľíbils mi výlet do Paříže a pořád nic. Mám sbaleno už sto let.*

V tretej a štvrtej uvedenej ukážke by sme chceli opäť poukázať na istý stupeň výrazového zoslabovania príznakových francúzskych lexém v slovenskom preklade a ich adekvátnejší transfer v českom preklade. Domnievame sa, že nejde o postup, ktorý by

mohol byť odôvodnený na základe výrazných odlišností v kultúrnom či jazykovom kóde, a slovenský ekvivalent nie je úplne adekvátny. V prvom prípade ide o spojenie *passer comme une lettre à la poste = passer très facilement*. Používa sa na označenie situácie, keď niečo prebehne bez problémov, veľmi ľahko (t. j. ako v českom preklade – *jako po másle*). V slovenčine sa tento výraz zredukoval na neutrálny preklad *dobře*. Stráca sa tak nielen expresívnosť výrazu, ale aj istý humorný efekt a kontrast. Odkazuje sa totiž na rozhovor Laury s rodičmi ohľadom jej vydaja, ktorý však vôbec nešiel podľa jej predstáv, pretože im nedokázala povedať tú najhlavnejšiu vec – jej budúci manžel Charles má africké korene. Preklad *Šlo to jako po másle* tento kontrast adekvátne podčiarkuje.

V druhom prípade sa expresívnosť vzťahuje na časový úsek *depuis 1920* a zámerom je poukázať na veľkú túžbu Charlesovej sestry navštíviť Paríž. V českom preklade má zba-lené *už sto let*, zatiaľ čo v slovenskom len *niekoľko rokov*. V prepojení na francúzsky originál možno z hľadiska výrazovej hodnoty opäť považovať za adekvátnejší český preklad. Jedným z možných dôvodov použitia výrazu *už niekoľko rokov* v slovenskom preklade by mohla byť snaha o predĺženie repliky, aby lepšie zodpovedala počtu slabík v originálnej replike či iný zásah v rámci dabingovej úpravy. Česká replika je totiž v porovnaní s francúzsou podstatne kratšia.

Na základe doteraz uvedených príkladov sa ukazujú tendencie, že v českom jazyku sa lepšie pracuje s príznačnými francúzskymi jednotkami a zároveň sa adekvátnejšie zachovávajú zodpovedajúce výrazové kvality, pokiaľ ide o ich expresivitu a hovorovosť. Vo filme sme zaznamenali aj prípady, keď v českom znení nastalo na viacerých miestach výrazové zosilnenie, t. j. český preklad bol expresívnejší ako francúzsky originál. Na ilustráciu uvádzame nasledovné dva príklady.

0:15:39

FR: *Ça n'a pas été simple. Mais maintenant ça se passe très bien.*

SK: *Nebolo to ľahké, ale zvykli sme si.*

CZ: *Nebylo to snadné, ale už to klapě.*

V češtine nastáva v uvedenej ukážke výrazové zosilnenie v druhej časti repliky *ça se passe très bien – už to klapě*. Uplatňuje sa expresívny hovorový výraz *klapat (dobře fungovat)*. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že takýto rečový prejav je v rozpore s charakterom postavy, keďže ide o kňaza. Kňaz vo filme je však mladý, moderný človek (napríklad nakupuje liturgické oblečenie cez internet), a preto usudzujeme, že tento výraz neprotirečí jeho charakteru, ale naopak, vystihuje ho.

0:12:34

FR: *Les Feuj's dans la finance, c'est terminé! C'est nous, maintenant, les Noich' qui avons le vent en poupe.*

SK: *Židia v bankách skončili. Lebo my sme teraz prevzali štafetu.*

CZ: *Židi a financieři jsou dávno passé. Teď jsou na koni Čiňani.*

V tejto ukážke dochádza k výrazovému zosilneniu spojením *c'est terminé – skončili / jsou dávno passé*, ako aj *nous avons le vent en poupe – prevzali sme štafetu / teď jsou na koni*. Na prvý pohľad sa môže zdať, že replika v českom znení je v porovnaní s francúzsou

verziou expresívnejšia. Po hlbšej analýze a zohľadnení kontextu celej vety sa však ukazuje, že zvýšená expresivita na úrovni slovesných tvarov kompenzuje výrazovú stratu na inom mieste vo vete, konkrétne na úrovni označení *Les Feuj's* a *les Noich'*, pre ktoré boli v českom preklade zvolené neutrálnejšie označenia *Židi* a *Číňani*, keďže úplne adekvátny ekvivalent pre francúzsky *verlan* (pozri ďalej podkapitola 3.2.2.) v slovenčine ani češtine neexistuje. Tento postup hodnotíme pozitívne a je príkladom toho, ako sa v preklade nevyhnutne niečo stráca a následne niečo pridáva s cieľom zachovať invariant (jadro) originálu (Gromová 2009: 56).

3.2.2 Preklad príznakových kultúrnych lexém

Druhý typ analyzovaných jednotiek tvoria lexémy, ktoré sa vyznačujú kultúrnou podmienenosťou a zároveň nesú príznak expresivity. Pre ich adekvátny prenos je nevyhnutné, aby mal prekladateľ znalosti o kultúrnom kóde a kontexte a vedel zachovať expresivitu aj v preklade. V tejto časti si budeme všimáť, ako sa s príznakovými jednotkami vysporiadalo slovenské a české znenie. Uvádzané príklady priamo odkazujú na švagrov Davida, Rašida a Chaoa, ktorí majú stráviť Vianoce u svokrovcov.

0:18:29

FR: *Il y aura Jackie Chan et Arafat ?*

SK: *Bude tam aj Jackie Chan a Arafat?*

CZ: *Jede Jackie Chan a Arafat?*

V súvislosti s plánovaným vianočným stretnutím, kde sa má zísť celá rodina, sa David pýta svojej manželky, či prídu aj Chao s Rašidom. Nenazýva ich však ich vlastnými menami, ale v prenesenom význame menami známych osobností čínskej a arabskej kultúry. Sú nimi celosvetovo známy herec a majster bojových umení Jackie Chan a palestínsky vodca Jásir Arafat. Keďže ide o osobnosti známe v slovenskom aj českom kultúrnom priestore, v oboch prekladoch sa zvolilo ich zachovanie, čím sa dosiahla štylistická zhoda originálu a prekladu.

0:19:25

FR: *Y'aura Kadhafi et Enrico Macias ?*

SK: *Aj Kaddáfí s Jákobom?*

CZ: *Bude tam Kaddáfí a Enrico Macias?*

V ďalšej scéne sa Chao pýta svojej manželky, či na stretnutie príde Rašid s Davidom, resp. *Kadhafi* a *Enrico Macias*. Rovnako ako v predchádzajúcom prípade, niekdajší líbyjský vodca Muammar al-Kaddáfí bol známy aj v našom a českom kontexte, preto bola v oboch prekladoch táto lexéma zachovaná. Naopak, francúzsky spevák židovského pôvodu Enrico Macias nie je v našom kultúrnom kontexte až taký známy, pričom sa uplatnili rozdielne postupy pri jeho transfere. V českom preklade došlo k prenosu tejto lexémy, zatiaľ čo v slovenskom preklade sa nahradila odkazom na oveľa známejšiu postavu židovského národa, Jákoaba – praotca izraelského národa. Tento postup hodnotíme pozitívne, pretože zaisťuje štylisticky adekvátny preklad, ktorý je pre čitateľa zrozumiteľ-

nejší a prispieva k tomu, že obe kultúrne lexémy sú približne na rovnakej úrovni, pokiaľ ide o ich zrozumiteľnosť pre cieľového recipienta.

0:19:23

FR: *Me dit pas qu'il y aura Bruce Lee et Popeck ?*

SK: *Bruce Willis aj s rákosníkom?*

CZ: *Bruce Lee a Kohen taky?*

Posledným z trojice je Rašid, ktorý svojich švagrov nazýva *Bruce Leem* a *Popeckom*. Opäť sa stretávame s jednou známou (Bruce Lee, majster bojových umení čínskeho pôvodu) a jednou, v našom kultúrnom priestore neznámou lexémou (Popeck – francúzsky komik židovského pôvodu). Pozitívne hodnotíme stratégiu v českom znení, v ktorom sa ponechala v preklade narážka na Bruce Leeho, zatiaľ čo referencia na Popecka bola nahradená známejšou referenciou odkazujúcou na Kohena (kňaza v židovskom náboženstve), čím je expresívna hodnota v preklade zachovaná. V slovenskom preklade sme zaznamenali prítomnosť lexémy *Bruce Willis* (známy americký herec). Na prvý pohľad sa môže zdať, že ide o významový posun (*Bruce Lee vs. Bruce Willis*). Jeho použitie v súvislosti s Davidom by však mohlo byť odôvodnené tým, že David sa v predchádzajúcej scéne filmu chváli, že ovláda bojové umenia. Avšak aj v tomto prípade sa stráca odkaz na kultúrnu príslušnosť (židovstvo). Chao je následne nazvaný *rákosníkom*. Ide o etnofaulizmus, výraz, ktorý označuje príslušníkov ázijskej etnickej skupiny, je však generalizujúci a stráca sa tak jedinečnosť pomenovania prítomná v origináli. Ďalšie vysvetlenie, ktoré prichádza do úvahy, je, že v slovenskom preklade došlo k výmene poradia týchto lexém, t. j. *rákosník* ako substitúcia Bruce Leea (čínsky pôvod) a *Bruce Willis* ako substitúcia Popecka, v tomto prípade však nie je evidentný vzťah medzi Bruce Willisom a židovskou kultúrou.

1:06:26

FR: *Sauf qu'il y a un Feuj et un Noich qui viennent gratter le business des Musulmans...*

SK: *Ale keď sa Žid s Číňanom začnú montovať Arabom do kšeftov...*

CZ: *Jenže když se Či-čong a Moše začnou plést do kšeftů muslimům...*

Posledná ukážka príznakových kultúrnych lexém v rámci tejto kapitoly súvisí s používaním slovtvorného postupu francúzskeho jazyka, tzv. *verlan*, ktorý spočíva v prehodení poradia slabík slova. David a Chao sú vo filme viackrát nazvaní *un Feuj* (*Juif*) a *un Noich* (*Chinois*), pričom oba výrazy majú silný expresívny náboj, v niektorých kontextoch môžu vyznievať až pejoratívne. V českom preklade bolo použité zástupné označenie pre expresívne výrazy označujúce Číňana a Žida – *Či-čong* a *Moše*, pričom presnejšia by bola pravdepodobne substitúcia výrazu *Noich* označením *šikmooký*. V slovenskom preklade sa expresívny charakter zoslabuje, resp. úplne stráca, pretože David a Chao sú nazvaní len neutrálnymi výrazmi *Žid* a *Číňan*. Vhodnejším riešením by mohli byť už spomenuté výrazy *rákosník* a *Jákob*, ktorými by sa výrazová hodnota na základe danej substitúcie viac-menej zachovala. Výraz *Jákob* však možno chápať len ako situačné riešenie, vhodnejším by mohol byť výraz *židák*.

3.2.3 Nejasnosti a nepresnosti v preklade

V nasledujúcej časti príspevku by sme chceli upozorniť na niektoré nejasnosti v slovenskom a českom znení, ktoré sme si pri analýze všimli a ktoré môžu českým a slovenským divákom sťažiť recepciu daného filmu.

1:02:46

FR:

- *Le vieux a fait un scandale car ils n'ont pas voulu le surclasser.*
- *Pourquoi ? Il avait pris un billet en business ?*
- *Non, mais la dernière fois on l'a surclassé par erreur et maintenant il veut à chaque fois.*

SK:

- *Vyrobil scénu, lebo ho nedali do prvej triedy.*
- *Mal tam kúpenú letenku?*
- *Nie, raz mu omylom vyhoveli a odteraz na tom vždy trvá.*

CZ:

- *Nedostal šampus, tak ztropil scénu.*
- *Měl letenku první třídou?*
- *Nie, prostě se normálně spletli. Teď na tom trvá.*

Uvedená ukážka pochádza z časti filmu, keď Charlesova rodina prichádza z Abidjanu do Francúzska, aby sa zúčastnila na jeho svadbe. Dialóg odznel na jednom z parížskych letísk medzi Charlesom a jeho sestrou Vivienne a je reakciou na správanie Charlesovho otca, ktorý vystúpil z lietadla rozhorčený zo služieb na palube lietadla Air France. Slovenská verzia je verným a viac-menej doslovným prekladom z francúzštiny, zatiaľ čo v českej verzii sa tento dialóg prekladá voľnejšie. Používa sa výraz šampus ako referencia na business, resp. prvú cestovnú triedu, v rámci dialógu sa však akoby strácala následná logická súvislosť s ďalšími dvoma replikami.

0:10:33

FR: *Beaucoup mieux. Odile est une fille brillante.*

SK: *Má všetkých päť p.*

CZ: *Tak chytrá holka a skončí s vyžírkou.*

Druhá ukážka je výňatok z rozhovoru medzi Marie a Claudom, ktorí hodnotia výber manželov svojich dcér. O všetkých svojich dcérach majú samozrejme veľmi vysokú mienku, no ani s jedným švagrom nie sú úplne spokojní. V tejto ukážke hovoria o Odile ako o *fille brillante*. V slovenskej verzii bol zvolený výraz *mať všetkých päť p*⁶, ktorý sa chápe vo význame *byť dokonalý*, t. j. mať všetky požadované vlastnosti. Z hľadiska významovej roviny zostáva v preklade zachované významové jadro, ide však o výraz, ktorý sa v súčasnosti v hovorenej reči veľmi nepoužíva a najmä u mladšej generácie divákov by mohol predstavovať problém pre pochopenie. Navrhovali by sme preto skôr doslovný preklad *Také šikovné dievča*. Táto stratégia je prítomná aj v českej verzii – *Tak chytrá holka*. V čes-

⁶ Pekná, poctivá, pokorná, pobožná a pracovitá.

kom preklade je navyše podčiarknutá skutočnosť, že Odile „mala na viac“ expresívnou lexémou *vyžírka*, ktorá sa používa na označenie sebeckého človeka, ktorý sa priživuje na ostatných. Použitím tejto expresívnej lexémy sa český preklad výrazovo zosilňuje, pričom v slovenskom preklade je táto časť úplne vynechaná.

0:51:55

FR: *Ça fait bizarre un Noir dans un Feydeau.*

SK: *Čudné. Černoch vo Feydeauovi.*

CZ: *Černoch ve Feydeauovi vypadá divně.*

Túto ukážku sme vybrali z dôvodu, že v prekladateľskej koncepcii sa odrazila absencia zohľadnenia skúsenostného komplexu diváka. Odkazuje sa v nej totiž na francúzskeho spisovateľa a dramatika Georgea Feydeaua. Možno však predpokladať, že nefrankofónny divák, ktorý nie je veľmi dobre oboznámený s francúzskou kultúrou a divadlom, sa s menom tohto dramatika nestretol. Navrhli by sme preto v preklade použiť vysvetlenie pomocou vnútornej vysvetlivky zakomponovanej do textu repliky – Černoch v hre od Feydeaua. Hoci v dabingu ako takom je pridávanie textu do repliky problematické, v tomto prípade ide o jednoslabičné slovo, pričom celkový počet slabík v replike sa nemení. Ide navyše o repliku, ktorá je vyslovená pomerne rýchlo a divákovi by bez vysvetlivky mohol jej význam ľahko uniknúť.

1:26:20

FR: *Enfin moi, je dis ça j'en sais rien, c'est ce qu'on m'a raconté !*

SK: *Hoci o ženách toho veľa neviem, všakže?*

CZ: *Osobní zkušenost nemám, ale říká se to mezi ženichy.*

Posledná vybraná replika pochádza zo záveru filmu a jej autorom je mladý charizmatičký kňaz, ktorý má Charlesa a Lauru zosobášiť. Keďže nevesta stále nechodí, kňaz sa Charlesa snaží povzbudiť, že pekné ženy vždy meškajú, ale že nakoniec vždy prídu. Na záver dodáva, že on sám toho o ženách veľa nevie, ale že to počul od iných. V češtine nastáva z hľadiska štylistickej roviny nivelizácia, pričom bol zvolený explicitný preklad *ale říká se to mezi ženichy*. Možným variantom by mohlo byť aj skrátené riešenie *ale říká se to* (v prípade, ak nebolo treba repliku z dôvodu lepšej časovej adekvátnosti predĺžiť). V slovenčine došlo k redukcii tejto druhej časti repliky len na časticu *všakže*. V porovnaní s originálom však slovenský preklad vyznieva v konečnom dôsledku a v danom kontexte negatívne, pričom ide o posun spôsobený samotným tónom repliky.

4. Závery

V príspevku sme sa venovali konfrontačno-komparatívnej analýze vybraných hovorových a expresívnych jazykových jednotiek francúzskeho audiovizuálneho diela *Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?* vzhľadom na ich transfer v českom a slovenskom dabingovom znení. Na základe analýzy vybraných ukážok môžeme konštatovať, že v českom preklade diela sa tendencia adekvátnejšieho zachovávanía výrazovej zhody pri preklade výrazo-

vých osobitostí originálu ukazuje častejšie (resp. sa na niektorých miestach uplatňuje výrazové zosilnenie). Túto skutočnosť možno v českom audiovizuálnom preklade odôvodniť tendenciou využívať obecnú češtinu, ktorá zahŕňa nespisovné, expresívne lexikálne jednotky. Na druhej strane, v slovenskom preklade dochádza častejšie k výrazovému zoslabovaniu (napr. aj úplný zánik expresivity francúzskeho *verlanu* v preklade), čím sa v konečnom dôsledku stráca dôležitý aspekt charakteru postáv. Dané výrazové zoslabovanie možno sčasti odôvodniť faktorom zohľadňovania prijímajúcej kultúry, t. j. istou mierou štandardizácie jazyka originálneho znenia v slovenčine, ale domnievame sa, že v prípade analyzovaného filmu sú hovorovosť a expresivita z hľadiska charakterov postáv zásadné a mali by byť zachované vo väčšej miere. Je však otázne, či uvedené príklady zoslabovania vyplývajú sčasti aj zo samotného idiolektu prekladateľky, alebo či vyplývajú najmä z tendencie vyhýbať sa subštandardným jazykovým prostriedkom v snahe zachovať spisovnú normu.

Na záver by sme chceli už len vyzdvihnúť, že vzhľadom na náročnosť prekladu skúmaného diela, nedošlo aj napriek niektorým identifikovaným nejasnostiam v slovenskom ani v českom preklade k žiadnemu zásadnému významovému posunu.

LITERATÚRA

- Díaz-Cintas, Jorge – Remael, Aline (2007) *Audiovisual Translation: Subtitling*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Gromová, Edita (2009) *Úvod do translatológie*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Krčmová, Marie (2017) 'Obecná čeština', in Petr Karlík – Marek Nekula – Jana Pleskalová (eds.) *Czech-Ency – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. https://www.czechency.org/slovník/OBECNÁ_ČEŠTINA (access: 30. 11. 2018).
- Paulínyová, Lucia (2017) *Z papiera na obraz – Proces tvorby audiovizuálneho prekladu*, Bratislava: Univerzita Komenského.
- Popovič, Anton (1983) *Originál-Preklad: Interpretačná terminológia*, Bratislava: Tatran.
- Pošta, Miroslav (2011) *Titulkujeme profesionálne*, Praha: Apostrof.
- Štícha, František et al. (2013) *Akademická gramatika spisovné češtiny*, Praha: Academia.
- Zahorák, Andrej (2018) *Špecifická prekladu audiovizuálnych textov pre detského diváka*, Rigorózná práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Materiálová báza

- Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?* 2014. DVD.
- Co jsme komu udělali?* 2015. DVD.
- Čo sme komu urobili?* 2016. Vysielané na RTVS Jednotka.

Internetové zdroje

- Slov-Lex, Právny a informačný portál, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2000/308> (access: 9. 12. 2019).

RESUME

L'article a pour but de procéder à une comparaison contrastive des versions française, tchèque et slovaque de l'œuvre audiovisuelle d'origine française intitulée *Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu ?* L'article débute par une présentation de l'œuvre analysée et une délimitation du cadre théorique, notamment la définition de la traduction audiovisuelle comme un genre spécifique de la traduction, ainsi que les particularités du rôle du traducteur dans le cadre du doublage. L'aspect pratique de l'article consiste en une analyse des unités expressives, du vocabulaire familier et des expressions culturelles et de leur transfert dans les versions traduites du point de vue de leur expressivité.

Mgr. Jana Ukušová

Katedra translológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

jana.ukusova@gmail.com

SÚČASNÝ STAV LOKALIZÁCIE VIDEOHIER NA SLOVENSKU

MÁRIA KOSCELNÍKOVÁ

ABSTRACT

The Present State of the Localization of Video Games in Slovakia

In Slovakia there is no tradition of localisation of video games. Foreign countries, however, have much to offer regarding the academic environment and practical outcomes. The Slovak market does not even offer Slovak localisations of video games for children who are entitled to Slovak localisations pursuant to Slovak legislation. Our paper aims to examine the issue of Slovak video game localisation, present the most serious results of our research, and offer goals for future research aimed at specific aspects of localisation of video games for Slovak children and their multimodality.

Keywords: video game; multimodality; localisation; audiovisual translation; children recipient

Úvod

Audiovizuálny preklad je v slovenskom akademickom priestore rezonujúcou oblasťou translatológie, ktorej sa dostáva čoraz viac pozornosti. V prípade lokalizácie videohier ešte stále nemôžeme povedať to isté, aj keď od ich vzniku ubehlo už viac než polstoročie a tradícia spojená s ich prekladom bola započatá už dávno. V zahraničí je lokalizácia videohier bežnou záležitosťou. Videohry sa lokalizujú do väčších európskych či ázijských jazykov a ich výskumu sa venuje mnoho osobností zahraničného akademického priestoru, ktoré pravidelne publikujú nové zistenia i teoretické východiská. Lokalizácia videohier sa vyučuje na mnohých zahraničných univerzitách, či už ako študijný program, alebo ako voliteľný predmet, no nedá sa povedať, že by situácia na Slovensku bola podobná. Lokalizácii videohier sa u nás venuje veľmi málo výskumníkov, nevyučuje ju žiadna univerzita ani ako program, ani ako predmet, a na slovenskom trhu nájdeme iba mizivý počet videohier lokalizovaných do slovenčiny. Tieto dôvody, ako i naša záľuba v nich kultúrnom prvku nás podnietili skúmať túto problematiku, ktorej sa venujeme od roku 2015.

V tomto príspevku sa zameriame na problematiku lokalizácie videohier so zreteľom na súčasný stav lokalizácie videohier na Slovensku, predostrieme najzávažnejšie zistenia v doterajšom výskume a priblížime náš súčasný výskum a ciele do budúcnosti. V prvej kapi-

tole načrtneme stručnú charakteristiku skúmanej problematiky a interaktivitu videohier, kvôli ktorej bude zrejme ešte dlho trvať, kým sa výskum videohier rozbehne a ustáli v slovenskej translatológii. V druhej kapitole priblížime našu orientáciu na detského recipienta a východiská, vďaka ktorým má lokalizácia videohier pre deti budúcnosť. V tretej kapitole poukážeme na závažné zistenia nášho doterajšieho výskumu. Túto kapitolu členíme na menšie podkapitoly. V prvej podkapitole sa venujeme teórii lokalizácie, rozoberáme stav výskumu lokalizácie herného (aj neherného) softvéru v slovenskom akademickom priestore a zároveň poukazujeme na skutočnosť, že lokalizácia je komplexnejší systém a preklad je iba jeho súčasťou. V druhej podkapitole rozoberáme legislatívne ukotvenie lokalizácie a poukazujeme na súčasnú (ne)prítomnosť lokalizácií videohier do slovenčiny, so zreteľom na detské videohry vo vybraných slovenských obchodoch, ponúkajúcich tento typ produktov. Závažnosť zistení umocňuje aj skutočnosť, že amatérskych prekladov videohier je na Slovensku viac ako profesionálnych. V tretej podkapitole poukazujeme na nemožnosť dopátrania sa k slovenským prekladateľom videohier a vo štvrtej podkapitole prinášame zaujímavé zistenia z dotazníkového prieskumu, ktorý sme realizovali v rámci nášho predošlého výskumu.

Náš článok zakončíme štvrtou kapitolou, venovanou súčasnému výskumu lokalizácie videohier do slovenčiny, ktorá je orientovaná na detského recipienta a rozoberáme ciele našej dizertačnej práce. Dúfame, že naša práca zaujme akademickú obec a bude ju inšpirovať k ďalšiemu výskumu lokalizácie videohier.

1. Stručná charakteristika skúmanej problematiky

Zábava je neodmysliteľnou súčasťou našej existencie. S rozvojom technológií sa, prirodzene, snažil inovovať formy zábavy aj zábavný priemysel, preto Steve Russell, študent Inštitútu Technológií v Massachusetts, reagoval na danú situáciu a v roku 1961 vytvoril prvú interaktívnu videohru *Spacewar!*. Russell sa ani len nepokúšal získať ocenenia či autorské práva na svoju hru, vytvoril ju s úmyslom ukázať, že je to možné (Kent 2001). Tento čin položil základy toho, čomu dnes vravíme **videohra**. Charakteristike videohry sme sa venovali už v našom predchádzajúcom výskume (Koscelníková 2017) a v rámci nášho výskumu operujeme s pojmom videohra ako so strešným pojmom pre akúkoľvek videohru, ktorú je možné hrať prostredníctvom elektronického zariadenia. Do tejto charakteristiky preto spadajú arkádové hry, počítačové hry, konzolové hry, mobilné i online hry. V našom výskume chceme taktiež upriamiť pozornosť aj na pojem multimediálny interaktívny zábavný softvér, ktorý zaviedol Bernal-Merino (2015), aby zdôraznil jeden z dôležitých prvkov videohry, ktorý ju líši od audiovizuálnych diel, a to **interaktivitu**, ktorá dáva videohrám pridanú hodnotu.

Videohry sú teda **multimediálne diela**, ktoré okrem scénickej časti (video a audio), ktorej textovú formu predstavujú titulky, obsahujú aj časť interaktívnu, ktorá so sebou častokrát prináša množstvo ďalšieho textu, ktorý je potrebné preložiť. Preklad videohry však spadá do rozsiahlejšieho cyklu, ktorý sa nazýva lokalizácia. Tento proces zahŕňa viac ako preklad. Aj to je zrejme dôvodom, prečo si preklad videohier ešte stále nenašiel miesto v slovenskej translatológii. Lokalizáciu videohier preto považujeme nielen za súčasť audiovizuálneho prekladu (ďabing, titulkovanie), no i za súčasť umeleckého pre-

kladu (preklad textov), odborného prekladu (podľa typu hry, napr. simulátory) a stotožňujeme sa s Bernal-Merinom (2015), ktorý poukazuje na rôznorodosť a mnohotvárnosť videohier, ktoré od prekladateľa vyžadujú nadmerné množstvo kompetencií. Azda táto neuchopiteľnosť, nejednoznačnosť a nezaraditeľnosť budú viesť v budúcnosti k tomu, aby sa lokalizácia, resp. preklad videohier presadil ako samostatný typ prekladu.

Napriek tomu, že videohry sa v súčasnosti tešia veľkej obľube, ich lokalizácia do slovenčiny nie je frekventovaná. Slovenská legislatíva aktuálne nariaďuje lokalizáciu detských videohier, no realita tomu nezodpovedá, preto sme sa rozhodli našu dizertačnú prácu a výskum upriamiť práve na detského recipienta.

2. Deti ako budúcnosť slovenského prekladu videohier

Ak do vyhľadávачa Google zadáme termín videohra, ponúkne nám obrázky, ktoré sa vo väčšine prípadov spájajú s mladým chlapcom sediacim za počítačom. Takéto stereotypné vnímanie cieľového prijímateľa videohier už v dnešnej dobe neplatí. Napriek tomu sa v súvislosti s pojmom videohra v rôznych publikáciách o videohrách, ako aj v Kentovej publikácii z roku 2001, často spomínajú deti. Deti sú zároveň dôvodom, prečo vzniklo hodnotenie obsahu hier podľa veku. Aj napriek tomu, že je deťom vo videohernom priemysle venovaná tak vysoká pozornosť, sa priemerný vek hráča za posledných 14 rokov pohybuje medzi vekom 30–35 rokov, ako to uvádzajú napríklad štatistiky Essential Facts about the Computer and Video Game Industry (Základné fakty o počítačovom a videohernom priemysle) spoločnosti The Entertainment Software Association za rok 2004–2018. Okrem iného sa práve tento typ štatistiky zameraný na americký trh, ktorý patrí k najväčším videoherným trhom, zameriava na rôzne aspekty hráčov videohier a tieto aspekty sú často nejednotné alebo svojím spôsobom vyčnievajúce. Aj táto rozmanitosť hráčov videohier, ako aj videohier samotných, nás podnietila skúmať lokalizáciu videohier.

V našom doterajšom výskume sme sa venovali lokalizácii videohier so zreteľom na ich titulkovanie do slovenčiny. Keďže tento typ prekladu sme na Slovensku začali skúmať ako prví, mali sme širokú škálu možností, no veľmi málo slovenských teoretických východísk. Zahraničné publikácie nám, naopak, ponúkli bohatú paletu tém. Zahraniční výskumníci, ako napr. Bernal-Merino, O'Haganová či Mangironová, sa lokalizácii videohier venujú už viac ako 10 rokov. V neposlednom rade sa v zahraničí usporadúvajú aj konferencie venované prekladu videohier, ako napríklad Fun for All. Pri výbere témy sme vychádzali z dostupných verzií hier v slovenčine a z najfrekventovanejšej formy ich prekladu – titulkovania. Po hlbšom pátraní sme však zistili, že **na slovenskom trhu je obrovská dominancia amatérskych prekladov**. Táto skutočnosť je spôsobená nedostatočným zastúpením videohier v slovenskej legislatíve, ktorá sa lokalizácii videohier takmer nevenuje, keďže vníma videohry ako **multimediálne diela**, ktoré sú v porovnaní s audiovizuálnymi dielami spomínané veľmi málo. Pri podrobnom preštudovaní slovenskej legislatívy sme zistili, že lokalizácia videohier do slovenčiny nie je povinná pre všetky kategórie hier, a že **jediná obligácia sa týka detského recipienta**. Štvrtá časť zákona č. 40/2015 Z. z. o audiovizii, § 15 Osobitné ustanovenia o jazykovej úprave v odseku 3 nariaďuje vyhotoviť slovenskú jazykovú úpravu hier pre deti vo veľmi komplikovanom znení: „*Distributér mul-*

timediálneho diela, ktorý verejne rozširuje multimediálne dielo, ktoré je podľa jednotného systému označovania klasifikované ako vhodné pre vekovú skupinu maloletých do 12 rokov v pôvodnej jazykovej úprave inej ako v slovenskej jazykovej úprave, ak toto audiovizuálne dielo nie je v pôvodnej jazykovej úprave spĺňajúcej požiadavku základnej zrozumiteľnosti z hľadiska štátneho jazyka, je povinný zabezpečiť pre toto multimediálne dielo aj slovenskú jazykovú úpravu.“

Z uvedeného zákona vyplýva, že by **distribútori videohier pre deti mali zabezpečiť slovenskú verziu hry**, pokiaľ taká hra nie je pôvodne vyhotovená v českom jazyku (napr. Krtek, Botanicula, Vietcong, Rákosníček a pod.). Napriek tomu sa na trhu stretávame s detskými hrami typu Barbie, Winx, alebo rôznymi inými hrami, napríklad od spoločnosti Disney, ktoré nie sú v pôvodnom jazyku českom, no nie sú preložené do slovenského jazyka, iba do češtiny. Situáciu komplikuje aj nejednoznačný systém označovania hier, nedostatočná formulácia požiadaviek pre distribútorov, nefunkčný mechanizmus kontroly dodržiavania zákona a mnohé faktory, ktoré sa chystáme sledovať počas nášho doktorandského štúdia.

Keďže nám videohry pre deti a ich preklad nie sú ľahostajné a táto téma nás zaujíma, rozhodli sme sa ich skúmať, a to v rámci tretieho stupňa nášho štúdia. Vychádzali sme nielen z (ne)funkčnej platnej legislatívy, ale aj z psycholingvistického hľadiska. Vďaka platnej legislatíve sú deti istou budúcnosťou lokalizácie videohier do slovenčiny. Vznik tradície lokalizácie videohier do slovenčiny by mala podporovať aj skutočnosť, že na Slovensku už máme nielen zákonom danú, ale i ustálenú tradíciu prekladu animovaných filmov pre deti do slovenčiny. Z tohto dôvodu usudzujeme, že prípadné videoherné adaptácie rôznych filmov pre deti by mohli poslúžiť ako podkladový materiál na ich preklad. Taktiež sa opierame o potrebu rozvoja jazyka maloletého, ktorý má na základe zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní nadobudnúť schopnosť komunikovať v štátnom/materinskom jazyku. „Už od narodenia sa malé dieťa snaží komunikovať jemu najbližším spôsobom, t. j. krikom. Postupne sa jeho rečové schopnosti zdokonaľujú, až prichádza do materskej školy, kde by sa mali jeho rečové (komunikatívne) schopnosti rozvíjať“ (Chlebeková 2014: 6). Myslíme si, že kontakt dieťaťa s materinským jazykom je nesmierne dôležitý pre ďalší vývoj jeho reči a vďaka popularite videohier by mal byť dieťaťu umožnený aj prostredníctvom ich hrania v slovenskom jazyku.

Po zhrnutí všetkých argumentov sú deti dôležitým prijímateľom a budúcnosťou prekladu videohier do slovenčiny z nasledujúcich troch dôvodov:

1. psycholingvistické hľadisko
2. nastolená prekladateľská tradícia prekladu diel pre detského recipienta do slovenčiny
3. platná legislatíva

Neexistencia tohto typu prekladu prináša množstvo rizík. Už v súčasnosti spôsobuje nedostatok prekladov do slovenčiny v audiovizíii infiltráciu mnohých inojazyčných slov, najmä bohemizmov, do reči dieťaťa, ktoré ich používa namiesto slovenských slov počas bežnej komunikácie v slovenčine. Máme na mysli detské televízne stanice, videohry či detské časopisy, ktoré neponúkajú slovenskú verziu. Dané skutočnosti sa pokúsime zmapovať aj prostredníctvom dotazníka, ktorý rozpošleme rodičom detí a budeme sledovať či deti používajú v bežnej reči bohemizmy, v akom jazyku hrávajú videohry a pod. Netvrdíme, že učenie sa nových slov v cudzích jazykoch je pre deti zlé či neprospešné, no chceme poukázať na to, ako ľahko sa cudzie slová dostávajú do slovnéj zásoby dieťaťa

a ako vedia ovplyvniť jeho materinský jazyk v ranom veku. Vychádzajúc aj z tejto skutočnosti sa domnievame, že slovenské preklady videohier pre deti, by mohli podporovať obohacovanie slovnej zásoby dieťaťa. Moderná doba a s ňou spojený vplyv angličtiny, však môže v blízkej budúcnosti značne skomplikovať potrebu prekladu videohier pre deti. Na Slovensku však máme stále platnú legislatívu, ktorá by sa mala dodržiavať.

3. Závažné zistenia vo výskume lokalizácie videohier

3.1 Lokalizácia videohier stratená v slovenskom výskume

Lokalizácia videohier, ako súčasť translatológie, zatiaľ v slovenskom akademickom priestore nebola predmetom rozsiahlejšieho výskumu. V porovnaní s odborným, umeleckým či audiovizuálnym prekladom a ich teoretickými východiskami, ešte nemožno tvrdiť, že lokalizácia videohier má v slovenskej translatológii stále a ukotvené miesto. To isté vieme tvrdiť o lokalizácii neherného softvéru. V doterajšom výskume (Koscelníková 2017) sme zistili, že lokalizácia si nachádza cestu k slovenskej akademickej obci dosť ťažko. Doteraz sa jej venovala najmä Rakšányiová (2012) so zreteľom na webové stránky. Prvé zmienky o lokalizácii videohier nachádzame v práci Janecovej (2014), ktorá poukázala nato, že lokalizácii videohier sa v rámci výskumu nevenuje dostatočná pozornosť. Situácia je však v súčasnosti priaznivejšia, lokalizácii od r. 2018 venovali zvýšenú pozornosť Marčanová (2018), Kulbak (2018) či Cabajová (2019). Prvú kritiku prekladu videohry priniesla Koscelníková (2018b). Na podujatí Letná škola prekladu, ktorú každoročne organizuje Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry v Piešťanoch, nastolil diskusiu o lokalizácii aj Kabát, ktorý sa venuje lokalizácii softvéru aj zo všeobecného hľadiska (2019). Spolu s Koscelníkovou započali plodnú diskusiu medzi mnohými osobnosťami slovenskej akademickej obce, ako aj medzi praktikmi. Dúfame, že je to sľubným odrazovým mostíkom a že sa lokalizácii videohier, ako aj lokalizácii samotnej, bude venovať čoraz väčšia pozornosť.

Okrem nedostatočnej výskumnej pozornosti nachádzame problémy už pri samotnom vnímaní pojmu lokalizácia v kontexte prekladu. Pojem lokalizácia sme už podrobnejšie rozobrali v predošlom výskume (Koscelníková 2018a: 61). Medzi tradičnou lokalizáciou a lokalizáciou videohier vyvstáva mnoho rozličných aspektov, no spoločným znakom je, že ide (nielen) o preklad **softvéru**. Problém však nastáva pri pojmosloví, pretože lokalizácia nezahŕňa iba preklad. Podľa Chandlerovej a Demingovej (2012) je lokalizácia videohier prekladom jazykových aktív do iných jazykov. No preklad videohry nie je iba o samotnej lokalizácii, ale o väčšej skupine úkonov, ako je napríklad internacionalizácia či kulturalizácia. Podľa organizácie LISA (2003) zahŕňa lokalizačný proces oveľa viac, než iba prekladový proces a celý proces je označovaný tiež skratkou GILT – Globalizácia, Internacionalizácia, Lokalizácia a Translácia.

V rámci procesu GILT ide o výrobu a adaptovanie produktu takým spôsobom, aby pôsobil ako produkt krajiny, do ktorej je distribuovaný. Na to je potrebné globalizovať ho, teda „vykonať všetky potrebné technické, finančné, manažérske, zamestnanecké, marketingové a ostatné firemné rozhodnutia, ktoré zľahčia lokalizáciu [...] Globalizácia zahŕňa kompletný a dobre štruktúrovaný životný cyklus vývoja produktu od analýzy globál-

neho a lokálneho produktu, cez globalizáciu a lokalizáciu produktu, končiac podporou a spätnou väzbou na lokalizované produkty (LISA 2003: 5, vlastný preklad). Chandlerová a Demingová (2012) považujú za cieľ internacionalizácie „vytvoriť projekt, ktorý je možné lokalizovať jednoducho a s minimálnym úsilím na strane vývojára – rovnaké herné funkcie, funkčnosť a hráčska skúsenosť sú prítomné vo všetkých medzinárodných verziách hry. Medzinárodní používatelia majú mať pocit, že bol produkt vyrobený práve pre nich a že zažívajú rovnakú skúsenosť ako hráči originálu hry“ (Chandlerová – Demingová 2012: 4, vlastný preklad). Okrem internacionalizácie nezabúdajú autorky ani na kulturalizáciu, ktorá je nesmierne dôležitým prvkom celého procesu globálnej distribúcie videohry a „zaisťuje, aby hráči hry neboli *odradení* od hrania takou časťou obsahu hry, ktorá je nevhodná či dokonca urážlivá (Chandlerová – Demingová 2012: 19, vlastný preklad). Zaujímavosťou v rámci lokalizácie je aj myšlienka, ktorú spomenul Bernal-Merino na kurze lokalizácie videohier (Londýn 2019) a to, že sa prekladá text, no lokalizuje sa celý produkt. Táto problematika a začlenenie prekladu do procesu lokalizácie, mohli spôsobovať doterajší nezájem či neprítomnosť lokalizácie v slovenskom translatologickom výskume, ako aj ich neprítomnosť v didaktike prekladu a tlmočenia. Žijeme však v dobe technológií a tak ako napreduje svet, tak by aj slovenská translatológia mala reagovať na existenciu lokalizácie videohier, ktorej sa v zahraničí už dlhšie venuje pozornosť. Skutočnosť, že videohry sú softvér, je ďalšou prekážkou, ktorá komplikuje ich uchopiteľnosť a zaraditeľnosť už k tradičným typom prekladu.

Podľa O'Haganovej a Mangironovej (2006) majú lokalizácia samotná a lokalizácia videohier spoločnú črtu, ktorou je **softvérová stránka**. „Obe zahŕňajú kombináciu prekladu jazyka a softvérového inžinierstva, pričom prekladané textové vlákna nemusia v softvéri nasledovať za sebou [...]. Obe sa riadia podobným lokalizačným cyklom, ktorý ideálne začína internacionalizáciou a končí procesom hodnotenia kvality pred vydaním finálneho produktu“ (12, vlastný preklad). Táto kombinácia je možnou odpoveďou na otázku, prečo si ešte lokalizácia videohier nenašla miesto v slovenskej translatológii a prečo sa o nej začalo hovoriť len nedávno. Preklad videohier sa na Slovensku vytráca preto, lebo na školách vyučujúcich tvorbu a dizajn hier¹ sa o jazykovom aspekte hry či jej lokalizácii vôbec neuvažuje. Práve preto je lokalizácia videohier zatiaľ neuchopenou oblasťou výučby a výskumu na rozdiel od zahraničia, kde sa jej okrem spomenutých autorov venuje napr. aj B. Esselink (2000) či A. Pym (2004, 2013). V neposlednom rade prispieva k nepriaznivej situácii aj nedostatočné uchopenie a vymedzenie povinností v slovenskej legislatíve, ktorej sa budeme venovať v nasledujúcej podkapitole.

3.2 Lokalizácia videohier stratená v legislatíve i v translatológii

Jednou z ďalších a najzávažnejších prekážok lokalizácie videohier do slovenčiny je nepriaznivá legislatíva Slovenskej republiky. Videohry sa v nej spomínajú iba okrajovo v zákone č. 40/2015 Z. z. o audiovizíii a jedinú obligáciu môžeme nájsť v § 15, odsek 3. Na žiadnom inom mieste sa distribútorom videohier nekladie povinnosť prekladať ich.

¹ Webová stránka Fakulty masmediálnej komunikácie: <https://fmk.sk/tedi> [cit. 31. 1. 2019]; Rozpis predmetov Katedry informatiky UK, BA: http://new.dcs.fmph.uniba.sk/index.php/Predmety?_method=detail&_key=ECTSkod&ECTSkod=2-INF-263 [cit. 31. 1. 2019].

Myslíme si, že ide o ďalší faktor, ktorý bráni vzniku prekladov videohier do slovenčiny. Zarážajúcou skutočnosťou však je, že napriek legislatíve sa preklady videohier pre deti do slovenčiny **nerealizujú** takmer vôbec. V našom predošlom výskume sme sledovali aj počty ponúkaných hier online obchodu progamingshop.sk, ktorý mal k aprílu 2018 v ponuke 196 hier pre deti, z ktorých bolo 41 hier v origináli, príp. inej jazykovej podpore ako českej či slovenskej, 146 hier bolo v češtine a **9** v slovenčine. Napriek tomu počet ponúkaných hier nekorešpondoval so skladovou dostupnosťou. V januári 2019 sme so zreteľom na detské hry skúmali portfólio daného obchodu opäť – obchod ponúka 53 hier, z toho 10 v angličtine, 15 s českým dabingom, 27 s českými titulkami a iba **1** hru so slovenským dabingom. Opäť, ponuka nekorešponduje so skladovými zásobami a z 53 hier v kategórii „detské hry“ sú na sklade iba dve. Ako výskumná vzorka je obchod progamingshop.sk zatiaľ najvhodnejší, keďže ponúka iba fyzické kópie hier a neponúka digitálny obsah vo forme sťahovateľných doplnkových častí hry, ktorý je možné zakúpiť aj z iných zdrojov.²

Ako ďalšia výskumná vzorka nám poslúžil e-shop brloh.sk.³ Pri skúmaní ponuky hier sme zistili, že obchod ponúka prevažne digitálne verzie hier, ktoré sa dajú kúpiť cez herné platformy Steam⁴ alebo Origin⁵, ktoré nie sú slovenskými distribútormi. Boli sme však sklamaní, pretože zo 102 ponúkaných detských videohier, z čoho bolo 19 fyzických a 83 digitálnych verzií hier, nebola **žiadna po slovensky**. 92 hier bolo v angličtine, 9 hier obsahovalo české titulky a jedna hra nemala uvedený jazyk, do ktorého bola lokalizovaná. Napriek argumentu, že hry neponúkajú slovenskí distribútori, je toto číslo alarmujúce a poukazuje na nedodržiavanie legislatívy. Dostávame sa však k problematike distribúcie digitálneho obsahu. Pokiaľ slovenský obchod brloh.sk predáva videohry, ktoré poskytuje Steam, platí preň § 15 odsek 3 zákona o audiovízii č. 40/2015 Z. z. Takisto však tento zákon platí aj pre Steam, keďže pôvod distribútora zákon nešpecifikuje, to znamená, že ide o akéhokoľvek distribútora, ktorý distribuuje hry na Slovensku. Ďalšou skutočnosťou je, že doteraz sa nikto nezaoberal problematikou neexistencie hier v slovenskom jazyku, preto usudzujeme, že zrejme nemáme žiaden kontrolný orgán, či systém sankcií, ktorý by zamedzoval nerešpektovaniu zákona. Takisto v rámci online platforiem typu Steam, ktoré distribuujú hry celosvetovo, nie je v stanovách spoločnosti explicitne napísané, že ich videohry sú distribuované na Slovensku, keďže si ich síce môže zakúpiť slovenský recipient, no nemusí sa na území Slovenska nachádzať a tak je cieľové „územie“ nešpecifikované. Môže sa však stať, že niektoré videohry obsahujú aj slovenskú lokalizáciu, no keďže slovenčina nie je jazykom, do ktorého je platforma Steam preložená, takáto informácia sa v popise hry neobjaví. Máme na mysli napríklad hru Euro Truck Simulator 2, ktorá obsahuje slovenskú lokalizáciu, no v popise hry na Steame o nej nie je žiadna zmienka.⁶ Tieto skutočnosti bránia výskumu, ale aj kritike prekladu videohier do slovenčiny. V porovnaní s mizivým počtom profesionálnych lokalizácií vieme nájsť bohatú ponuku videohier s amatérskym prekladom do slovenčiny, ktorých počet k januáru 2019 presiahol závažné číslo **300**.⁷

² <https://www.progamingshop.sk> [cit. 31. 1. 2019].

³ <https://www.brloh.sk> [cit. 31. 1. 2019].

⁴ <https://store.steampowered.com> [cit. 31. 1. 2019].

⁵ <https://www.origin.com/irl/en-us/store> [cit. 31. 1. 2019].

⁶ https://store.steampowered.com/app/227300/Euro_Truck_Simulator_2 [cit. 31. 1. 2019].

⁷ <http://slovenliny.com/preklady-hier> [cit. 31. 1. 2019].

3.3 Prekladatelia videohier stratení v preklade/na trhu

Ak sa nám na slovenskom trhu podarilo objaviť videohry lokalizované do slovenčiny, daný distribútor bol už zvyčajne nefungujúcou spoločnosťou, ktorej kontaktné údaje sú nedohľadateľné, webové stránky neexistujúce a emailové adresy neplatné. Ak sa nám aj podarilo dopátrať k daným osobám, nevedeli si spomenúť na konkrétne meno prekladateľa, takže nedokážeme zistiť o koho išlo, či bol profesionál alebo amatér, ani aké boli dôvody konkrétnych prekladateľských riešení. Ako sme už spomínali v kritike prekladu videohry Sherlock Holmes vs. Arsène Lupin (Koscelníková 2018b) „na rozdiel od kníh, kde v tiráži môžeme nájsť meno prekladateľa, na obaloch videohier by sme meno prekladateľa hľadali márne“ (Koscelníková 2018b: 28). Tajná identita prekladateľa, ktorá znemožňuje hladký priebeh výskumu lokalizácie videohier do slovenčiny, značne komplikuje náš výskum.

3.4 Záujem hráčov i prekladateľov o slovenčinu vo videohrách

V rámci našej diplomovej práce sme sa rozhodli skúmať lokalizáciu videohier do slovenčiny z pohľadu prekladateľov i hráčov videohier. Podarilo sa nám osloviť 36 prekladateľov vo veku od 18 do 62 rokov a 164 hráčov vo veku od 14 do 34 rokov. Každá skupina vyplnila osobitný dotazník tvorený z otvorených i uzavretých otázok. Za najzávažnejšie zistenia považujeme napríklad skutočnosť, že prekladatelia ponuky na preklad videohier nedostávajú, čo korešpondovalo so stavom trhu. Bohužiaľ, v súčasnosti sa situácia nezmenila. Na otázku, či by prekladatelia prijali ponuku na preklad videohry sa väčšina opýtaných prekladateľov vyjadrila kladne. Čo sa týka hráčov, na otázku „Ak by existovali videohry v slovenčine, zahrali by ste si hru radšej po slovensky?“ 47 % opýtaných hráčov odpovedalo pozitívne, pričom viacerí sa v doplňujúcej otvorenej otázke vyjadrili, že v súčasnosti už originálu hry (väčšinou v angličtine) rozumejú, no v časoch, keď jej nerozumeli tak dobre, by ocenili slovenčinu. Vzhľadom na rozrastajúci sa počet anglicky hovoriacich ľudí toto zistenie iba poukazuje na skutočnosť, že starší recipient nebude mať problémy s porozumením videohry v angličtine. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli upriamiť pozornosť na stále pretrvávajúcu problematiku **neexistencie slovenskej lokalizácie detských videohier** a venovať sa jej v našej dizertačnej práci.

4. Súčasný výskum a ciele do budúcnosti

Napriek nepriaznivej situácii sa výskumu lokalizácie videohier začína venovať väčšia pozornosť. Keďže slovenská legislatíva nariaďuje preklad videohier iba pre detských recipientov, rozhodli sme sa túto problematiku skúmať a venovať sa lokalizácii a prekladu videohier pre detského recipienta, konkrétne jej špecifikám z teoretického aj praktického hľadiska. Nepriítomnosť slovenčiny v detských videohrách, ktoré sú v súčasnosti ľahko dostupné, spôsobuje niekoľko faktorov, ktorým sa chceme venovať v budúcom výskume. Videohry pre deti v slovenčine majú potenciál cibriť a rozširovať slovnú zásobu detského recipienta. Keďže na Slovensku sa výskumu lokalizácie detských videohier ešte nikto

nevenoval, pokúsime sa hlbkovo analyzovať a spracovať dostupné teoretické východiská lokalizácie a prekladu videohier pre detských recipientov, z ktorých vyvodíme špecifickú lokalizáciu videohier. V našom budúcom výskume budeme kombinovať kvalitatívny a kvantitatívny výskum. Okrem hlavnej časti nášho výskumu poukážeme aj na čiastkové problémy, ktoré rezonujú v súvislosti s lokalizáciou a prekladom videohier pre detských recipientov na Slovensku a budeme hľadať ich riešenia.

Jedným z týchto problémov je aj neexistencia slovenských prekladov videohier pre detských recipientov a nerešpektovanie odseku 3, § 15 zákona č. 40/2015 Z. z. o audiovizíi. V súvislosti s legislatívou upravujúcou lokalizáciu a preklad nachádzame nejednoznačnosť vekového ohraňovania v súvislosti s odsekom 3, § 15 zákona č. 40/2015 Z. z. o audiovizíi, keďže v rámci Európy sa distribúcia videohier riadi podľa organizácie Pan European Game Information (PEGI), ktorá má ratingové kategórie videohier rozdelené takto: kategória 3 – pre všetky vekové kategórie (od 3 rokov); kategória 7 – od 7 rokov; kategória 12 – od 12 rokov; kategória 16 – od 16 rokov a kategória 18 – od 18 rokov.⁸ V porovnaní so slovenskou legislatívou, ktorá vníma detského recipienta ako maloletého do 12 rokov, toto hodnotenie nevníma detského recipienta ako výlučného recipienta videohry. Daná nejednoznačnosť ponúka distribútorom možnosť videohry nelokalizovať. Na Slovensku zároveň neexistuje žiaden kontrolný orgán, ktorý by dohliadal na funkčnosť legislatívy. Chceme poukázať na to, že na Slovensku nemáme žiadnu doložku či zákon, ktorá by zohľadnila aj iné hodnotenie videohier podľa veku. Aj preto na pulloch obchodov chýbajú videohry so slovenskou lokalizáciou napriek tomu, že hra je určená aj pre deti do 12 rokov.

Príbuznosť slovenčiny a češtiny má markantný vplyv na neprítomnosť slovenských prekladov (nielen) detských videohier na slovenskom trhu, najmä kvôli legislatívnemu vnímaniu češtiny ako zrozumiteľného jazyka podľa zákona č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku SR, čo je dôsledkom spoločnej histórie krajín. Tento jazykový pár chceme porovnať s legislatívnym ukotvením jazyka a lokalizácie videohier v iných európskych krajinách. Porovnaním častí zákona týkajúcich sa videohier chceme hľadať paralely s vnímaním češtiny v slovenských zákonoch, ako aj s vnímaním lokalizácie videohier. Zistenými skutočnosťami chceme poukázať na (ne)možnosť lokalizovať a prekladať hry aj pre malé trhy, ktorých jazyky sú si nesmierne podobné.

Okrem spomenutých problémov, ktoré prispievajú k pretrvávajúcemu nedostatku lokalizácie a prekladov videohier pre detských recipientov do slovenského jazyka, sa plánujeme venovať aj lokalizácii a prekladu videohier do málo rozšírených jazykov. Dúfame, že náš výskum bude mať prínos nielen pre slovenskú translatológiu, ale aj pre budúcich výskumníkov z iných krajín.

Záver

Lokalizácii videohier sa dosiaľ na Slovensku nevenovala dostatočná pozornosť a v rámci slovenskej translatológie je stále vo svojich začiatkoch, napriek zaužívanej prekladateľskej tradícii v zahraničí. V tomto príspevku sme prezentovali náš výskum loka-

⁸ <https://pegi.info/what-do-the-labels-mean> [cit. 31. 1. 2019].

lizácie videohier, ktorý sme začali v roku 2015. Príspevok sme rozdelili do štyroch kapitol. V prvej kapitole sme stručne charakterizovali skúmanú problematiku, pričom sme poukázali na pridané vlastnosti videohier, ktorá ich odlišuje od audiovizuálnych diel. V druhej kapitole sme sa zamerali na detského recipienta, pričom sme poukázali na slovenskú legislatívu, ktorá ukladá distribútorom videohier povinnosť lokalizovať videohry pre deti do 12 rokov. V tretej kapitole, ktorú členíme na štyri podkapitoly, sme priblížili závažné zistenia nášho doterajšieho výskumu. Venovali sme sa v nej otázkam lokalizácie, slovenského trhu, prekladateľov videohier a záujmu prekladateľov i hráčov o lokalizáciu. Vo štvrtnej kapitole napokon upriamujeme pozornosť na náš aktuálny výskum a na orientáciu na detského recipienta. Keďže lokalizácia videohier nemá v slovenskej legislatíve dostatočné zastúpenie a lokalizovať by sa mali iba videohry pre deti do 12 rokov, rozhodli sme sa upriamiť pozornosť na tieto skutočnosti a skúmať špecifiká lokalizácie detských videohier do slovenčiny.

Skúmaná problematika ponúka množstvo tém, na ktoré sa dá nahliadať z rôznych perspektív prístupov. Či už ide o teoretické základy, ako je vymedzenie herných prvkov, platforiem, typu detských hier, až po praktické príklady a kritiku prekladu, lokalizácia videohier má čo ponúknuť. Dúfame, že náš výskum bude prínosom pre slovenskú translatológiu, a že sa k výskumu tejto oblasti pridá mnoho ďalších výskumníkov.

Podakovanie

Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0166/19 Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru III.

LITERATÚRA A ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- Bernal-Merino, M. (2015) *Translation and Localisation in Video Games. Making Entertainment Software Global*, London: Routledge.
- Chandler, H. – Deming, S. (2012) *The Game Localization Handbook*, London: Jones & Bartlett Learning, LLC.
- Cabajová, P. (2019) *Lokalizácia videohier v Nitrianskom regióne*, bakalárska práca, Nitra: FF UKF, 2019.
- Chlebeková, J. (2014) *Rozvoj komunikatívnych kompetencií dieťaťa v spolupráci materskej školy a rodiny*, Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.
- Esselink, B. (2000) *A Practical Guide to Localization*, vol. 4, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Janecová, E. (2014) 'Titulkovanie pre nepočujúcich a sluchovo postihnutých: V čom je vlastne problém?', in *Preklad a tlmočenie 11 – Má translatológia dnes ešte čo ponúknuť? I.*, Banská Bystrica: Belianum, 141–150.
- Kabát, M. (2019) 'Pár poznámok k špecifikám lokalizácie', in *Prekladateľské listy 8*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 21–34.
- Kent, S. L. (2001) *The Ultimate History of Video Games: From Pong to Pokemon—The story behind the craze that touched our lives and changed the world*, New York: Three Rivers Press.
- Koscelníková, M. (2017) *Audiovisual Translation – Video Games: Subtitling of Video Games in Slovakia*, diplomová práca, Banská Bystrica: FF UMB.
- Koscelníková, M. (2018a) 'Titulkovanie videohier na Slovensku', in *Prekladateľské listy 7*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 55–70.

- Koscelníková, M. (2018b) 'Neoficiálne v oficiálnom alebo o slovenskom preklade videohry Sherlock Holmes versus Arsène Lupin', in *Kritika prekladu* (1), Banská Bystrica: Belianum, 81–102.
- Kulbak, G. (2018) 'Globalizácia, internacionalizácia, lokalizácia a preklad', in *Odborný preklad a podporné inštrumentárium*, Prešov: Filozofická fakulta, 59–75.
- Lommel, A. (2003) *The Localization Industry Primer* (2), Féchy: The Localization Industry Standards Organization.
- Mangiron, C. – O'Hagan, M. (2006) 'Game localisation: unleashing imagination with restricted translation', *The Journal of Specialised Translation* 6: 10–21.
- Marčanová, K. (2018) *Porovnanie lokalizácie videohier a neherného softvéru na Slovensku*, diplomová práca. Bratislava: FF UK.
- Pym, A. (2004) *The Moving Text: Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004.
- Pym, A. (2013) *Localization, Training, and Instrumentalization*. Version 3, http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/training/2013_localization.pdf [access: 31. 1. 2019].
- Rakšányová, J. (2012) '3D v preklade i translatológii alebo ostáva miesto pre prekladateľskú etiku?', in *Preklad a tlmočenie* 10, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 47–53.
- Electronic Software Association: Essential Facts about the Computer and Video Game Industry (2018), http://www.theesa.com/wp-content/uploads/2018/05/EF2018_FINAL.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2017), http://www.theesa.com/wp-content/uploads/2017/04/EF2017_FinalDigital.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2016), <http://www.theesa.com/wp-content/uploads/2016/04/Essential-Facts-2016.pdf> [access: 31. 1. 2019].
- (2015), <http://www.theesa.com/wp-content/uploads/2015/04/ESA-Essential-Facts-2015.pdf> [access: 31. 1. 2019].
- (2014), http://www.theesa.com/wp-content/uploads/2014/10/ESA_EF_2014.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2013), https://www.isfe.eu/sites/isfe.eu/files/attachments/esa_ef_2013.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2012), https://www.isfe.eu/sites/isfe.eu/files/attachments/esa_ef_2012.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2011), https://www.isfe.eu/sites/isfe.eu/files/attachments/esa_ef_2011.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2010), https://www.isfe.eu/sites/isfe.eu/files/attachments/esa_ef_2010.pdf [access: 31. 1. 2019].
- (2009), <https://library.princeton.edu/sites/default/files/2009.pdf> [access: 31. 1. 2019].
- (2008), <https://library.princeton.edu/sites/default/files/2008.pdf> [access: 31. 1. 2019].
- (2007), <https://library.princeton.edu/sites/default/files/2007.pdf> [access: 31. 1. 2019].
- (2006), <https://library.princeton.edu/sites/default/files/2006.pdf> [access: 31. 1. 2019].
- (2005), <https://www.scribd.com/document/125495226/ESA-Essential-Facts-2005> [access: 31. 1. 2019].
- (2004), <https://www.scribd.com/document/125494009/ESA-Essential-Facts-2004> [access: 31. 1. 2019].
- Zákon č. 40/2015 Z. z. o audiovizii, <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-40> [access: 31. 1. 2019].
- Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní, <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245> [access: 31. 1. 2019].
- Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku SR, <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270> [access: 31. 1. 2019].

RESUMEN

El objetivo de nuestro papel es presentar el tema actual de localización de videojuegos en Eslovaquia. El tema todavía no ha encontrado su lugar en la academia eslovaca. La investigación extranjera es más compleja y ofrece muchos recursos teóricos y prácticos. Las universidades extranjeras en proporción a Eslovaquia ofrecen programas académicas o cursos que se tratan de localización de videojuegos y hay muchos investigadores que la siguen siendo investigar por más de una década. Los videojuegos están localizados a muchos idiomas. En Eslovaquia no hay universidad que enseña localización de videojuegos,

ni solo una asignatura optativa. A pesar de una situación desfavorable hay los investigadores jóvenes que empezaron a dedicar su vida profesional a la localización de un software como Kabát o Koscelníková. Hay muchos aspectos de traducción y localización de videojuegos para investigar y llamar la atención de academia eslovaca a este campo de traducción poco investigado. Nuestro papel muestra las especificidades de localización de videojuegos y la investigación que hemos empezado en 2015; apunta principales conclusiones y la investigación futura.

Mgr. Mária Koscelníková

Katedra translatológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
maria.koscelnikova@ukf.sk

VARIA

**KRÁTKÝ EXKURZ DO HISTORIE KONFERENCEČNÍHO
TLUMOČENÍ V BÝVALÉM ČESKOSLOVENSKU
A DNEŠNÍM ČESKU ANEB ZAMYŠLENÍ
NAD NĚKTERÝMI PARADOXY NA TRHU TLUMOČENÍ
A V PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PROFESIONÁLNÍCH
TLUMOČNÍKŮ**

IVANA ČEŇKOVÁ

*If you talk to a man in a language he understands,
that goes to his head.
If you talk him in his language,
that goes to his heart.
(Nelson Mandela)*

1. Kontext

V letošním roce 2019 si konferenční tlumočníci na celém světě, ale zejména v Evropě, připomínají 100 let od oficiálního uznání této profese. Stalo se tak v roce 1919 na mírové konferenci v Paříži, pořádané vítězi první světové války, kde po celou dobu využívali služeb tlumočnicků, aby – tehdy ještě pouze konsekutivně – tlumočili mezi angličtinou a francouzštinou veškerá jednání mezi vítěznými mocnostmi a poraženými státy. Angličtinu si prosadila Velká Británie, jelikož do té doby diplomatická a politická jednání probíhala v Evropě vždy pouze ve francouzštině. Jedním z nepřímých výsledků mírové smlouvy, podepsané ve Versailles po šesti měsících vyjednávání, bylo i založení Společnosti národů a také například Mezinárodní organizace práce (MOT) – obě se sídlem v Ženevě –, jež zajistily práci mnoha konferenčním tlumočnickům po celé meziválečné období. V roce 1928 se právě v sídle MOT na jejich výroční konferenci testovala i první technická aparatura firmy IBM a první kabiny pro simultánní tlumočení, které zahájilo své vítězné tažení po celém světě o několik let později, během Norimberského soudního procesu (1945–1946) a následně se začalo pravidelně používat na zasedáních Valného shromáždění Organizace spojených národů (OSN), která vznikla po druhé světové válce v roce 1945 a nahradila tak svoji nepřilíš úspěšnou předválečnou předchůdkyni – Společnost národů. Postupně se simultánní tlumočení prosadilo ve všech mezinárodních a evropských organizacích či strukturách, včetně Evropských společenství (ES), jež byla založena v roce 1957 Římskými smlouvami a která si ve svých zakládajících dokumentech stanovila, že všichni její občané (v roce 1993 se Evropská společenství transformovala v Evropskou unii – EU) mohou komunikovat s orgány a úřady Evropských společenství, respektive Evropské unie v oficiálních jazycích jednotlivých členských států. V současné době (listopad 2019) Evropská unie má 24 oficiálních jazyků a 28 členských států. Stejně

tak i mezinárodní odborné konference, jichž se po 2. světové válce začalo pořádat stále více a kde mohli účastníci hovořit během svých vystoupení ve stanovených pracovních jazycích dané akce, využívaly a využívají pravidelně služeb konferenčních tlumočnicků a kabinové tlumočení.

Všechny tyto změny si vyžádaly i nové přístupy v přípravě a vzdělávání budoucích konferenčních tlumočnicků. Je známo, že první tlumočnické vysokoškolské studijní obory vznikají již v průběhu 2. světové války (Ženeva 1941, Vídeň 1942), ale většina tlumočnických škol je zakládána až v poválečném období. V tehdejší Československu je studijní obor tlumočnictví (a překladatelství) ustaven v roce 1963 na Univerzitě 17. listopadu a v roce 1974 následně po rozpuštění této univerzity je celý obor převeden jako Katedra překladatelství a tlumočnictví na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy (FF UK), kde tento obor zakotvil nastálo – od roku 1993 již jako Ústav translologie (ÚTRL) – a kde jsou připravováni konferenční tlumočníci jak pro domácí soukromý či institucionální trh, tak třeba i pro evropské instituce.

1.1 Postskriptum namísto úvodu

Mým cílem není podrobný popis všech tlumočnických škol ani tlumočnických situací a ani všech změn, ke kterým došlo, nýbrž se chci pokusit glosovat některé paradoxy, které vnímám při pohledu „do zpětného zrcátka“ vlastní čtyřicetileté praxe konferenční tlumočnice a téměř pětaticetiletého pedagogického působení v Praze na Univerzitě Karlově spojeného s přípravou budoucích tlumočnicků. Uvědomila jsem si je právě v souvislosti s výše uvedeným stoletým výročím konferenčního tlumočení. Rozhodla jsem se – a je to čistě můj osobní názor, který nikoho jiného nezavazuje –, že se podívám na těch uplynulých 40 let tak trochu s humorem a někdy i se špetkou ironie, jelikož se na mnohé skutečnosti či paralely často zapomíná. Pokusím se velmi stručně porovnat trh tlumočení v tehdejší Československu a dnešní České republice, členském státě Evropské unie a NATO. Okomentuji krátce některé aspekty didaktiky a přípravy tlumočnicků na Ústavu translologie FF UK, dnes s využitím informačních technologií, digitalizace, všemocného a „vševědoucího“ internetu a se zjevnými změnami na globálním trhu práce, a srovnám je s možnostmi, které jsme měli při výcviku budoucích tlumočnicků v minulosti, kdy ještě nebyl internet ani další moderní technologické vymoženosti, ale ani kopírka či třeba fax, natož chytrý mobilní telefon nebo kvalitní osobní počítač, laptop nebo tablet.

2. Trh konferenčního tlumočení v předlistopadovém Československu

V 70. a 80. letech 20. století působily na pražském (českém) trhu tlumočení dvě tlumočnické agentury, které zajišťovaly veškeré zakázky pro tlumočnické: Konferenční servis Mezinárodní organizace novinářů (MON) a Pražská informační služba (PIS) a její překladatelsko-tlumočnické oddělení. V tehdejší Československu sídlila řada mezinárodních „bratrských“ organizací, mimo jiné již zmíněná Mezinárodní organizace novinářů (MON), Mezinárodní svaz studentů (MSS), Světová odborová organizace (SOF), Křesťanská mírová konference (KMK) a pochopitelně další organizace, stranické orgány či

vládní instituce také na svých zasedáních či jednáních s partnerskými delegacemi a při častých zahraničních cestách potřebovaly vždy tlumočení.

2.1 Pilotáž, tlumočení do aktivního cizího jazyka a tlumočení na dálku

Paleta žádaných jazyků byla značná, a tak se často tlumočilo dvoustupňově, tj. s pilotáží – přes pilotní kabinu (*relay*) – a tlumočení do cizího jazyka (*retour*) bylo také na denním pořádku (Čeňková 2015a).

V roce 1981 byl slavnostně otevřen Palác kultury v Praze (dnešní Kongresové centrum), kde se měly odehrávat zejména sjezdy Komunistické strany Československa a kde byly pro všechny sály (velký, malý, společenský) instalovány stálé tlumočnické kabiny, na tu dobu velmi prostorné a vybavené moderní tlumočnickou technikou, včetně malého černobílého televizoru. V červnu 1983 se zde konalo *Světové shromáždění za mír a život, proti jaderné válce*, kterého ze zúčastnili delegáti ze 132 zemí, a jednání probíhala v 11 pracovních skupinách, kde bylo vždy zajištěno simultánní kabinové tlumočení (kromě obvyklých jazyků, tj. ruštiny, francouzštiny, angličtiny, němčiny a španělštiny zde byla například i arabština), a mnohdy docházelo ke kuriózním situacím, kdy řečník hovořil například vietnamsky a do kabiny v tu chvíli přišel vietnamský tlumočník, který přijel jako doprovod se svým delegátem, s vytištěným francouzským překladem, a ukazoval nám „on-line“, kde se právě řečník v textu nachází, a my jsme tak tlumočili simultánně s textem pro ostatní tlumočnické kabiny do češtiny s tím rozdílem, že jsme netušili, co v daném okamžiku zní v originále. Přesto řada zahraničních delegátů musela své vystoupení číst v cizím jazyce, jelikož tlumočení do/z jejich mateřštiny nemohlo být zajištěno. A tak se tlumočníci vypořádávali s mnoha cizími přízvuky a někdy i se zcela gramaticky a foneticky nesrozumitelnými projevy.

Československý režim si chtěl uspořádáním tohoto Shromáždění zvýšit mezinárodní prestiž a před vlastním obyvatelstvem se prezentovat jako respektovaný člen celosvětového společenství. Jednalo se přitom o jakousi náhražkovou světovost, která měla zakrýt neúspěšný úpadek Prahy i celého Československa do guberniální provinciálnosti. Jednání Světového shromáždění za mír a život, proti jaderné válce se mělo účastnit asi 3000 lidí z celého světa, především mírových aktivistů. Akci poslal zdravici i tehdejší generální tajemník OSN Javier Pérez de Cuellar a jejími hlavními hvězdami byli předseda Světové rady míru Ind Rómeš Čandra nebo předsedkyně Mezinárodní ženské ligy za mír a svobodu Edith Ballantyneová. Nechyběl ani třeba slavný řecký skladatel a politik Mikis Theodorakis. Mezi zahraničními účastníky jednoznačně dominovali prokomunisticky či prosovětsky orientovaní aktivisté.¹

Proč zmiňuji právě tuto akci? Protože její příprava, respektive příprava celého početného tlumočnického týmu, který zajišťoval Konferenční servis MON, byla na tu dobu neuvěřitelně pečlivá a důsledná. Tlumočníci se museli zúčastnit školení (v dnešní terminologii by se nejspíše jednalo o *briefing*), kde se probírala a vysvětlovala hlavně příslušná slovní zásoba, ale i politické otázky: jaké jsou výzvy a cíle této akce, kdo jsou účastní-

¹ Citováno z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej/ve-stopach-doby/1983/352-v-praze-probehlo-svetove-shromazdeni-za-mir-a-zivot-proti-jaderne-valce> [access: 29. 11. 2019].

ci a vůbec celý širší geopolitický kontext a byl vypracován tištěný interní vícejazyčný tematicky uspořádaný glosář. Postupně nám pak byly dodávány nezbytné konferenční materiály, případně jednotlivá vystoupení, pokud je řečníci dodali včas. Dnes bychom si asi vše museli dohledat na internetu a jednotlivé projevy, seznamy účastníků a program bychom obdrželi zřejmě od organizátorů pouze elektronicky.

V té době měla valná většina řečníků vždy předem připravené a napsané projevy (často i někým jiným), které pak četla ve velmi vysokém tempu. Jistě vám to něco připomíná, že? Po menší pauze koncem 80. a počátkem 90. let, kdy nastoupila zcela nová generace politiků a noví lidé přicházeli i do všech sfér života republiky, řečníci najednou uměli hovořit spatra, „bez papíru“, pouze na základě svých poznámek či bodů. Mluvili jasně, srozumitelně a bylo možné sledovat logiku jejich vystoupení a s přehledem tak podat kvalitní tlumočnický výkon. Dnes však již opět naprosto převládá čtení připravených projevů, často ve zběsilém tempu, při kterém nelze vnímat obsah projevu ani v originále, natož při jeho tlumočení. Nejvíce je tato tendence v současnosti patrná na jednáních evropských institucí, kdy při postupně rostoucím počtu členských států je čas vymezený pro každého delegáta stále kratší. A zástupce členského státu chce stihnout říci vše, co si napsal a k projednávánému bodu připravil, či co mu bylo experty připraveno, a proto se to snaží přednést, respektive přečíst co nejrychleji, aby se do časového limitu vešel. Že tím trpí jak přímí posluchači, tak ti, kteří poslouchají tlumočení, je evidentní.

Již jsem zmínila, že v tehdejších Paláci kultury byly v kabinách nainstalovány černobílé televizní monitory – jednak proto, aby tlumočníci lépe viděli na různé prezentace a vůbec na řečníka, jelikož tzv. velký sál, kolem kterého byly v patře umístěny vestavěné kabiny, byl skutečně obrovský. Ale i proto, že mnohdy se samotné zasedání, které se simultánně tlumočilo, konalo ve zcela jiné místnosti, a jediný kontakt s řečníky zprostředkoval právě tento malý černobílý televizor. Vrcholem všeho pak byly zcela bizarní situace, kdy před čelním sklem kabin v sále probíhala třeba zkouška nějakého divadelního představení nebo koncertu a vy jste přes monitor sledovali a tlumočili vysoce odbornou konferenci ze sálu o dvě patra níže. Takže na *remote* tlumočení neboli tlumočení na dálku byli čeští tlumočníci v té době zvyklí a připravení (Čeňková 2008b). A proto o řadu let později, již po sametové revoluci a po zapojení se do tlumočnických aktivit v rámci AIIC či v evropských strukturách, naši tlumočníci ne vždy zcela chápali, proč tlumočení na dálku vzbuzuje u kolegů z Evropy tolik obav, protestů a nevěle. Dnes je situace již opět o velký krok dál, tlumočení na dálku si získává postupně své místo na slunci a setkáváme se s ním stále častěji, jak v evropských či mezinárodních institucích, tak i na soukromém trhu. Byly definovány standardy pro jeho použití (tlumočníci musí mít k dispozici na velkoplošných monitorech záběry z jednacího sálu, nejlépe v několika „oknech“ tak, aby viděli na řečníka, na celý sál, na svého delegáta i na předsedajícího) a zvuk musí splňovat veškeré parametry kvality.

2.2 Tlumočení v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci a Varšavské smlouvy

Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) byla založena v roce 1949 jako reakce na Marshallův plán neboli Plán evropské obnovy, který byl přijat Kongresem USA dne 3. dubna 1948 s cílem organizovaně zabezpečit americkou pomoc poválečné Evropě.

Protože SSSR a země východního bloku nabídku odmítly, byl plán omezen na západní Evropu. V době největšího rozkvětu měla RVHP 11 členů (Bulharsko, Československo, Polsko, Maďarsko, Rumunsko, SSSR, Albánie, NDR, Mongolsko, Kuba, Vietnam) a dalších 13 států mělo status pozorovatele či přidruženého člena. RVHP ukončila svoji činnost v červnu 1991. Pro srovnání zmíním, že v přibližně stejném období se Evropská společnost skládala ze 12 členských států.

Tzv. Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a spolupráci neboli Varšavská smlouva byla podepsána v roce 1955 mezi sedmi státy tehdejšího východního bloku (Sovětský svaz – SSSR, Německá demokratická republika – NDR, Československo – ČSSR, Polsko, Maďarsko, Bulharsko a Rumunsko. Albánie jako jeden ze zakládajících členů Varšavské smlouvy opustila její řady v roce 1968. Vojenská organizace Varšavská smlouva vznikla v reakci na vstup Spolkové republiky Německo do Severoatlantické aliance (NATO). V čele Varšavské smlouvy stál vždy vysoký vojenský představitel Sovětského svazu. Také Varšavská smlouva byla rozpuštěna v roce 1991.

V žádném případě nemám v úmyslu hodnotit činnost těchto dvou organizací, zajímá mne pouze a výlučně jejich jazyková politika a práce tlumočnicků. Vycházím přitom z osobních výpovědí a vzpomínek kolegů tlumočnicků, kteří pro tyto organizace tehdy tlumočili, a to jak simultánně, tak konsekutivně. Kabinové tlumočení ve všech (většině) jazycích členských států bylo zajišťováno na zasedáních nejvyšších představitelů, kde pilotním jazykem byla ruština, na jednání na nižší úrovni, tj. na jednání expertů, si delegace vozily své tlumočníky, kteří tlumočili jednak konsekutivně, jednak používali šušotáž, tj. tlumočili simultánně šeptem do ucha svému delegátovi. Hlavním jednacím jazykem byla v té době pochopitelně ruština, která v této části Evropy měla na zasedáních vlastně stejnou roli jako určitá *lingua franca*. Vidíme, že dnešní situace není opět nic až tak nového pod sluncem. Jediný drobný rozdíl je možná v tom, jak si ten který jazyk získal své postavení jako *lingua franca*.

3. Ad: Vysokoškolská příprava českých tlumočnicků tehdy a dnes

V souvislosti s popisovaným dobovým kontextem se zde zaměřím pouze na hlavní změny, ke kterým v průběhu uplynulých čtyřiceti let ve vysokoškolském vzdělávání českých tlumočnicků došlo (Čeňková 1995, 2000).

3.1 Technické vybavení, nahrávky a rodilí či nerodilí mluvčí

Situace na tehdejší domácím trhu tlumočení jasně ukázala, že tlumočníci musí být připraveni na tlumočení řečníků, kteří nehovoří vždy svou mateřštinou, čtou rychle předem připravené psané projevy a musí zvládat tlumočit oběma směry: jak do češtiny, tak do cizího jazyka (*retour*). Pokud je na vícejazyčné konferenci zajištěno kabinové simultánní tlumočení, tak často tlumočníci pracují přes pilotní kabinu (*relay*) a navíc mohou být kabiny umístěny zcela mimo zasedací místnost. Budoucí tlumočnický bylo potřeba na všechny tyto situace připravit. V 70.–80. letech jsme jako studenti neměli k dispozici skutečné tlumočnické kabiny, ale tlumočení jsme si trénovali v jazykové laboratoři u stolků

s malými přepážkami, kde seděl každý student sám a tlumočil s velkými zvukotěsnými sluchátky na hlavě. Pracovalo se zejména s magnetofonovými nahrávkami projevů různých politiků a odborníků, anebo vyučující četl, respektive oralizoval novinové články či vystoupení, jež měl k dispozici vytištěné či vystřížené z denního tisku. Rodilých mluvčích bylo poskrovnu, a tudíž vyučující vystupoval jak v češtině, tak ve svém cizím pracovním jazyce. Když se na trhu objevily diktafony (walkmany), mohli se studenti i nahrávat a poslechnout si zpětně své tlumočení. Postupně se začaly více využívat i videozáznamy na kazetách VHS, které si pro potřeby výuky nahrávali z televize sami vyučující anebo fakultní technik, který dostal konkrétní zadání. Skutečnou tlumočnickou laboratoř získalo naše pracoviště díky evropskému projektu až v roce 1992. Tím, že se tehdy pracovalo zejména s audionahrávkami, byli studenti vlastně velmi dobře připraveni na to, čemu se dnes říká tlumočení na dálku (*remote interpreting*) a co stále vyvolává tolik nevole mezi konferenčními tlumočníky a jejich profesními organizacemi. Stejně tak byli studenti zvyklí tlumočit nerodilé mluvčí a tlumočit oběma směry, tj. do mateřštiny i do cizího jazyka, jelikož v té době nebylo vůbec snadné získat a zapojit do výuky rodilé cizojazyčné vyučující, navíc takové, kteří by měli povědomí o tom, na co je potřeba se při tlumočení do cizího jazyka a při jeho hodnocení především soustředit.

Studenti dostali časem možnost trénovat tlumočení i v rámci samostudia, kde měli postupně k dispozici bohatou audio- a videotéku s nahrávkami, jež pro ně pořizovali vyučující zejména na konferencích a akcích, na kterých sami tlumočili, či je získali od kolegů nebo z jiných univerzit, z televize, rozhlasu, mezinárodních organizací apod. Když jsme nedávno tyto kazety likvidovali – jelikož dnes je vše již digitalizováno a vše potřebné najdete přímo na internetu, či si stáhnete do počítače, na externí disk nebo někam na virtuální úložiště –, tak jsem si dala práci a spočítala je. Ten počet byl opravdu impozantní. Celkem měli studenti na samostudiu k dispozici 95 audiokazet s anglickými nahrávkami, 50 kazet s češtinou, 44 kazet ve francouzštině, 37 s němčinou, 33 s ruštinou a 24 se španělštinou. Počítám-li, že každá kazeta obsahuje 90 minut nahrávek různých projevů a vystoupení, dostaneme se na 424 hodin nahrávek. Pokud jde o videokazety, tak těch jsem napočítala celkem 300 (odborné pořady, besedy, diskuse, kulaté stoly, konference, dokumenty, pedagogické projevy z Generálního ředitelství konferenčního tlumočení Evropské komise DG SCIC, ale i hrané filmy), což představuje asi 900 hodin materiálu. Jen tak pro zajímavost, jako vyučující jsem sama měla doma pro výuku tlumočení na audiokazetách dalších asi 600 hodin projevů a vystoupení v ruštině, češtině a francouzštině. Dnes je pochopitelně situace diametrálně odlišná, existují různé virtuální databáze „pedagogických“ nahrávek, ať už náš DAVID², či zejména *Speech Repository 2.0*, kterou vybuďovalo a stále doplňuje – i s pomocí tlumočnicků a vyučujících z tlumočnických univerzit – právě DG SCIC a která je dána k dispozici studentům tlumočnických oborů partnerských univerzit. Nebo i další elektronické platformy či zdroje a videa přímo na internetových stránkách různých institucí a organizací, *Youtube*, *TED talks* apod., abych vyjmenovala alespoň některé současné možnosti. Studentům lze poslat nahrávku v digitální podobě elektronicky či jim ji uložit někam na *cloud*, aby si ji stáhli, znovu přetlumočili, nahráli se a poslali výsledek zpět vyučujícímu nebo spolužákovi k hodnocení.

² www.david.ff.cuni.cz [access: 30. 11. 2019].

Po roce 1989, když se otevřely hranice a Ústav translatologie FF UK začal aktivně spolupracovat s dalšími zahraničními tlumočnickými univerzitami v Evropě, se na nás zpočátku kolegové na západních univerzitách dívali poněkud kriticky, že učíme studenty *retour* i při simultánním tlumočení, že pracujeme s audionahrávkami, a ne „živými“ řečníky a že používáme nerodilé mluvčí. Stejně jako naši kolegové vyučující tlumočení z dalších středoevropských zemí jsme argumentovali tím, že naše málo rozšířené jazyky si nemohou tento luxus dovolit a že situace na trhu tlumočení je taková, že tlumočníci musí pracovat oběma směry a že dnes a denně se setkávají při práci s nerodilými mluvčími. Zároveň nám všem bylo jasné, že i jinde na soukromém trhu je situace obdobná a že i tam tlumočníci musí pracovat oběma směry, aby měli zakázky (Godijns – Hinderdael 2005).

Česká republika se od 90. let začala také intenzivně připravovat na své budoucí členství v Evropské unii, včetně výcviku dalších konferenčních tlumočnicků, kteří by pak měli a mohli v institucích EU tlumočit (Čeňková 2007a, b, c). Ještě před naším vstupem do EU (2004) se ukázalo, že při tlumočení v evropských institucích je při tak velkém počtu oficiálních jazyků dosti často potřeba tlumočit přes pilotáž a zároveň tlumočit do cizího aktivního jazyka. Tudíž dosti rychle naše (západní) partnerské univerzity přehodnotily svůj negativní postoj k výuce *retouru* při simultánním tlumočení, stejně tak i k tomu, že je potřeba zvládat i nerodilé mluvčí s často zcela nesrozumitelným přízvukem či nesprávnou větovou stavbou, kteří se snaží používat zejména angličtinu jako *lingua franca*, ač mají zajištěné tlumočení a mohou jak mluvit ve své mateřštině, tak poslouchat projevy ostatních také ve své mateřštině.³ Ale o tom si můžete přečíst podrobně i v jiných publikacích, věnujících se právě problematice tlumočení v evropských institucích a přípravě tlumočnicků pro tento segment trhu.

3.2 Ústav translatologie inovuje své studijní plány

Při přípravě tlumočnicků i náš Ústav translatologie FF UK pravidelně přicházel a přichází s dalšími a dalšími inovacemi ve výuce tlumočení, z nichž se nám řada z nich podařilo postupně akreditovat, a staly se pevnou součástí studijních plánů oboru Tlumočnictví. Jako členové prestižního EMCI Konsorcia (*European Masters in Conference Interpreting*) 16 evropských univerzit již od roku 1999 pravidelně pořádáme roční intenzivní postgraduální kurz EMCI (Čeňková 2000), který jsme v roce 2016 akreditovali jako specializační modul v rámci 2. ročníku navazujícího magisterského studijního oboru Tlumočnictví pro naše nejmotivovanější a nejlepší studenty. Jsme si zcela vědomi toho, že společnost, technologie, druhy akcí i způsoby tlumočení se vyvíjejí mílovými kroky a že je potřeba na tyto změny studenty a budoucí tlumočnický připravovat. Pracujeme ve výuce s různými digitálními platformami, pořádáme pravidelně simulované konference na různá aktuální témata, kde studenti simultánně tlumočí a tvoří jeden společný tým,

³ Viz: EMCI Workshop (2002) *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language* vol 1: https://www.emcinterpreting.org/emci_drupal_data/EMCI-TeachingSimultaneousIntoB-vol1.pdf [access: 29. 11. 2019].

EMCI Workshop (2005) *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language* vol 2: https://www.emcinterpreting.org/emci_drupal_data/EMCI-TeachingSimultaneousIntoB-vol2.pdf [access: 29. 11. 2019].

střídají se v kabině s kolegy, pomáhají si, pilotují a musí pro „zahraniční“ účastníky tlumočit do pracovních jazyků dané konference, jelikož ti nerozumí česky a chtějí sledovat jednotlivá vystoupení ve své mateřštině. Studenti zároveň vystupují jako řečníci i jako aktivní publikum konference. S partnerskými univerzitami a s DG SCIC či DG LINC (Generální ředitelství konferenčního tlumočení Evropského parlamentu) organizujeme videokonference s konsekutivním tlumočením: řečníci i hodnotitelé jsou na druhé straně obrazovky, v Bruselu a studenti tlumočí v naší tlumočnické laboratoři, kde máme nainstalováno videokonferenční zařízení. Díky těmto videokonferencím a také díky tzv. virtuálním návštěvám řečníků a hodnotitelů si studenti zvykají na nečekané stresové situace a učí se tlumočit v režimu *remote*, což je, jak už jsem psala výše, jeden z nově se prosazujících způsobů tlumočení na dálku. Díky modulu EMCI jsme navýšili počet hodin přímé řízené výuky konsekutivního i simultánního tlumočení (bez textu i s textem), tam, kde je to možné, vyučující pracují v tandemu (tj. jsou nasazeni dva vyučující, kteří tak pokryjí jako rodilí mluvčí příslušnou jazykovou kombinaci), s možností, že při závěrečné zkoušce ze simultánního tlumočení se student rozhodne (zejména na základě doporučení svých vyučujících), že cizí jazyk bude nabízet buď jako aktivní jazyk, nebo pasivní (tj. student tlumočí u zkoušky pouze do mateřštiny) a takto bude mít svoji jazykovou kombinaci vyznačenou i na doplňku k diplomu. Dnes má Ústav translologie k dispozici dvě moderní tlumočnické učebny vybavené veškerými informačními a digitálními technologiemi, každou se šesti dvojitými kabinami a naší snahou je kombinovat při výuce simultánního tlumočení práci s nahrávkami (audio i video) a „živé“ řečníky. Studenti mají možnost v rámci povinně volitelných předmětů vyjet na odbornou tlumočnickou exkurzi do evropských institucí do Bruselu, kde tři dny tlumočí na skutečných zasedáních Evropské komise, Rady či Evropského parlamentu v tzv. němých kabinách, tj. s vypnutým mikrofonom a pod dohledem a hodnocením českých stálých tlumočnicků, z nichž je drtivá většina právě našimi absolventy. V rámci kurzu *Konferenční teorie a praxe* se studenti podrobně a konkrétně připravují na to, jak nejlépe se prosadit a uplatnit na trhu práce, na vyjednávání s přímým soukromým nebo institucionálním klientem či tlumočnickou agenturou, na to, jak nejlépe se připravit na odbornou akci, jak získat a nastudovat materiály, jak sestavit tlumočnický tým a spolupracovat s kolegy v kabině, jak zvládat stres, jak využít marketing a sebe prezentaci ve svůj prospěch, jak vycházet na konferenci s techniky, kteří mají na starost kabiny, zda a jak se zapojit do života odborné tlumočnické komunity a stát se členem profesní organizace, jak dodržovat etický kodex apod. O všech těchto otázkách a aspektech diskutují s pozvanými hosty – většinou s našimi absolventy, kteří aktivně pracují jako profesionální tlumočníci, se zástupci profesních organizací (ASKOT – Asociace konferenčních tlumočnicků, JTP – Jednota tlumočnicků a překladatelů, KST ČR – Komora soudních tlumočnicků České republiky, ČKTZJ – Česká komora tlumočnicků znakového jazyka), s tlumočnickými z evropských institucí, s představiteli tlumočnických agentur, s tlumočnickými na volné noze i ve stálém pracovním poměru. Kromě toho sami studenti připravují týmové prezentace na konkrétní témata či řeší případové situace, s nimiž se jako konferenční tlumočníci zcela jistě setkají.

4. Závěrem

Věřím, že se nám na ÚTRL FF UK daří naše absolventy na jejich profesionální tlumočnickou kariéru doma i v zahraničí kvalitně připravit. To byl cíl všech vyučujících po celou dobu existence studijního oboru tlumočnictví zde v Praze, jehož 55. výročí založení jsme si v akademickém roce 2018/2019 také i tímto připomněli.

BIBLIOGRAFIE

- Bauwelinck, Eric (2017) *Voices from Above. The Calling of an Interpreter. A Journey from Onsite to Online Interpretation*, 2. vydání Mastervoice.
- Čeňková, Ivana (1993) 'Interprètes de conférence professionnels en République Tchèque : leurs acquis et défis', in *XIII FIT World Congress „Translation – the vital link“*, 6.–13. 8. 1993, Brighton, vol. 1, 339–342.
- Čeňková, Ivana (1995) 'Le rôle des interprètes de conférence en Tchécoslovaquie et l'importance de leur formation professionnelle', *Folia translologica* 2: 107–113.
- Čeňková, Ivana (2000) 'Vivre une année académique avec The European Masters in Conference Interpreting', *The Interpreters' Newsletter* 10 : 33–46.
- Čeňková, Ivana (2007a) 'Retour a pilotáž: každodenní realita pro konferenční tlumočníky v evropských institucích', in Juraj Dolník – Zuzana Bohušová – Anita Hutková (eds.). *Translatológia a jej súvislosti 2*. Banská Bystrica: Universita Mateja Bela, Filozofická fakulta, 97–112.
- Čeňková, Ivana (2007b) 'Tlumochíme pro Evropskou unii aneb pohled z české kabiny', in Květuše Lepilová (ed.) *Inovace postgraduálního vzdělávání učitelů ruštiny*. CD – Repronis.
- Čeňková, Ivana (2007c) 'Eurožargon z pohledu českého tlumočnicka v Bruselu', in *Translatologica Ostravensia*. Ostrava: Universitatis Ostraviensis, 37–42.
- Čeňková, Ivana (2008a) 'Vliv multikulturního kontextu na strategie tlumočnicka při práci v institucích Evropské unie (případová studie z Plenárního zasedání Evropského parlamentu): Text – Kontext – Makro-kontext', in Květuše Lepilová (ed.), *Text a kontext*, Brno: Repronis, 28–33.
- Čeňková, Ivana (2008b) 'Retour et relais – un défi et une réalité quotidienne pour les interprètes de conférence au sein des institutions européennes', *Forum, revue internationale d'interprétation et de traduction*, 6(2), Presses de la Sorbonne Nouvelle – KSCI, 1–21.
- Čeňková, Ivana (2010) 'Sight translation – Prima vista', in Yves Gambier – Luc van Doorslaer (eds.), *Handbook of Translation Studies*, Vol. 1, Amsterdam: John Benjamins Publishing, 320–323.
- Čeňková, Ivana (2011) 'Les interprètes de langue tchèque au sein des institutions européennes et les défis de la présidence tchèque', in José Carlos Herreras (ed.), *L'Europe des 27 et ses langues*, Valenciennes, Collection Europe(s): Presses Universitaires de Valenciennes, 637–651.
- Čeňková, Ivana (2015a) 'Relay Interpreting', in Franz Pöchhacker, *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, London/New York: Routledge Taylor & Francis Group London and New York, 339–341.
- Čeňková, Ivana (2015b) 'Omnipresent virtual reality and novel text formats interpreted in the 21st century', in Zuzana Bohušová – Mira Kadrič (eds.) *Dolmetschen Interpreting. Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge / Translation Studies and its Contexts / Translatológia a jej súvislosti 6*, Wien: Praesens Verlag, 133–140.
- Donovan, Clare (2004) 'European Masters Project Group: Teaching Simultaneous Interpreting into a B Language', *Interpreting* 6(2): 205–216.
- Godijns, Rita – Hinderdael, Michael (eds.) (2005) *Directionality in Interpreting The 'Retour' or the Native?*, Gent: Communication & Cognition.
- Gromová, Edita – Müglová, Daniela (2005) *Kultúra – Interkulturalita – Translácia*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Holečková, Marta Edith (2019) *Příběh zapomenuté univerzity. Univerzita 17. listopadu (1961–1974) a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*, FF UK: Fontes.

Seleskovitch, Danica – Lederer, Marianne (1989, 2. rozšířené vyd. 2002) *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*, Paris: Didier Erudition.
Serrano, Dely (2002) 'Mladí vpřed, staří na svá místa', *ToP (Tlumočení a překlad)* 61: 4–9.

Elektronické zdroje

https://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_vz%C3%A1jemn%C3%A9_hospod%C3%A1%C5%99sk%C3%A9_pomoci [access: 29. 11. 2019].
https://cs.wikipedia.org/wiki/Marshall%C5%AFv_pl%C3%A1n [access: 30. 11. 2019].
<https://www.nato.int> [access: 30. 11. 2019].
https://europa.eu/european-union/index_cs [access: 30. 11. 2019].
<https://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-1.html> [access: 30. 11. 2019].
<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-varsavska-smlouva-14-5-1955> [access: 30. 11. 2019].
EMCI Workshop (2002) *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language* vol 1: https://www.emcinterpreting.org/emci_drupal_data/EMCI-TeachingSimultaneousIntoB-vol1.pdf [access: 29. 11. 2019].
EMCI Workshop (2005) *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language* vol 2: https://www.emcinterpreting.org/emci_drupal_data/EMCI-TeachingSimultaneousIntoB-vol2.pdf [access: 29. 11. 2019].
Ztraceni v překladu, historii oboru připomíná stálá výstava ve Šporkově paláci: <https://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-447.html> [access: 29. 11. 2019].

Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

*Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
ivana.cenkova@ff.cuni.cz*

IVANĚ ČEŇKOVÉ K NAROZENINÁM

PETRA MRAČKOVÁ VAVROUŠOVÁ

Dne 21. ledna 2019 oslavila významné životní jubileum profesorka Ivana Čeňková, jejíž akademický život je neodmyslitelně spjat s Ústavem translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Pro všechny své kolegy a studenty je klasickým příkladem všestranně nadané a vzdělané konferenční tlumočnice, teoreticky tlumočení a pedagožky, jakých už dnes najdeme poskrovnu. Ani jedno celé číslo tohoto periodika by nám nestačilo, abychom detailně popsali její tlumočnickou, pedagogickou a vědeckou dráhu, veškeré její zásluhy pro náš ústav a přínos translatologii; snad se tedy najde nějaký odvážlivec, jenž věnuje svou závěrečnou kvalifikační práci právě profesorce Ivaně Čeňkové, přední české translatoložce.

Profesorka Ivana Čeňková vystudovala v letech 1973–1978 francouzštinu a ruštinu na Katedře překladatelství a tlumočnictví FF UK v Praze. V průběhu sedmdesátých let absolvovala i dva šestiměsíční zahraniční studijní pobyty: v letech 1975–1976 v Institutu cizích jazyků M. Thoreze v Moskvě (MGPIIA) a v letech 1978–1979 na Vysoké tlumočnické a překladatelské škole v Paříži (ESIT). Roku 1980 získala titul doktorky filozofie (PhDr.) po předložení rigorózní práce *Shody a rozdíly mezi překladatelským a tlumočnickým procesem*. O šest let později jí byl udělen titul kandidátky věd (CSc.), poté co obhájila svou kandidátskou disertační práci *Teoretické aspekty procesu překladu a tlumočení (na rusko-českém materiálu)*. V roce 1993 úspěšně prošla habilitačním řízením, stala se docentkou překladatelství a tlumočnictví. Roku 2008 byla prezidentem České republiky jmenována profesorkou pro obor Translatologie. V roce 2003 jí byl udělen předsedou vlády Francouzské republiky titul rytíře Řádu akademických palem (Chevalier de l'Ordre des Palmes académiques) za šíření francouzského jazyka a kultury.

Od začátku devadesátých let je garantkou ruštiny, vedoucí Semináře teorie a didaktiky tlumočení a rovněž garantkou navazujícího magisterského studia Tlumočnictví. Od roku 1999 je vedoucí postgraduálního kurzu Euromasters in Conference Interpreting (EMCI). V letech 2010–2014 zastávala taktéž funkci proděkanky pro zahraničí na FF UK.

Přípravě budoucích profesionálních tlumočnicků se Ivana Čeňková věnuje více než pětatřicet let. Mnozí absolventi dodnes vzpomínají na její přednášky o teorii tlumočení či konferenční teorii a praxi nebo na semináře simultánního tlumočení. Všechny tyto kurzy se mezi studenty těší velké oblibě a navštěvují je nejen pro jejich vysokou odbornou kvalitu, ale také pro laskavý a až nemístně skromný přístup paní profesorky, která s naprostou samozřejmostí a bez váhání předává dál své teoretické i praktické tlumočnické znalosti. Ze stejných důvodů se paní profesorka těší velké úctě též na dalších českých univerzitách,

kde působí jako zvaná přednášející nebo jako členka oborových rad a zkušebních komisí. Samozřejmě součástí pedagogicko-vědecké činnosti profesorky Ivany Čenkové je působení v zahraničí (přednášela na univerzitách v Rusku, Francii, Belgii, Švýcarsku, Lucembursku, Rakousku i jinde) a práce na výzkumných grantech a rozvojových projektech.

Profesorka Ivana Čenková je zakládající členkou Asociace konferenčních tlumočnicků (ASKOT) a Jednoty tlumočnicků a překladatelů (JTP) a je nedílnou součástí řady dalších tuzemských i zahraničních akademických a odborných sdružení. Mezi členy JTP je považována za vynikající konferenční tlumočnicki a korektní, spolehlivou a vždy přátelskou kolegyni, čtenářům časopisu ToP se dostala do povědomí svou pravidelnou rubrikou *Z translátologické bibliografie*, která poskytuje aktuální přehled o dění v oboru a důležitých publikacích. Lze říci, že publikační činnost paní profesorky je zaměřena především na teorii tlumočení, empirický výzkum a didaktiku.

Profesorka Ivana Čenková stále působí jako aktivní konferenční tlumočnice, která se může pyšnit více než čtyřicetiletou praxí v oboru. Své cenné zkušenosti načerpala při tlumočení na nejvyšší úrovni – při jednáních, delegacích a státních návštěvách (Michail Gorbačov, Václav Havel, Boris Jelcin, Václav Klaus, François Mitterrand, Miloš Zeman a další), dále při bilaterálním tlumočení pro Václava Havla během oslav 50. výročí konce 2. světové války v Moskvě, během oslav 50. výročí OSN v New Yorku, na zasedání a summitech OBSE apod. Simultánně i konsekutivně tlumočila na řadě mezinárodních konferencí a odborných seminářů nebo pro jednotlivé státní orgány ČR. Od roku 1993 je akreditována jako ACI konferenční tlumočnice pro instituce v Evropské unii.

Závěrem si dovoluji upustit ještě několik osobních vzpomínek. Ivana je v tlumočení velkou autoritou a obecně se mezi mými kolegy traduje, že „co Čenková neposvětí, jako by nebylo“. Svým studentům a kolegům dovede poradit, je však také velmi přísná, náročná a vyžaduje kvalitní pečlivou práci. Přestože učí na Ústavu translátologie simultánní tlumočení na dvou odděleních, „jazykově“ jsme se nikdy nepotkaly na klasických seminářích, zažila jsem ji pouze na simulovaných tlumočnických konferencích, které jsou jejím nejoblíbenějším předmětem. Z nich jsem si odnesla mnoho cenných poznatků a rad, včetně oné rady nad zlato, že „v kabelce musíte vždycky mít náhradní silonky a müsli tyčinku“. Už jako studentka jsem si Ivy velmi vážila a respektovala ji – samozřejmě to platí i dnes –, tehdy by mě však ani ve snu nenapadlo, že jednou budu mít to štěstí učit po jejím boku, že mě sama osloví, abych s ní společně přednášela na nejrůznějších akcích nebo s ní školila veřejné kurzy pro komunitní tlumočnicki, že se bude ptát na můj názor, když se připravuje nějaký nový předmět nebo projekt. Kromě lásky k tlumočení nás spojuje jistá nelibost vůči angličtině, která není naším pracovním jazykem. Nedávno jsem psala organizátorům jedné translátologické konference, že bych ráda přednášela česky a prosila je o tlumočení mého příspěvku do angličtiny. Přišla mi stručná a výstižná odpověď: „Takže jako Čenková.“

V poslední době od ní stále častěji slyšíme, že už je nejvyšší čas odejít a přenechat vše nastupující mladé generaci. Tato důvěra, kterou v nás vkládá, nás sice moc těší a hodně pro nás znamená, ale přeci jen si nedovedeme představit, že bychom jednou v místnosti č. 106 v prvním patře Šporkova paláce naši Ivanku nenašli, až bychom se tam zase jednou s pokorou vydali pro radu – kam také jinam? A ke komu jinému? Vždyť ona je přeci taková naše tlumočnická máma!

Všichni její žáci a kolegové obdivují její činorodost a neutuchající energii a já sama si kolikrát kladu otázku: „Jak to všechno probíhá?“ Asi právě proto ji neustále potkáváme ve spěchu, nikde chvíli neposedí a e-maily pravidelně posílá v půl druhé ráno. Nicméně uvažuje a jedná zcela pragmaticky, pracuje velmi efektivně, umí improvizovat a stres zvládá na jedničku – prostě tlumočnice tělem i duší.

Ráda bych jí na tomto místě jménem celé tlumočnické i překladatelské obce popřála, ať jí její vitalita a úsměv na tváři vydrží co nejdéle a ať i ona sama jednou oslaví těch 100 let, kterých se letos dožilo konferenční tlumočení.

PhDr. Mgr. Petra Mračková Vavroušová, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

petra.mrackovavavrousova@ff.cuni.cz

Tomáš Duběda, David Mraček, Vanda Obdržálková (2018) Překlad do nemateršského jazyka: Fakta, otázky, perspektivy. Praha: Karolinum

V roku 2018 vyšla odborné relevantná monografia s názvom *Překlad do nemateršského jazyka* od autorov Tomáša Dubědu, Davida Mračka a Vandy Obdržálkovej. Autori sa venujú téme prekladu do cudzieho jazyka, čiže forme prekladu, ktorá stojí v priamej opozícii s jedným zo základných odporúčaní pre prekladateľov, ktorým je, že by mali prekladať do svojho rodného jazyka.

Každý, kto sa s prekladom stretol aspoň okrajovo, však vie, že takéto odporúčanie je prinajlepšom ideálnym stavom, hlavne v menších kultúrach a trhoch. Takýto stav však hraničí s utópiou a je prakticky nedosiahnuteľný. Ako autori spomínajú v úvode, preklad do nematerinského jazyka existoval od nepamäti. I dnes sa s prekladom do cudzieho jazyka stretávame bežne a v každodenných situáciách – či už v krajinách, kde je kvôli minoritnému jazyku praktickejšie využiť rozšírenejší jazyk a tak sa preklady realizujú práve smerom do tohto rozšíreného, no cudzieho jazyka – ale i v iných krajinách, kde takáto situácia nenastáva, no z rôznych iných dôvodov vznikajú preklady do nematerinského jazyka v oblastiach administratívy, marketingu, či dokonca beletrie.

Autori správne podotýkajú, že v zahraničí sa tejto problematike venuje mnoho autorov, no v českom (a dovoľm si tvrdiť, že aj v slovenskom) kontexte sa doteraz kládol dôraz na preklad do materinského jazyka. Väčšina výskumov i teórie sa teda sústreďuje na túto oblasť, kým preklad do nematerinského jazyka zostáva akýmsi nutným zlom. Ignorovanie očividného trendu a bagatelizovanie prekladu do cudzieho jazyka však viedli k vzniku bielych miest v translatológii a translatologickom výskume. Recenzovaná monografia správne identifikuje túto problematiku a kladie si za cieľ tieto biele miesta zaplniť.

Monografia pozostáva zo siedmich kapitol. V prvej kapitole sa autori venujú histórii prekladu do nematerinského jazyka, terminológii, ktorá sa k nemu viaže, a súčasnému stavu tohto typu prekladu. Tento druh prekladu pomenováva viacero jazykov, čo sa odzrkadlilo na vzniku rôznych termínov ako napríklad španielsky termín vo význame *preklad do jazyka B* či *jazyka C*, kým *jazyk A* označuje materinský jazyk. V angloamerickom kontexte sa objavujú termíny ako *translation into the second language* či *translation into a non-mother tongue*. Autori správne poukazujú na trend označovať tento preklad ako *L1* a *L2 translation*, kým *jazyk 1* a *jazyk 2* nemusia nutne označovať materinský a cudzí jazyk v tomto poradí – *jazyk 1* môže byť naopak ten, v ktorom sa prekladateľ vyjadruje plynulejšie, jasnejšie a presnejšie. Autori v úvode prvej kapitoly tiež poskytujú čitateľovi prehľad o histórii a súčasnom stave prekladu do nematerinského jazyka. Podkapitola o nematerinskom jazyku ako o predmete translatologického výskumu dáva prehľad o problematike z hľadiska výskumu. Tento prehľad je nápomocný všetkým, ktorí by sa radi o problematike dozvedeli viac aj v kontexte ďalších jazykov. Súčasný výskum sa tejto oblasti venuje hlavne ako odozva na dosiaľ ignorovanú problematiku. Z českého a slovenského kontextu autori spomínajú Romana Lička, ktorý zmapoval stav prekladu do nematerinského jazyka na slovenskom prekladateľskom trhu; Tomáša Svobodu, ktorý sa tematike venoval v rámci prieskumu českého prekladateľského trhu; Patricia Cornessa, ktorý z pohľadu rodeného hovoriaceho analyzuje štylistickú adekvátnosť prekladov nerođených hovoriacich do anglického jazyka; a Miroslava Poštu, ktorý sa zaoberá mierou

explicitnosti češtiny a angličtiny. Španielčine sa venovala Jana Králová s cieľom kvantitatívne analyzovať syntax paralelných textov. Autori uvádzajú aj niekoľko záverečných prác či zahraničných diel, ktoré spolu s publikáciami vyššie uvedených autorov poskytujú dôležitý prehľad o situácii výskumu prekladu do nematerinského jazyka. Mnohé z týchto výskumov sa realizovali až po roku 2000, čo opäť nasvedčuje, že ide o relatívne mladú oblasť výskumu.

Keďže cieľom monografie je získať empirické dáta o preklade do nematerinského jazyka, druhá kapitola poskytuje čitateľovi východiská a metodiku výskumu, ktorý autori za účelom tohto cieľu realizovali. Autori posudzovali francúzsky a anglický jazyk na základe prekladov dvoch typov textov (právny a propagačný) v rozsahu jednej normostrany. Autori pracovali so skupinou 40 prekladateľov, z ktorých polovicu tvorili pokročilí študenti prekladateľstva a polovicu profesionáli. V oboch skupinách boli rovným dielom zastúpené oba cudzie jazyky (EN a FR). Keďže každý prekladateľ prekladal dva typy textov z materinského a tiež aj z nematerinského jazyka, zhotovených bolo spolu 160 prekladov. Prekladatelia tiež vyplňali dotazník o svojich postojoch k prekladu do nematerinského jazyka a o skúsenostiach s týmto druhom prekladu. Autorom monografie sa tak podarilo na analýzu získať dáta kvalitatívneho aj kvantitatívneho charakteru. Získané dáta a prepracovaná metodika poskytujú stabilný základ pre úspešný výskum, hoci autori skromne uznávajú, že reprezentatívnosť vzorky nie je dostačujúca na to, aby sa výsledky vzťahovali na celú prekladateľskú komunitu. Napriek tomu si dovoľím súhlasiť s názorom, že prezentovaný výskum predstavuje oveľa viac, než iba akúsi sondu alebo prieskum problematiky a z priesečníka kvantitatívnych a kvalitatívnych dát je možné vyvodiť relevantné závery.

V tretej kapitole autori analyzujú odpovede z dotazníka, ktorý vyplňali prekladatelia uvedených 160 textov. Vyvodené závery sú pozoruhodné: preklad do nematerinského jazyka je bežný, no považovaný vo všeobecnosti za náročnejší ako preklad opačným smerom. Náročnosť však nemá vplyv na obľúbenosť, keďže náročnosť sa odvíja skôr od typu textu. Položka ceny za preklad do nematerinského jazyka je veľmi zaujímavá, keďže prekladatelia uviedli, že si zaň účtujú vyššiu cenu. V porovnaní s inými výskumami uskutočnenými v Česku, ide skôr o opačný trend, hoci na Slovensku, v Maďarsku a v Poľsku si prekladatelia účtujú tiež vyššiu sadzbu. Môžeme iba predpokladať, aké dôvody vedú k vyššej cene v prípade prekladu do nematerinského jazyka, no logicky vyplýva, že si prekladatelia uvedomujú väčšiu náročnosť tohto druhu prekladu, ktorá sa odzrkadľuje aj na cene. Zároveň je možné, že príplatok je v niektorých prípadoch použitý na platbu rodenému hovoriacemu za korektúru prekladu, ako sa napríklad vyjadril jeden z oslovených prekladateľov.

Štvrtá kapitola monografie obsahuje hodnotenie kvality prekladu do nematerinského jazyka. Autori odpovedajú na niekoľko otázok na základe smeru prekladu, cudzieho jazyka, typu textu a skúseností prekladateľa. Neprekvapivo zisťujú, že preklad do materinského jazyka je kvalitnejší ako preklad do nematerinského. Kvalitu prekladu do nematerinského jazyka ovplyvňuje aj typ textu – je totiž nižšia pri propagačných textoch, čo je zaujímavé, pretože naznačuje, že prekladateľom sa jednoduchšie učí štruktúra formálnych textov ako kreativita v cudzom jazyku. Pozoruhodné je zistenie o kvalite prekladu profesionálov a študentov. Táto kvalita je pri preklade do cudzieho jazyka rovnaká pri oboch skupinách prekladateľov. Autori sa komplexne venovali aj ďalším otázkam, ako

kvalite prekladu do francúzštiny v porovnaní s prekladom do angličtiny, či sebareflexii prekladateľov.

V nasledujúcich dvoch kapitolách autori detailne analyzujú oba typy prekladov – právny preklad a propagačný preklad. Poskytujú prehľad kvality prekladov u profesionálov i študentov v oboch jazykoch, francúzskom i anglickom. Nájdeme tu detailné porovnanie originálu i prekladu, navrhované riešenia, najčastejšie chyby a ich kategorizáciu a analýzu.

V poslednej kapitole sa autori venujú prekladu do nematerinského jazyka a úlohe rodeného hovoriaceho v procese takéhto prekladu. Na základe niekoľkých výskumov sa totiž zistilo, že rodení hovoriaci sú súčasťou prekladu do cudzieho jazyka, a to už v akejkoľvek fáze procesu prekladu – ako korektori a editori finálneho prekladu či poradcovia počas prekladu. Autori monografie zisťovali, či českí prekladatelia využívajú v procese prekladu rodených hovoriacich. Zistili, že áno, hoci predovšetkým na lexikálnej úrovni. Rodení hovoriaci pracujú aj ako korektori finálnych textov, čo však často ovplyvňuje cenu prekladu smerom nahor. Podkapitola o roli rodených hovoriacich angličtiny a francúzštiny z ich vlastného pohľadu objasňuje, ako rodení hovoriaci vnímajú preklad do nematerinského jazyka, čo si o ňom myslia a prečo často neradi vykonávajú korektúry týchto prekladov. Je zaujímavé, že mnohým z nich sa nepáči prax prekladu do nematerinského jazyka, pretože majú negatívne skúsenosti s jeho kvalitou. Ak už k tejto praxi dochádza, rodení hovoriaci sú skôr za to, aby sa prekladali informatívne texty, ktoré nie sú určené na ďalšie šírenie. Vysvitlo tiež, že korektúry nie sú v oblube oslovených rodených hovoriacich, pretože ide o náročný a často nepríjemný proces.

Monografiu hodnotím ako veľmi prínosné dielo, ktoré obohatí nielen českú, ale i slovenskú, a dovoľm si tvrdiť, že i zahraničnú translatológiu. Štruktúra a logická nadväznosť publikácie umožňujú doslova príjemné čítanie. Výskumom často zanedbávaná tematika obsahuje mnoho otázok, ktoré autori úspešne zodpovedali. Metodika a rozsah diela sú pozoruhodné a je zrejmé, že autori pracovali systematicky a s prehľadom. Hoci je skúmaná vzorka menšia, túto skutočnosť vyrovnáva dôsledné spracovanie získaných dát. V budúcnosti je možné výskum opakovať aj na vzorke viacerých/vyššieho počtu jazykov a zistiť, či získané závery platia aj pri iných podmienkach. Monografiu odporúčam všetkým, ktorí sa translatológii venujú či už ako prekladatelia, pedagógovia, študenti či výskumníci. Je nesporne využiteľná pri výučbe praxeológie prekladu, no zároveň je zaujímavým zdrojom informácií aj pre prekladateľov, a rovnako aj pre tých, ktorých zaujíma sociológia prekladu a sociologický výskum.

Mgr. Barbora Vinczeová, PhD.

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta,

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

barbora.vinczeova@umb.sk

<https://doi.org/10.14712/24646830.2020.14>

Prestížní granadské vydavatelství Comares vydalo v řadě Interlingua kolektivní monografii *Arte, religion y traducción* (Umění, náboženství a překlad), vycházející z tříletého výzkumného projektu Univerzity ve Valladolidu zaměřeného na katalogizaci a výzkum překladů španělských a iberoamerických dominikánů. Je třeba podotknout, že výzkum překladatelské činnosti náboženských řádů se stává v některých směrech španělského translatologického bádání tradicí – je už třetím v pořadí, předcházelo mu studium překladatelských (i tlumočnických) aktivit v prostředí augustiniánů a františkánů. Autorský kolektiv tedy mohl navazovat na své předchozí zkušenosti a položit důraz na vybrané problémy, specifické právě pro dominikánský řád.

Jak připomíná v úvodu editor svazku Antonio Bueno García, „Arte, religión y traducción son tres caras de una misma realidad“ (s. IX),¹ a proto je záměrem knihy tyto tři aspekty sledovat společně a přispět tak k diskusi mezi tvůrci v oblasti umění na straně jedné a mezi historiky a teoretiky překladu na straně druhé v oblasti umělecké a mezikulturní tvorby jednoho z celosvětově přítomných náboženských řádů: dominikánů, bratří kazatelů.

Záměr díla je dán specifikou mezikulturní komunikace v prostředí náboženských řádů: christianizace se často nemohla opírat pouze o mluvené/psané slovo a vyžádala si využívání i dalších znakových systémů. Proto kladou autoři jednotlivých kapitol důraz na provázanost různých typů sdělení, a tedy na intersemiotický překlad v nejrůznějších formách a jeho postavení v aktivitách dominikánského řádu. Výrazně se nutnost tohoto přístupu projevovala zejména v misionářské činnosti: jak připomíná Antonio Bueno v závěru kapitoly nazvané *Imagen y traducción en la predicación dominicana* (Obraz a překlad v dominikánském kazatelství, s. 25–50), „Sus propiedades [de la imagen] se han hecho indispensables en todos aquellos momentos en los que la palabra oral o escrita se enfrentaba a problemas de comprensión. Su empleo ha sido útil en la misión, frente a culturas lejanas y desconocedoras de la lengua del predicador; y también en aquellos momentos en los que la necesidad de convicción precisaba útiles persuasivos difíciles de replicar, como sucedió en la Contrarreforma“ (s. 49).²

Široké zaměření knihy si vyžádalo i specifickou erudici autorů – jako příklad lze uvést kapitoly Pilar Martinové Albové: *Lectura intersemiótica del programa iconográfico del sepulcro de San Pedro mártir en la capilla Portinari de la Basílica de San Eustorgio, en Milán* (Intersémiotické čtení ikonografického programu náhrobku svatého Petra Mučedníka v kapli Portinari v bazilice sv. Eustorgia v Miláně, s. 113–136), *El pintor dominico Juan Bautista Maíno y su interpretación icónica de las lecturas hagiográficas sobre Santo Domingo de Guzmán y Santa Catalina de Siena* (Dominkánský malíř Juan Bautista Maíno a jeho ikonická interpretace hagiografických čtení o sv. Dominikovi a sv. Kateřině ze

¹ Umění, náboženství a překlad jsou třemi tvářemi téže reality.

² Vlastnosti [obrazu] se jeví jako nezbytné zejména v těch případech, kdy mluvené nebo psané slovo naráželo na problém srozumitelnosti. Jeho užití posloužilo v misionářské činnosti v konfrontaci se vzdálenými kulturami neznalými jazyka kazatele, a také v těch případech, kdy si přesvědčivost vynutila ojediněle specifické nástroje, např. v protireformaci. (Překl. J. K.)

Sieny, s. 153–170) a *La biografía artística del sepulcro de Santo Domingo de Bolonia* (spolu s M. Á. Vegou, Umělecký životopis náhrobku sv. Dominika v Boloni, s. 137–152), kde autorka uplatnila vedle translátologického vzdělání také svoji erudici v oblasti dějin umění. Na základě analýzy náboženských textů a jejich historických a uměleckých kontextů se autorce podařilo aplikovat kritéria intersemiotického překladu, dospět tak k nesporně zajímavým, podloženým a ojedinělým závěrům a propojit hagiografické texty s dalšími oblastmi zejména výtvarného umění.

Zájem dalších autorů se však neomezuje jen na vztah kazatelství a výtvarného umění – jmenujme zde kapitoly zaměřené na problematiku hudebních děl a zejména náboženské písně. Nejde jen o příspěvky historické, zvláštní pozornosti si zaslouží příspěvek Youssoua Ndiaye *El himno y la canción como expresión del júbilo en la liturgia dominicana* (Hymnus a píseň jako výraz hrdosti v dominikánské liturgii, s. 231–243), kde se autor zamýšlí nad několika jazykovými verzemi zpěvů k 800. výročí založení dominikánského řádu a podrobuje je rovněž translátologické analýze.

Nicméně role obrazu v nejrůznějších formách se jeví jako zásadní a neomezuje se jen na vybraná historická období – jmenujme zde např. využití komiksu, jak připomíná María del Mar Salvadorová Ruizová v příspěvku *El cómic en la orden de predicadores: un caso peculiar de traducción* (Komiks v řádu bratří kazatelů: zvláštní případ překladu, s. 341–360). Intersemiotičnost se tedy neomezuje jen na tradiční druhy umění, ale prosazuje se i v oblastech relativně moderních: roli fotografie se zabývá Katherine de la Cruzová Castrová v kapitole nazvané *Fotografías y selva peruana (1880–1914)*. *Visualidades del discurso nacional* (Fotografie a peruánský prales v letech 1880–1914. Vizualizace národního diskurzu, s. 243–274).

Další kapitoly se zaměřují na převod náboženských obsahů do filmové podoby: Antonio Bueno García, *El cine de los dominicos como forma de predicación y de traducción de su ideario* (Filmové umění dominikánů jako forma kázání a převodu jejich ideového obsahu, s. 281–310); Alejandra Lapuertová Herasová, *Los documentales misioneros de la Orden de Predicadores. Estudio de los programas de Selvas Amazónicas y del Centro Cultural José Pío Aza* (Misionářské dokumentární filmy. Studium programů Selvas Amazónicas y Centro Cultural José Pío Aza, s. 327–340). Zvláštní pozornost si v této tematické oblasti zaslouží studie Carmen Cuéllarové Lázarové *El tratamiento de los dominicos en el cine. Peculiaridades en el subtítulo de películas multilingües* (Dominkáni ve filmu. Zvláštnosti v titulkování mnohojazyčných filmů, s. 341–340), jejíž autorka vychází z analýzy řady filmů s dominikánskou tematikou a dochází k závěrům platným pro studium titulkování v širším měřítku i mimo jí zkoumané žánry a tematické oblasti.

Stranou pozornosti nezůstávají ani digitální technologie, jak uvádí ve svém příspěvku *El videojuego en la orden de los predicadores. El caso de Passiontide* (Videohra v dominikánském řádu. Případ *Passiontide*, s. 361–382) Nadchapon Srisongkram.

Široké zaměření knihy *Arte, religión y traducción* se projevuje v přesazích do dalších disciplín: vedle zmíněné historie a teorie překladu rozhodně stojí za zmínku i propojení s dalším oborem aktivit dominikánského řádu – s činností pedagogickou. Jako příklad lze uvést studii Juana Pabla Rojase Bustamateho *Imagen y traducción cultural. Lenguajes visuales entre el convento de San Estéban en Salamanca y Chiapas en el siglo XVI* (Obraz a kulturní překlad. Vizualní jazyky mezi klášterem sv. Štěpána v Salamance a Chiapas v XVI. století, s. 183–200) a příspěvek Any Marie Mallové Lapuertové *El uso de los medios audio-*

visuales en la orden de los predicadores. Entre el arte y la comunicación (Využití audio-vizuálních prostředků v řádu bratří kazatelů. Mezi uměním a komunikací, s. 275–280).

Recenzovaná práce svým důrazem na široké kulturní pojetí v mnoha směrech přesahuje translatologickou problematiku v tradičním slova smyslu, nicméně řada otázek, které nastoluje, nepostrádá zajímavost ani v obecné rovině – máme zde na mysli zejména různé typy intersemiotického překladu, titulkování, ale zejména překladu institucionálního, chápaného nejen jako specifika dominikánského překladu v porovnání s ostatními řády, ale např. také otázku cenzury (s. 302), tedy témat, která jsou aktuální mj. pro současný translatologický výzkum.

Prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

jana.kralova@ff.cuni.cz

<https://doi.org/10.14712/24646830.2020.15>

Zpráva z konference *Translation and Interpreting Forum Olomouc 2019: Teaching Translation vs. Training Translators*

Ve dnech 15. a 16. listopadu 2019 se v prostorách Filozofické fakulty Univerzity Palackého uskutečnil pátý ročník mezinárodní konference *Translation and Interpreting Forum Olomouc*. Jak napovídá podtitul letošního ročníku *Teaching Translation vs. Training Translators*, konference se věnovala zejména otázkám souvisejícím s výukou překladu a tlumočnictvím, tedy například roli teorie a praxe při přípravě budoucích překladatelů a tlumočnicků, využitelnosti moderních technologií ve výuce nebo schopnostem a dovednostem, jaké by si měli začínající překladatelé a tlumočníci osvojit před vstupem na trh. Program obou konferenčních dnů nabídl celou řadu zajímavých přednášek věnovaných dalším aktuálním tématům, jakými jsou literární překlad, překlad do nemateršského jazyka nebo třeba využití překladu při výuce cizích jazyků. Přestože oba hlavní hosté, kteří svými příspěvky zahájili páteční a sobotní program, jsou překladatelé a vyučují překlad, na konferenci zazněla i výhradně tlumočnická témata.

První den konference zahájil Luc van Doorslaer, který působí na univerzitách v belgické Lovani a v estonském Tartu. V úvodu svého příspěvku hovořil o teorii a praxi a o jejich úloze ve výuce překladu. Podělil se o svou zkušenost se začínajícími studenty, kteří na teorii mnohdy nahlížejí jako na nutné zlo, a proto by si přáli, aby byly hodiny zaměřené pouze na praxi. Ti samí studenti však podle Luca van Doorslaera během svého studia mnohdy změní názor, uvědomí si, nakolik jim může být teorie užitečná, a začnou se o ni zajímat z vlastní iniciativy. V další části přednášky se řečník zamyslel nad tím, proč jsou překladatelé a tlumočníci vnímáni jako neviditelné a neutrální postavy. V obou profesích je přitom téměř nemožné být neviditelný. Jak překladatelé, tak tlumočníci jsou aktivními hráči, kteří mají možnost volby a komunikační situaci nutně ovlivňují. Podle Luca van Doorslaera se proto nabízí otázka, proč si překladatelé a tlumočníci za svého patrona vybrali svatého Jeronýma, proč si nevybrali spíše Hermése. Ten byl koneckonců božím poslem a pohyboval se mezi dvěma světy: světem smrtelníků a světem bohů. Pokud by byl Hermés patronem překladatelů a tlumočnicků, nejenže by pomohl vytvořit na obě profese zcela rozdílný pohled, samotní překladatelé a tlumočníci by svou roli vnímali odlišně.

Po úvodním příspěvku následoval diskusní panel moderovaný Ondřejem Klabalem z Katedry anglistiky a amerikanistiky (UPOL). Kromě Luca van Doorslaera se panelu zúčastnilo dalších pět osobností včetně druhého hlavního hosta konference, překladatelky Chris Durbanové. Do diskuse byla dále přizvána tlumočnice Jana Rejšková a překladatel David Mraček, který působí na Ústavu translatologie FF UK. V neposlední řadě se diskuse zúčastnili Martin Svoboda, překladatel a redaktor z nakladatelství Argo, a Martin Štulík, překladatel a zakladatel společnosti Orange Tree.

Diskusní panel se dotkl celé řady aktuálních témat, přičemž nejzajímavější debata se rozvinula kolem překladu do nemateršského jazyka. Jednotliví řečníci totiž zaujímali poměrně odlišná stanoviska, což bylo dáno také tím, že mezi nimi byli nejen překladatelé, ale i tlumočníci, případně vyučující překladu i tlumočení. Chris Durbanová, která překládá z francouzštiny do angličtiny a ve své praxi se věnuje zejména obchodním a finančním textům, odmítá, aby překladatelé pracovali do svého nemateršského jazyka,

pokud nemají k dispozici profesionálního korektora. Zdůraznila ovšem, že není možné takto kategoricky odmítat tlumočení do nemateřského jazyka. Tím navázala na slova Jany Rejškové, která toto téma vztáhla k domácímu trhu, jenž po tlumočnických vyžaduje, aby do svého nemateřského jazyka běžně tlumočili a překládali. Odlišná situace se na zdejším trhu týká zejména literárních překladatelů, kteří pracují převážně do svého mateřského jazyka, jak během diskuse poznamenal Martin Svoboda. Do debaty se zapojil také David Mraček, který zastává ten názor, že překlad do nemateřského jazyka může být užitečným nástrojem při přípravě budoucích překladatelů. Zároveň je podle něj nutné umět studenty správně směřovat tak, aby dokázali odhadnout své schopnosti.

Odpolední program prvního dne konference zahrnoval šest sekcí, během každé bylo představeno hned několik příspěvků s obdobnou tematikou. Jedna ze sekcí byla například věnována simultánnímu tlumočení a zaměřila se zejména na měnící se pracovní podmínky tlumočnicků a na kvalitu tlumočení, která s nimi jde nutně ruku v ruce. O technologiích, které čím dál tím častěji nahrazují tlumočnické kabiny, hovořil ve svém příspěvku Tomasz Korybski z Varšavské univerzity. Hovořil o bezdrátových systémech, které běžně využívají průvodci a které se v současnosti využívají také pro tlumočení. Přestože tyto systémy vedou ke zhoršení kvality tlumočení, pro mnoho klientů, kteří si objednávají tlumočnické služby, je důležitější, že díky bezdrátovým systémům šetří náklady. Je nezbytné, aby se na využití těchto technologií zaměřil tlumočnický výzkum, a to zejména ve spojení s výukou, kvalitou a kognitivní zátěží, jaké je tlumočnický při využívání těchto zařízení vystaven. Do následné diskuse se zapojili profesionální tlumočníci z publika, kteří se podělili o své zkušenosti s moderními technologiemi. Jedna diskutující například hovořila o tom, že ji její klienti čím dál častěji žádají, aby tlumočila na dálku, a to za použití chytrého mobilního telefonu.

Další z odpoledních sekcí se zabývala výukou překlada a jeho hodnocením. Také zde se hovořilo o moderních technologiích, například o platformách, které mohou studenti využívat k tomu, aby si osvojili nově nabyté znalosti. Jiří Rambousek z Masarykovy univerzity představil různé programy, které mohou posloužit jak při výuce překlada do nemateřského jazyka a výuce cizího jazyka obecně, tak při procvičování mateřského jazyka, a to zvláště při osvojování čtenářských dovedností. Padl zde totiž názor, že současní studenti nemají tak dobré znalosti svého mateřského jazyka, a to zejména v oblasti čtenářských schopností, jelikož často neznají klasická díla české literatury.

Druhý den konference zahájila Chris Durbanová se svým příspěvkem o překlada-telském trhu, cenotvorbě a moderních technologiích. Úvodem vyjádřila své stanovisko k názoru, že překladatelé budou v blízké době nahrazeni strojovým překladem a že nebudou překládat, ale pouze posteditovat. Podle Chris Durbanové zastávají takový názor ti, kteří neznají prémiový trh, o němž hovořila Chris Durbanová nejen ve své sobotní přednášce, ale i během pátečního diskusního panelu. Na konkrétních překladech z francouzštiny do angličtiny pak ukázala nedostatky strojového překlada a překlada vyhotoveného překladatelem, který text přeložil za příliš nízkou sazbu. Pokud má být překlad kvalitní, nemůže být vyhotoven za minimální cenu. Cenu by podle Chris Durbanové neměl určovat jen klient, ale také sám překladatel. Ten by měl spolupracovat s takovými klienty, pro které není cena stěžejním kritériem a kteří jsou ochotní kvalitní překlad adekvátně odměnit.

Také sobotní program konference nabídl několik úzce zaměřených sekcí. Jednou z nich byla sekce věnovaná výuce tlumočení. Zde byla mimo jiné představena Mezinárodní jarní škola tlumočení, která se konala v dubnu 2019 na Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. O Mezinárodní jarní škole tlumočení, které se zúčastnilo celkem padesát dva studentů z dvanácti univerzit, hovořila na TIFO 2019 Ivana Čeňková. Zajímavým tématem se zabývala také další ze sobotních sekcí, během níž se diskutovalo o roli překladu při výuce cizích jazyků. Nejen jednotliví přednášející, ale i další diskutující, kteří se do debaty zapojili, zdůraznili užitečnost překladu při výuce cizích jazyků a odmítli, aby bylo učitelům cizích jazyků zakazováno do výuky zapojovat mateřský jazyk jejich studentů. Přednášející a diskutující se shodli na tom, že taková praxe může být někdy dokonce kontraproduktivní a studentům s osvojením cizího jazyka nepomáhá.

Ústav translologie na TIFO 2019 zastupovali výše zmínění vyučující: Ivana Čeňková, David Mraček a Jana Rejšková a dále Tomáš Duběda, který na konferenci hovořil o překladu právních textů do nemateřského jazyka, a Věra Kloudová a Petra Mračková Vavroušová, které zde představily překlad románu Berthy von Suttner *Die Waffen nieder*, na jehož vzniku se podíleli studenti z Ústavu translologie.

Účastníci konference se mohli zapojit do bohatého doprovodného programu, který pro ně připravili organizátoři konference z Katedry anglistiky a amerikanistiky (UPOL). Z doprovodného programu stojí za zvláštní zmínku koncert, který se konal v pátek večer po skončení prvního dne konference v nádherných prostorách kaple Božího těla.

PhDr. Zuzana Balounová

Ústav translologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Zuzana.Balounova@seznam.cz

<https://doi.org/10.14712/24646830.2020.16>

**ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOLOGICA 4/2019**

Editoři: Petra Mračková Vavroušová
Lukáš Klimeš

Obálku navrhla a graficky upravila Kateřina Řezáčová
Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0567-8269 (Print)
ISSN 2464-6830 (Online)
MK ČR E 19831

Objednávky přijímá
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
nám. Jan Palacha 2, 116 36 Praha 1 (books@ff.cuni.cz)